

Το υλικό που αναρτήσαμε στην ιστοσελίδα του σχολείου μας για το μάθημα της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας είναι προϊόν συλλογικής προσπάθειας μεταξύ φιλολόγων του σχολείου μας και στοχεύει στη διευκόλυνση των μαθητών μας, την οικονομία χρόνου των εκπαιδευτικών και κυρίως την οικονομία χρήματος της σχολικής μονάδας.

Επισημαίνουμε ότι οι σημειώσεις προέκυψαν από το βιβλίο του καθηγητή, προσωπική εργασία, μελέτη σχολικών βοηθημάτων και χρήση συγκεκριμένων ιστοσελίδων, που έχουν δημιουργήσει εμπνευσμένοι συνάδελφοι, οι οποίοι μας εξέπληξαν ευχάριστα με την πρωτοτυπία τους και τους ευχαριστούμε ιδιαίτερα.

Ευχόμαστε το εγχείρημα να βοηθήσει τους μαθητές μας, να τους εμψυχήσει την αγάπη για την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία και να τους οδηγήσει σε νέες αναζητήσεις.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΡΑΜΑ

Κλασική περίοδος: από Περσικούς πολέμους έως θάνατο

Μ.Αλεξάνδρου (323 π.Χ.)

- Αττική διάλεκτος → πανελλήνια
- Τα παραγόμενα λογοτεχνικά έργα → πρότυπα σε όλες τις εποχές
- 5^{ος} αι. π.Χ. : κυριαρχία Αθήνας σε όλους τους τομείς (πολιτικό, πνευματικό), γέννηση ιστορίας και θεάτρου

Δραματική ποίηση: σύνθεση στοιχείων έπους+λυρικής ποίησης
→ αναπαράσταση γεγονότος που εξελίσσεται μπροστά στους θεατές (δρᾶμα < δρᾶω - ᾶ = πράττω).

Γένεση: από τις θρησκευτικές τελετές, τα δρώμενα → σύνδεση με τελετουργικές γιορτές για τη γονιμότητα και τη βλάστηση προς τιμήν του θεού Διονύσου.

Χαρακτηριστικά διονυσιακής λατρείας

- ιερή μανία → έκσταση
- θεοληψία (θεία έμπνευση)
- έξαλλος ενθουσιασμός
- μιμητικό στοιχείο
- μεταμφίεση πιστών σε Σατύρους

Διθύραμβος: θρησκευτικό και λατρευτικό άσμα των πιστών του Διονύσου με συνοδεία αυλού και χορού γύρω από βωμό θεού

Δραματική ποίηση: 1. Τραγωδία
2. Κωμωδία
3. Σατυρικό δράμα

Τραγωδία

Αρίων

- λυρική μορφή και αφηγηματικό περιεχόμενο στο διθύραμβο
- «ευρετής του τραγικού τρόπου» → παρουσίασε χορευτές μεταμφιεσμένους σε Σατύρους (με χαρακτηριστικά τράγων) → τραγωδοί (τράγων ᾠδή) → άσμα χορού μεταμφιεσμένου σε Σατύρους

Θέσπις

- συνδιαλέχτηκε με το χορό → αντί να τραγουδήσει μια ιστορία, άρχισε να την αφηγείται
- εισήγαγε τον υποκριτή → ηθοποιός που έκανε διάλογο με το χορό → συνδυασμός επικού στοιχείου (λόγος) με λυρικό (μουσική) → γέννηση τραγωδίας στην Αττική
- 534 π.Χ.: η πρώτη «διδασκαλία» (παράσταση τραγωδίας) στα Μεγάλα Διονύσια

Ο θρησκευτικός χαρακτήρας της τραγωδίας

- παιζόταν κατά τη διάρκεια των εορτών του Διονύσου, στην Αθήνα οι παραστάσεις γίνονταν στον ιερό χώρο του Ελευθερέως Διονύσου, στην νότια πλαγιά της Ακρόπολης
- ο ιερέας είχε την πιο τιμητική θέση στην πρώτη σειρά των επισήμων
- οι νικητές των δραματικών αγώνων στεφανώνονταν με κισσό, το ιερό φυτό του Διονύσου

Συνθήκες ανάπτυξης

Η τραγωδία ανθεί ταυτόχρονα με τη δημοκρατική οργάνωση της Αθήνας. Αναπτύσσεται κατά τη διάρκεια του χρυσού αιώνα → Αθήνα = σπουδαίο πνευματικό + πολιτιστικό κέντρο, μεγάλη ισχύς και δόξα

Θεματική

- εξύμνηση ηρωϊκού ανθρώπου που συγκρούεται με Μοίρα, Ανάγκη, θεία δικαιοσύνη
- **ἄτη- ὕβρις-νέμεσις-τίσις-δίκη:** ηθικό υπόβαθρο τραγωδίας (ἄτη=θόλωμα νου, ὕβρις=αλαζονική συμπεριφορά, νέμεσις=θεική οργή, τίσις=θεική τιμωρία, δίκη=επιταγή τάξης με θρίαμβο δικαιοσύνης)
- η τραγωδία θέτει βασικά προβλήματα της ανθρώπινης ύπαρξης (πόλεμος, ειρήνη, δικαιοσύνη, φιλοπατρία) → διαχρονικότητα θεμάτων

Δραματικοί αγώνες

Διαδικασία

- Μεγάλα ἢ ἓν ἄσπει Διονύσια: παράσταση τραγωδιών
- Μικρά ἢ κατ'ἀγρούς Διονύσια: επαναλήψεις έργων
- Λήναια + Ανθεστήρια: τραγικοί και κωμικοί αγώνες

Νέες τραγωδίες → Μεγάλα Διονύσια + Λήναια

Οργάνωση δραματικών αγώνων: Επώνυμος ἀρχων:

- επιλογή τριών ποιητών (μία τετραλογία ο καθένας, 3 τραγωδίες + 1 σατυρικό δράμα)
- επιλογή χορηγών → πλούσιων πολιτών που αναλάμβαναν έξοδα παράστασης
- επιλογή 10 κριτών με κλήρωση (ένας από κάθε φυλή)

προάγωνας → επίσημη παρουσίαση όλων των διαγωνιζόμενων δραμάτων στο Ωδείο.

- απονομή βραβείου (στέφανος κισσού) στους νικητές ποιητές και τους χορηγούς
- αναγραφή ονομάτων ποιητών, χορηγών, πρωταγωνιστών σε πλάκες και κατάθεσή τους στο δημόσιο αρχείο

Το κοινό

- παρακολουθούσε επί τρεις ημέρες τους δραματικούς αγώνες

- θεωρικά→χρηματικό βοήθημα στους άπορους πολίτες για δωρεάν παρακολούθηση των παραστάσεων→μέγιστο μάθημα παιδείας+δημοκρατίας (σύμβολον=εισιτήριο)→μεγάλη σημασία θεάτρου→δημιούργημα υψηλής καλλιτεχνικής και παιδευτικής αξίας

Το θέατρο

Κυκλικός χώρος που περιελάμβανε:

α) το κυρίως θέατρο ή κοίλον→ χώρος όπου κάθονταν οι θεατές ημικυκλικά

- εδώλια→ καθίσματα θεατών χτισμένα αμφιθεατρικά
- βαθμίδες→κλίμακες
- διαζώματα→2 μεγάλοι διάδρομοι που χώριζαν το κοίλον σε 3 ζώνες
- κερκίδες→ σφηνοειδή τμήματα εδωλίων ανάμεσα στις κλίμακες

β) την ορχήστρα (όρχεομαι-οὔμαι=χορεύω)→ κυκλικό ή ημικυκλικό μέρος για το χορό, με τη θυμέλη, είδος βωμού, στο κέντρο

γ) τη σκηνή→ξύλινη επιμήκης κατασκευή πίσω από την ορχήστρα με ειδικό χώρο για τη σκηνογραφία και την αλλαγή ενδυμασίας των υποκριτών. Πρόσοψη ανακτόρου ή ναού

πάροδοι→ δυο διάδρομοι δεξιά και αριστερά της σκηνής
 δεξιά πάροδος→πρόσωπα που έρχονταν από πόλη ή λιμάνι
 αριστερή πάροδος→πρόσωπα που έρχονταν από αγρούς ή από άλλη πόλη

Ο Χορός έμπαινε από την πάροδο, πάροδος=το πρώτο τραγούδι του Χορού καθώς έμπαινε στην ορχήστρα

λογείον→ υπερυψωμένο δάπεδο ανάμεσα στη σκηνή και την ορχήστρα→χώρος δράσης υποκριτών

θεολογείον→ υπερυψωμένη εξέδρα στη σκηνή για τη εμφάνιση θεών

Θεατρικά μηχανήματα

- έκκύκλημα→τροχοφόρο δάπεδο με ομοιώματα νεκρών
- γερανός ή αιώρημα→ ανυψωτική μηχανή για τον «άπό μηχανής θεόν»
- βροντείον και κεραυνοσκοπεϊόν
- περίακτοι→ ξύλινοι στύλοι για εναλλαγή σκηνικού

Συντελεστές της παράστασης

α) Ο Χορός

- τα μέλη του ήταν 12 την εποχή του Αισχύλου
- ο Σοφοκλής τα αύξησε σε 15
- έμπαινε από τη δεξιά πάροδο με επικεφαλής τον αυλητή
- τραγουδούσε το λυρικό μέρος του δράματος
- μόνο ο κορυφαίος του Χορού διαλεγόταν με τους ηθοποιούς
- αντιπροσώπευε την κοινή γνώμη

- σταδιακά μειώνεται το λυρικό-χορικό στοιχείο και αυξάνεται το δραματικό

β) Τα πρόσωπα

- αρχικά ένας υποκριτής. Ο Αισχύλος πρόσθεσε δεύτερο και ο Σοφοκλής τρίτο
- όλοι οι υποκριτές και τα μέλη του Χορού ήταν άνδρες
- τα γυναικεία πρόσωπα τα υποδύονταν άνδρες με προσωπεία
- ντυμένοι οι υποκριτές με πολυτέλεια, εμφανίζονταν με επιβλητικότητα και μεγαλοπρέπεια
- θεράποντες Διονύσου→επίζηλη κοινωνική θέση, εξασφάλιση σημαντικών προνομίων,ένωση σε συντεχνία

Δομή τραγωδίας

Ορισμός:

- Ο Αριστοτέλης στο έργο του «Ποιητική» λέει πως η τραγωδία είναι η μίμηση μιας πράξης σπουδαίας που έχει αρχή, μέση και τέλος
- ο λόγος έχει ρυθμό, μελωδία και αρμονία
- η μίμηση γίνεται με δράση
- οι θεατές συμμετέχουν συναισθηματικά στα γεγονότα που διαδραματίζονται και αγωνιούν για την τύχη των ηρώων
- προκαλείται ο έλεος (ευσπλαχνία,συμπόνοια,οίκτος) και ο φόβος των θεατών και στο τέλος της παράστασης οδηγούνται στην κάθαρση→ τραγωδία=σοβαρό και μεγαλοπρεπές δράμα που προκαλεί στις ψυχές των θεατών ευγενή και υψηλά συναισθήματα

-Τραγωδία→θεατρική παρουσίαση μύθου με εκφραστικό όργανο τον ποιητικό λόγο

-**παιδευτικός** ρόλος→ η αναπαράσταση ανθρώπινων καταστάσεων και αντιδράσεων διευρύνει τις γνώσεις του θεατή για την ανθρώπινη φύση + συμπληρώνει την εμπειρία του

-συναισθηματική συμμετοχή των θεατών στα διαδραματιζόμενα γεγονότα→ κάθαρση=λύτρωση, εξαγνισμός, ανακούφιση, ηρεμία: οι θεατές γίνονται πνευματικά και ηθικά καλύτεροι, έχοντας κατανοήσει βαθύτερα τα ανθρώπινα

Μέρη τραγωδίας

Σύνθεση επικών + λυρικών στοιχείων→δωρικό χορικό, ιωνικός διάλογος

1. Τα κατά ποσόν μέρη (έκταση έργου)

α) Διαλογικά –επικά (διάλογος-αφήγηση)

- Πρόλογος: εισάγει τον θεατή στην υπόθεση του έργου (μονόλογος ή διάλογος)
- Επεισόδια: τα τμήματα ανάμεσα στα στάσιμα (άσματα του Χορού), αντίστοιχα με τις πράξεις του σημερινού θεάτρου→προωθούσαν τη σκηνική δράση+την υπόθεση

- Έξοδος: μετά το τελευταίο άσμα του Χορού, έκλεινε με το εξόδιο άσμα. Το τελευταίο διαλογικό μέρος με το οποίο έκλεινε η τραγωδία

β) Λυρικά-χορικά (με συνοδεία μουσικής και χορού σε δωρική διάλεκτο)

- Πάροδος: άσμα Χορού καθώς έμπαινε με ρυθμικό βηματισμό στην ορχήστρα
- Στάσιμα: άσματα που ψάλλει ο Χορός μετά από κάθε επεισόδιο, εμπνευσμένα από το επεισόδιο που προηγήθηκε. Δεν προωθούν την εξωτερική δράση
- Μονωδίες+Διωδίες: άσματα που έψαλλαν 1 ή 2 υποκριτές
- Κομμοί: θρηνητικά άσματα που έψαλλαν ο Χορός +1 ή 2 υποκριτές εναλλάξ

2. Τα κατά ποιόν μέρη (ανάλυση έργου)

- Μύθος: υπόθεση τραγωδίας, σενάριο. Αρχικά, μύθοι σχετικοί με διονυσιακή παράδοση, αργότερα οι υποθέσεις αντλήθηκαν από 3 μυθικούς κύκλους: Αργοναυτικό, Θηβαϊκό, Τρωϊκό
- Ήθος: ο χαρακτήρας των δρώντων προσώπων, ο ψυχικός τους κόσμος + ο τρόπος με τον οποίο αντιδρούν
- Λέξις: γλώσσα, εκφραστικά μέσα, ύφος
- Διάνοια: οι ιδέες, οι σκέψεις των προσώπων, η επιχειρηματολογία τους
- Μέλος: μελωδία, μουσική επένδυση
- Όψις: η σκηνογραφία+η ενδυματολογία (ποδήρης χιτώνας, προσωπεία, κόθορνοι)

Η πλοκή του μύθου έπρεπε να έχει

- περιπέτεια→ μεταστροφή της τύχης των ηρώων συνήθως από την ευτυχία στη δυστυχία
- αναγνώριση→ μετάβαση του ήρωα από την άγνοια στη γνώση

περιπέτεια + αναγνώριση=δραματικότητα

τραγική ειρωνεία→ ο θεατής γνωρίζει την αλήθεια, την οποία αγνοούν τα πρόσωπα της τραγωδίας

Ευριπίδης (485-406π.Χ.)

Βιογραφικά

- Γεννήθηκε στη Σαλαμίνα, από καλή κοινωνική τάξη με καλή οικονομική κατάσταση
- Έζησε στην εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου, των σοφιστών (=φιλόσοφοι που δίδασκαν με αμοιβή ρητορική και πολιτική), των νέων ιδεών+καινούργιων προβληματισμών
- Έντονη λογοτεχνική σταδιοδρομία, όμως η τέχνη του προκάλεσε μεγάλο θόρυβο και δεν έτυχε της επιδοκμασίας του κοινού→ μόνο 4 φορές ανακηρύχθηκε πρώτος

- Αντικοινωνικός, εσωστρεφής, μελαγχολικός, δυσπρόσιτος, απείχε από τα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα της εποχής του
- Στενές σχέσεις με σοφιστές, ανήσυχο πνεύμα
- Πέρασε πολλά χρόνια στην αυλή του βασιλιά Αρχέλαου στη Μακεδονία, όπου και πέθανε το 406

Χαρακτηριστικά του έργου του

- Ενδιαφέρον για τη γυναίκα, ευαισθητοποιείται από τον παραγκωνισμό των γυναικών
- «Από σκηνηΐς φιλόσοφος» → φιλοσοφικές απόψεις έργων του
- Οι θεοί στα έργα του → παράγοντες αστάθειας και παραπλάνησης που εμπεριέχονται στην ανθρώπινη μοίρα
- Ασχολείται με θέματα που είχαν ήδη παρουσιάσει στο θέατρο ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής → όμως εκείνος τα παρουσιάζει διαφορετικά, με ρεαλιστικό τρόπο
- Έγραψε 92 έργα, από τα οποία σώζονται 18 τραγωδίες κι ένα σατυρικό δράμα

Τα σωζόμενα έργα του είναι τα εξής:

1. Ήρακλείδαι	10. Ίφιγένεια ή έν Αύλιδι
2. Ίκέτιδες	11. Ίφιγένεια ή έν Ταύροις
3. Άνδρομάχη	12. Ίων
4. Έκάβη	13. Έλένη
5. Τρωάδες	14. Ήρακλής
6. Μήδεια	15. Ήλέκτρα
7. Ίππόλυτος	16. Όρέστης
8. Άλκηστις	17. Βάκχαι
9. Φοίνισσαι	18. Ρήσος
	19. Κύκλωψ (σατυρικό

δράμα)

Χαρακτηριστικά ποιητικής τέχνης Ευριπίδη

- «Από σκηνης φιλόσοφος» → φιλοσοφικές απόψεις έργων του
- Οι θεοί στα έργα του → παράγοντες αστάθειας και παραπλάνησης που εμπεριέχονται στην ανθρώπινη μοίρα, τους υποβάλλει σε αυστηρή κριτική
- Συνδυασμός οδυνηρού πάθους και επεξεργασμένης συζήτησης των θεμάτων
- Βαθύς ερευνητής της ανθρώπινης ψυχολογίας, «ο τραγικώτατος των τραγικών»
- Ανέπτυξε τη δράση με τον αφηγηματικό πρόλογο και επίλογο
- Ενίσχυσε τα μέσα εντυπωσιασμού με την παρέμβαση υπερφυσικού παράγοντα για τη λύση της πλοκής του δράματος («από μηχανής θεός»)

- Διασκεύασε τα μυθολογικά δεδομένα στο επίπεδο της καθημερινής ζωής
- Καινοτομίες στη μουσική
- Αύξησε τις λυρικές μονωδίες των ηθοποιών
- Οι ήρωές του βρίσκονται πιο κοντά στο θεατή απ'όσο οι ήρωες των άλλων τραγικών, παρουσιάζονται οικείοι, καθημερινοί, με ρεαλιστικό τρόπο
- Μείωσε τα χορικά, υποβάθμισε την παρουσία του Χορού ως δραματικού οργάνου, διασκεύασε ελεύθερα τους μύθους
- Θέατρο πάθους: πόνος, δύναμη παθών και συγκινήσεων, φόβος, απειλή φόνων και φοβερών καταστάσεων
- Θέατρο ιδεών: δεινά του πολέμου, φιλειρηνισμός, πατριωτισμός, ηρωισμός, αθηναϊκό παρελθόν, αθηναϊκή μεγαλοψυχία, θυσία για τον άνθρωπο, για την πόλη, για το κοινό καλό, νοσταλγία ενός καλύτερου κόσμου, επιθυμία για μια πιο αγνή θρησκεία, προβληματισμός για επίκαιρα θέματα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1 Ποια είναι τα είδη του αρχαίου ποιητικού λόγου:

Το έπος, η λυρική ποίηση και το δράμα (προορίζεται για παράσταση, ζωντανεύει δηλ. ένα γεγονός που εξελίσσεται μπροστά στους θεατές.(δράμα <δράω –δρω = πράττω))

2.Με ποιου θεού τη θρησκευτική λατρεία συνδέεται η δραματική ποίηση:

Το δράμα προήλθε από τις θρησκευτικές τελετές, τα δρώμενα (= ιερές συμβολικές πράξεις) προς τιμήν του θεού Διόνυσου.

3.Τι ήταν ο διθύραμβος;

Ήταν θρησκευτικό και λατρευτικό άσμα (τραγούδι) που τραγουδούσε ο ιερός θίασος των πιστών του Διονύσου (χορός 50 χορευτών, μεταμφιεσμένων ίσως σε τράγους) με συνοδεία αυλού, χορεύοντας γύρω από το βωμό του. Ο πρώτος των χορευτών, ο *εξάρχων*, που έκανε την αρχή στο τραγούδι ίσως απέδιδε και κάποια αφήγηση σχετική με τη ζωή του θεού.

4. Ποια είναι τα είδη της δραματικής ποίησης:

Η τραγωδία, η κωμωδία και το σατυρικό δράμα.

5. Ποια ήταν η προσφορά του Αρίωνα και του Θέσπη στην εξέλιξη του δράματος:

Ο Αρίων ήταν ο πρώτος που συνέθεσε διθύραμβο και παρουσίασε τους χορευτές μεταμφιεσμένους σε Σατύρους, δηλαδή με χαρακτηριστικά τράγων. Οι τραγόμορφοι αυτοί τραγουδιστές ονομάζονταν τραγωδοί(< τράγων ωδή)

Ο Θέσπις ήταν ο πρώτος που στη θέση του *εξάρχοντα* έβαλε άλλο πρόσωπο, εκτός Χορού, τον *υποκριτή* (υποκρίνομαι = αποκρίνομαι) ηθοποιό, ο οποίος έκανε διάλογο με το Χορό. Αποτέλεσμα αυτής της καινοτομίας ήταν η γέννηση της τραγωδίας.

6. Από πού πήρε το όνομα της η τραγωδία και ποια περίοδο κυρίως αναπτύχθηκε:

Τραγωδία = τραγούδι μεταμφιεσμένων σε τράγους.

Αναπτύχθηκε κυρίως τη διάρκεια του χρυσού αιώνα (5^{ος} αι. π. Χ.) στην Αθήνα.

7. Από πού αντλούν τα θέματα οι συγγραφείς των τραγωδιών:

Από τους μύθους εκτός από τους Πέρσες του Αισχύλου και τις Βάκχες του Ευριπίδη, τους οποίους όμως συνέδεαν με τη σύγχρονη επικαιρότητα.

8. Πότε και πού γινόταν παραστάσεις τραγωδιών στην αρχαία Αθήνα:

Η παράσταση των τραγωδιών στο θέατρο γινόταν στις γιορτές του Διονύσου.

Στα *μεγάλα ή εν άσει Διονύσια* και στα *Λήναια* παρουσιάζονταν νέες τραγωδίες, στα *μικρά ή κατ'αγρούς Διονύσια* γίνονταν μόνο επαναλήψεις έργων ενώ στα *Ανθεστήρια* αρχικά δε διδάσκονταν δράματα αλλά αργότερα προστέθηκαν δραματικοί αγώνες.

9. Τι ήταν το Ωδείο:

Στεγασμένο θέατρο.

10. Τι ήταν ο προάγων:

Μια εκδήλωση που προηγούνταν των δραματικών αγώνων κατά την οποία οι χορηγοί, οι δραματικοί ποιητές, οι ηθοποιοί και οι χοροί εμφανίζονταν στο Ωδείο και ανακοίνωναν τους τίτλους και τις υποθέσεις των έργων τους.

11. Ποιοι ήταν οι συντελεστές των δραματικών αγώνων:

A. Πριν και μετά την παράσταση

A) *Ο επώνυμος άρχων*: Επέλεγε 3 ποιητές απ' αυτούς που είχαν υποβάλει αίτηση (κάθε ποιητής διαγωνίζονταν με μία τετραλογία δηλ. 3 τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα. Στη συνέχεια έδιδε χορό σε κάθε ποιητή και του υποδείκνυε το χορηγό.

B) *Ο χορηγός*: Χορηγοί ήταν πλούσιοι Αθηναίοι που αναλάμβαναν τα έξοδα της παράστασης

Γ) *Οι κριτές*: Ήταν 10 και ορίζονταν με κλήρωση (1 από κάθε φυλή)

B. Οι συντελεστές της παράστασης

A) *Οι υποκριτές (ηθοποιοί)*: Ήταν άντρες. Στην τραγωδία υπήρχε αρχικά μόνο 1 υποκριτής. Ο Αισχύλος πρόσθεσε τον δεύτερο και ο Σοφοκλής τον τρίτο.

B) *Οι χορευτές*: Ήταν και αυτοί άντρες. Για παράσταση τραγωδίας απαιτούνταν αρχικά 12 και αργότερα 15. Ο χορός έμπαινε στην ορχήστρα από τη δεξιά πάροδο με

Γ) Ο αυλητής: Συνόδευε με τον αυλό την εκτέλεση των λυρικών μερών του δράματος.

12. Ποια ήταν τα βραβεία για τους νικητές ποιητές αλλά και τους χορηγούς τους;

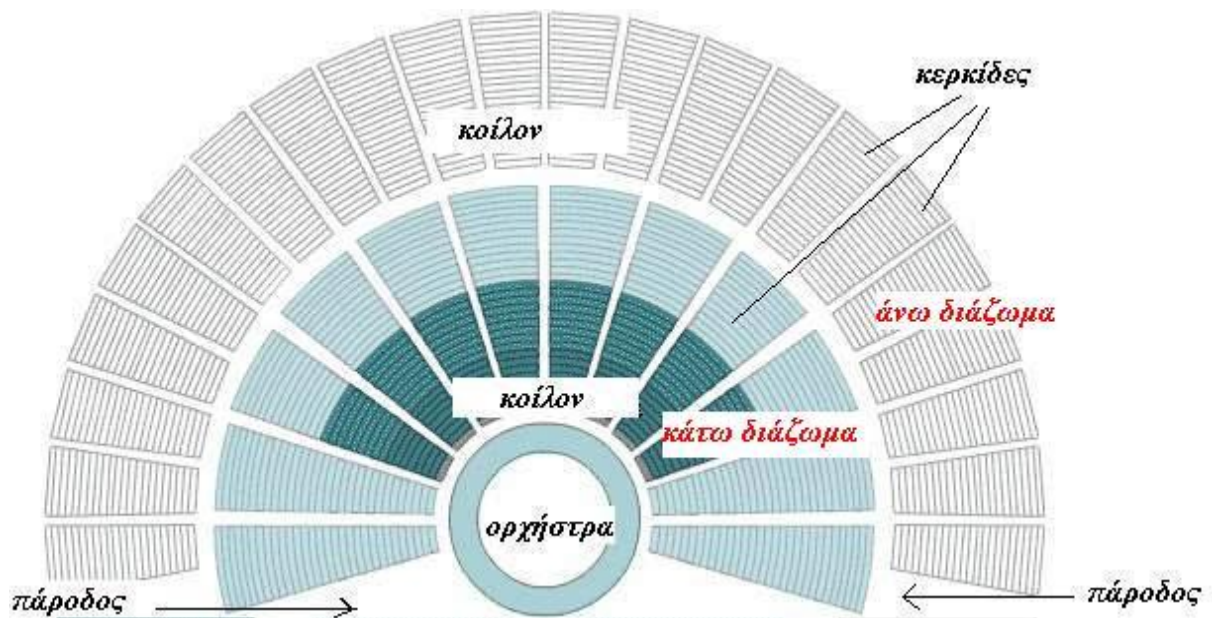
Η Εκκλησία του Δήμου σε πανηγυρική τελετή έδινε στέφανο από κισσό στους ποιητές και χάλκινους τρίποδες στους χορηγούς. Αναγράφονταν επίσης τα ονόματα των ποιητών, των χορηγών και των πρωταγωνιστών σε πλάκες που τις κατέθεταν στο δημόσιο αρχείο (διδασκαλίας).

13. Ποιοι παρακολουθούσαν τους δραματικούς αγώνες;

Αθηναίοι πολίτες, ξένοι, μέτοικοι, γυναίκες. Οι άποροι πολίτες ενισχύονταν από το κράτος με ένα χρηματικό ποσό (θεωρικά) για να μπορούν να παρακολουθούν δωρεάν τις δραματικές παραστάσεις.

14. Ποια είναι τα μέρη του αρχαίου θεάτρου;

- Το κοίλον: Ήταν ο χώρος που κάθονταν οι θεατές ημικυκλικά απέναντι από τη σκηνή. Τα καθίσματα λεγόταν εδώλια. Το κοίλον χωριζόταν από 2 μεγάλους οριζόντιους διαδρόμους σε 3 ζώνες που ονομάζονταν **διαζώματα**. Τα καθίσματα (**εδώλια**), που ήταν κτισμένα αμφιθεατρικά, διέκοπταν κλίμακες (σκάλες) από τις οποίες οι θεατές ανέβαιναν στις υψηλότερες θέσεις. Τα σφηνοειδή τμήματα των εδωλίων ανάμεσα στις κλίμακες λεγόταν **κερκίδες**.
- Η ορχήστρα: Ήταν ο χώρος που βρισκόταν ο χορός. Είχε κυκλικό ή ημικυκλικό σχήμα και στο κέντρο του υπήρχε ο βωμός του Διονύσου, **η θυμέλη**.
- Η σκηνή: Ήταν ξύλινο ορθογώνιο οικοδόμημα στη μια πλευρά της ορχήστρας και στη πλευρά προς τους θεατές εικόνιζε την πρόσοψη ενός ναού ή ανακτόρου.. Χρησιμοποιούνταν για τις μεταμφιέσεις των υποκριτών και ως αποθήκη του θεατρικού υλικού. Ο χώρος ανάμεσα στη σκηνή και την ορχήστρα ήταν υπερυψωμένος και ονομαζόταν **λογείο**. Εκεί δρούσαν οι ηθοποιοί. Πάνω στη σκηνή υπήρχε υπερυψωμένη εξέδρα, και εκεί εμφανίζονταν οι θεοί.

15. Τι ήταν οι πάροδοι και ποιος ο λειτουργικός τους ρόλος;

Μεταξύ της σκηνής και της ορχήστρας υπήρχαν 2 διάδρομοι, οι πάροδοι, από τις οποίες έμπαιναν ο Χορός και οι υποκριτές που δεν ήταν μέσα στη σκηνή. Από τη δεξιά ως προς τον θεατή πάροδο έμπαιναν αυτοί που έρχονταν από την πόλη ή το λιμάνι, ενώ από την αριστερή αυτοί που έρχονταν από τους αγρούς ή μια ξένη χώρα.

16. Ποια μηχανήματα είχαν επινοήσει οι αρχαίοι για τις ανάγκες μιας παράστασης;

- Το εκκύκλημα: Ήταν τροχοφόρο δάπεδο, πάνω στο οποίο παρουσίαζαν ομοιώματα νεκρών.
- Ο γερανός ή αιώρημα: Είδος γερανού με τη βοήθεια του οποίου εμφανίζονταν οι θεοί.
- Το βροντείο ή κεραυνοσκοπείο για τη μηχανική αναπαραγωγή της βροντής ή της αστραπής
- Οι περίακτοι: ξύλινοι στύλοι για εναλλαγή του σκηνικού

17. Να δώσετε τον ορισμό της τραγωδίας κατά τον Αριστοτέλη και να τον ερμηνεύσετε..

Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἠδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν

Δηλαδή: η τραγωδία είναι μίμηση (=παράσταση επί σκηνής) μιας σημαντικής και ολοκληρωμένης πράξης(τελείας) η οποία έχει κάποια ορισμένη διάρκεια (μέγεθος ἐχούσης) με λόγο ποιητικό, τα μέρη της οποίας διαφέρουν στη φόρμα τους,

παριστάνεται ενεργά και δεν απαγγέλλεται, προκαλώντας τη συμπάθεια (ἔλεος) και το φόβο του θεατή, τον λυτρώνει (κάθαρσιν) από παρόμοια με τους ήρωες ψυχικά συναισθήματα (παθήματα).

18. Ποια είναι τα κατά ποσόν μέρη της τραγωδίας;

Πρόλογος: το τμήμα πριν την είσοδο του Χορού στην ορχήστρα –εισάγει τους θεατές στην υπόθεση του έργου –δεν υπήρχε στις παλαιότερες τραγωδίες

Πάροδος: τραγουδι που τραγουδά ο Χορός μπαίνοντας στη σκηνή

Επεισόδια: τα τμήματα που παρεμβάλλονται ανάμεσα στα άσματα που ψάλλει ο Χορός (αντιστοιχούν στις Πράξεις του σύγχρονου θεάτρου)

Στάσιμα: (= στάση) άσματα που ψάλλει ο Χορός μετά τα επεισόδια

Εξόδος: ακολουθεί μετά το τελευταίο άσμα του Χορού.

19. Ποια είναι τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας;

Μύθος (η υπόθεση του έργου)

ἦθος (χαρακτήρες των ηρώων)

Διάνοια (ιδέες και σκέψεις που εκφράζουν τα πρόσωπα της τραγωδίας και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιούν για να στηρίζουν τις θέσεις τους)

Λέξι (αφορά τους εκφραστικούς τρόπους και το ύφος)

Μέλος (είναι η μελωδία, η μουσική επένδυση του έργου)

Οψη : (σκηνικά, κουστούμια)

20. Ποια είναι τα δύο βασικά μέρη της τραγωδίας και τι περιλαμβάνει το καθένα;

A) το επικό στοιχείο (είναι τα διαλογικά μέρη δηλαδή ο πρόλογος, τα επεισόδια και η έξοδος)

B) το λυρικό στοιχείο (η πάροδος, τα στάσιμα, οι κομμοί, οι μονωδίες και οι διωδίες)

21. Ποιοι ήταν οι 3 μεγάλοι τραγικοί ποιητές;

Ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης.

22..Να αναφέρετε ονομαστικά τα σωζόμενα έργα του Ευριπίδη. (να τα γράψετε αφού συμβουλευτείτε το βιβλίο σας «Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας σελ.88-95)

23. Ποιες καινοτομίες εισήγαγε στο δράμα ο Ευριπίδης;

- Αφηγηματικός πρόλογος (αναφέρεται σε γεγονότα που προηγήθηκαν).
- Χρησιμοποίησε τον «από μηχανής θεό» (δίνει λύση στα αδιέξοδα).
- Μείωσε την έκταση των χορικών.
- Αύξησε τις μονωδίες.
- Χειρίστηκε τους μύθους με μεγάλη ελευθερία και έστειλε τα μηνύματα που ήθελε στους θεατές.

24.Γιατί ο Ευριπίδης ονομάστηκε «από σκηνης φιλόσοφος» και ο «τραγικότερος των ποιητών»;

- Οι ήρωες του εκφράζουν φιλοσοφικές ιδέες διαφορετικές από τις καθιερωμένες, προβληματίζονται, ασκούν κριτική σε όλους τους θεσμούς της εποχής του. (Γι' αυτό στα έργα του υπάρχουν πολλά γνωμικά)
- Παρουσιάζει τους ήρωες του όπως είναι στην πραγματικότητα με όλα τα πάθη και τις αδυναμίες τους .

25.Πότε γράφτηκε η « Ελένη» και ποια κατάσταση επικρατούσε τότε στην Αθήνα;

Γράφτηκε το 412 π. Χ. Βρισκόμαστε στο μέσον του Πελοποννησιακού πολέμου (431 –404)

Ένα χρόνο πριν, δηλ. το 413 π.Χ. οι Αθηναίοι είχαν πάθει πανωλεθρία στη Σικελία, όπου είχαν εκστρατεύσει. Άρα ο πόλεμος μόνο καταστροφές έχει φέρει στους Αθηναίους και γι' αυτό ο Ευριπίδης στην «Ελένη καταδικάζει τον πόλεμο, που μόνο συμφορές φέρνει».

Επίσης στην Αθήνα έχουν συρρεύσει από παντού οι σοφιστές οι οποίοι με τη διδασκαλία του αμφισβητούν όλες τις παραδοσιακές αξίες της εποχής τους. Απ' αυτούς επηρεάζεται ο Ευριπίδης και αμφισβητεί πολλούς θεσμούς της εποχής του.

ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΛΕΝΗΣ ΕΥΡΙΠΙΔΗ

Ο Ευριπίδης έπλασε μια απροσδόκητη και τολμηρή εκδοχή του μύθου της Ελένης, που φαίνεται να εμπνεύστηκε από τον ποιητή Στησίχορο και τον ιστορικό Ηρόδοτο: ο Πάρης δεν έκλεψε την Ελένη, αλλά το είδωλό της. Την αληθινή Ελένη έφερε ο Ερμής, με εντολή της Ήρας, στην Αίγυπτο, στον καλοκάγαθο βασιλιά Πρωτέα, ο οποίος την είχε υπό την προστασία του. Στον Πρόλογο του έργου η ίδια η Ελένη μιλάει για την προϊστορία αυτή και τα τωρινά βάσανά της στη βαρβαρική χώρα: ο σεβάσμιος βασιλιάς Πρωτέας έχει πεθάνει και ο γιος του, ο Θεοκλύμενος, την πιέζει να τον παντρευτεί. Βρίσκει λοιπόν καταφύγιο στο μνήμα του Πρωτέα.

Εκεί εμφανίζεται ο Τεύκρος, ένας θαλασσοδαρμένος ήρωας του Τρωϊκού πολέμου, και της μεταφέρει τα νέα, που της προκαλούν βαθύτερη θλίψη: οι Αχαιοί, αφού κατέστρεψαν την Τροία, πνίγηκαν στη θάλασσα, μαζί κι ο Μενέλαος. Δέκα χρόνια Έλληνες και Τρώες αφανίζονταν εξαιτίας μιας καταραμένης γυναίκας. Μαζί με το Χορό-γυναίκες σκλάβες από την Ελλάδα-η Ελένη θα μπει στο παλάτι να ρωτήσει την αδελφή του βασιλιά Θεονόη, που ήταν μάντισσα, για την τύχη του Μενέλαου. Στο μεταξύ, ο Μενέλαος φτάνει ναυαγός στις ακτές της Αιγύπτου κουβαλώντας το είδωλο της γυναίκας του, που το φυλάνε σε σπηλιά οι σύντροφοί του. Ο ίδιος εμφανίζεται στη σκηνή και εκθέτει τα δικά του βάσανα σε μια γερόντισσα, θυρωρό του παλατιού. Η Ελένη εμφανίζεται και πάλι με αναπτρωμένες τις ελπίδες, αφού η Θεονόη της αποκάλυψε ότι ο άνδρας της ζει και πως γρήγορα θα ανταμώσουν.

Στη συνέχεια, έχουμε την πρώτη συνάντηση του ζευγαριού, όπου η Ελένη τρομάζει στην παρουσία του «άγνωστου» άνδρα και σπεύδει να κρυφτεί στο μνήμα του Πρωτέα. Ο Μενέλαος διαπιστώνει την ομοιότητα αυτής της γυναίκας με την Ελένη που βρίσκεται στη σπηλιά και σαστίζει. Η στιχομυθία που ακολουθεί θα οδηγήσει στην αναγνώριση του Μενέλαου από την Ελένη, η οποία προσπαθεί να τον πείσει ότι αυτή είναι η πραγματική του γυναίκα κι ότι αυτό που έχει μαζί του είναι απλώς το είδωλο που δημιούργησε η Ήρα.

Η δυσπιστία του Μενέλαου διαλύεται όταν ένας πιστός του σύντροφος και φύλακας της Ελένης στη σπηλιά έρχεται να αναγγείλει την εξαφάνιση της γυναίκας που είχαν εντολή να φυλάνε. Χάθηκε στον ουρανό οικτίροντας Έλληνες και Τρώες που πολεμούσαν τόσα χρόνια για κάτι το άυλο, «για ένα πουκάμισο αδειανό, για μια Ελένη». Έτσι, έχουμε την αναγνώριση της Ελένης από το Μενέλαο, όπου οι δυο σύζυγοι εκφράζουν τη χαρά και την ανακούφισή τους.

Αλλά η ευτυχία τους δεν κρατά πολύ. Γρήγορα συνειδητοποιούν ότι η ζωή τους κινδυνεύει, αφού ο Θεοκλύμενος θανατώνει όλους τους ξένους. Δεν θα αφήσει κανέναν να του πάρει την Ελένη. Στην προσπάθειά τους να διαφύγουν, πείθουν πρώτα τη Θεονόη να σιωπήσει. Μετά, η Ελένη επιστρατεύει τη γυναικεία πανουργία και καταστρώνει σχέδιο διαφυγής: ο Μενέλαος θα αναγγείλει στον Θεοκλύμενο το δικό του θάνατο, η Ελένη θα του δώσει υπόσχεση ότι θα τον παντρευτεί, αλλά πρώτα πρέπει τάχα να κάνει νεκρική τελετή μέσα στη θάλασσα για τον πεθαμένο σύζυγό της. Θα του ζητήσει όλα τα απαραίτητα για την τελετή κι ένα καράβι, με το οποίο τελικά θα δραπετεύσει μαζί με τον Μενέλαο.

Ο Θεοκλύμενος μαθαίνει από έναν αγγελιοφόρο πως η ελληνική πανουργία νίκησε τη βαρβαρική αφέλεια. Έξαλλος από οργή, πρώτα θα στραφεί εναντίον της Θεονόης, την οποία θεωρεί υπεύθυνη. Εμφανίζονται όμως οι Διόσκουροι και καταπραΰνουν την οργή του λέγοντάς του ότι η Μοίρα θέλησε να γίνει έτσι και τελικά τον πείθουν να μείνει ευχαριστημένος με όσα έγιναν.

Τα πρόσωπα - Η σκηνή. Τα πρόσωπα της τραγωδίας είναι: Ελένη, Τεύκρος (γιος του Τελαμώνα από την Αίγινα και αδελφός του Αίαντα), χορός από 15 Ελληνίδες σκλάβες, Μενέλαος, γριά (θυρωρός στο παλάτι του Θεοκλύμενου), αγγελιαφόρος, Θεονόη (αδελφή του Θεοκλύμενου), Θεοκλύμενος (βασιλιάς της Αιγύπτου), αγγελιαφόρος Β', υπηρέτης της Θεονόης, Διόσκουροι. Η σκηνή παρουσιάζει τα ανάκτορα του βασιλιά Πρωτέα, μπροστά στα οποία βρίσκεται ο τάφος του. Σ' αυτόν έχει καταφύγει η Ελένη. Κάπου κοντά φαίνεται ο Νείλος.

Ανάλυση: α) Πρόλογος (στίχ. 1-166). Ο πρόλογος αποτελείται από δύο σκηνές. Στην πρώτη (1-67), μονολογώντας η Ελένη λέει ότι βρίσκεται στο νησί Φάρος, στο παλάτι του Πρωτέα, που έχει πεθάνει, ότι κυβερνήτης της χώρας τώρα είναι ο Θεοκλύμενος, μαζί με τον οποίο μένει η αδελφή του Θεονόη, που έχει μαντικές ιδιότητες. Μετά διηγείται πώς έφτασε στην Αίγυπτο, όπου, κάτω από την προστασία του συνετού Πρωτέα, έζησε καλά, αλλά τώρα ο γιος εκείνου θέλει με τη βία να την κάνει γυναίκα

του. Στη δεύτερη σκηνή παρουσιάζεται ο Τεύκρος, που την πληροφορεί για το θάνατο της μητέρα της, την τύχη των δύο αδελφών της, των Διόσκουρων, και τον πιθανό χαμό του συζύγου της Μενέλαου. Τέλος, της λέει για το σκοπό του ταξιδιού του: Ήρθε να συμβουλευτεί τη Θεονόη σχετικά με την εγκατάστασή του στα παράλια της Κύπρου, όπου τον στέλνει μια προφητεία του Απόλλωνα. Η Ελένη όμως τον πείθει να φύγει γιατί ο Θεοκλύμενος σκοτώνει τους Έλληνες. Η Ελένη μένει μόνη και θρηνεί για τα νέα που έμαθε.

β) Πάροδος του χορού (στίχ. 167-384). Ενώ η Ελένη ψάλλει την α' στροφή, αρχίζει να μπαίνει στην ορχήστρα ο χορός, στις γυναίκες του οποίου η Ελένη διηγείται τα όσα έμαθε και δηλώνει ότι θέλει να αυτοκτονήσει. Αυτές προσπαθούν να τη μεταπείσουν και τη συμβουλεύουν να ρωτήσει τη Θεονόη για την τύχη του Μενέλαου. Η Ελένη πείθεται και όλες μαζί μπαίνουν στα ανάκτορα, για να βρουν τη μάντισσα Θεονόη, και η σκηνή αδειάζει.

γ) Επεισόδιο Α' (385-514). Αποτελείται από τρεις σκηνές. Στην πρώτη έρχεται ο Μενέλαος από τη δεξιά πάροδο. Φαίνεται κουρασμένος και απελπισμένος και η εμφάνισή του είναι αξιολύπητη. Διηγείται τις πολύχρονες περιπλανήσεις του στη θάλασσα, μετά την άλωση της Τροίας, και το ναυάγιό του στις άγνωστες αυτές ακτές. Σε μια σπηλιά της ακτής έχει αφήσει τους συντρόφους του και την Ελένη (το είδωλο) και ήρθε στο παλάτι αυτό να ζητήσει βοήθεια για τη συνέχιση του ταξιδιού του. Στη δεύτερη σκηνή (437-482) έχουμε το διάλογο του Μενέλαου με μια γριά του παλατιού, η οποία προσπαθεί, μάταια, να τον διώξει. Από τη συζήτηση μαθαίνει ο ναυαγός σε ποια χώρα βρίσκεται, ποιος είναι ο βασιλιάς αυτής και ότι στα ανάκτορα αυτά μένει από χρόνια η Ελένη. Η γριά φεύγει και αφήνει εμβρόντητο τον Μενέλαο με την τελευταία της πληροφορία. Στην τρίτη σκηνή (483-514) ο Μενέλαος μονολογεί, εκφράζει την απορία του για όσα έμαθε και αποφασίζει να μείνει και να αντιμετωπίσει τον εχθρό των Ελλήνων Θεοκλύμενο. Άλλη ελπίδα να γυρίσει στην πατρίδα του δε βλέπει να υπάρχει.

δ) Επιπάροδος (515-527). Ο χορός ξαναγυρίζει στην ορχήστρα. Είναι χαρούμενος, γιατί η Θεονόη τους διαβεβαίωσε ότι ο Μενέλαος ζει.

ε) Επεισόδιο Β' (528-1105). Αποτελείται από πέντε σκηνές. Σκηνή πρώτη (528-596). Η Ελένη βγαίνει από το παλάτι, βλέπει τον Μενέλαο και τρομαγμένη τρέχει στον τάφο του Πρωτέα. Ο Μενέλαος την πλησιάζει και από το διάλογο προκύπτει η αναγνώριση. Ο Μενέλαος όμως δεν πιστεύει στ' αυτιά του. Αμφιβάλλει.

Σκηνή δεύτερη (597-760): Εμφανίζεται ο αγγελιαφόρος, ένας γέρος υπηρέτης του Μενέλαου, και του λέει ότι η γυναίκα, που είχε αφήσει στη σπηλιά με τους συντρόφους του εξαφανίστηκε, αφού πρώτα τους είπε ότι στην Τροία δεν είχε πάει η πραγματική Ελένη. Ο Μενέλαος καταλαβαίνει την αλήθεια και οι δύο σύζυγοι

χαίρονται για την εξέλιξη που πήραν τα πράγματα. Η Ελένη διηγείται όλα τα δεινοπαθήματά της. Ο αγγελιαφόρος παίρνει μέρος στη συζήτηση και τα βάζει με τα μαντεία και τη μαντική. Όταν αυτός φεύγει, ο χορός επιδοκιμάζει τα λόγια του.

Σκηνή τρίτη (761-864). Η Ελένη λέει στον Μενέλαο ότι ο Θεοκλύμενος, που θέλει να την παντρευτεί, σκοτώνει τους Έλληνες και τον συμβουλεύει να φύγει. Εκείνος όμως αρνείται και τότε οι δύο σύζυγοι ορκίζονται να πεθάνουν μαζί.

Σκηνή τέταρτη (865-1029). Παρουσιάζεται η Θεονόη μαζί με την ιερή ακολουθία της και αποκαλύπτει στον Μενέλαο ότι οι θεοί είναι εναντίον του και ότι μόνο η Ήρα τον προστατεύει. Η σωτηρία του Μενέλαου εξαρτάται τώρα από τη στάση της μάντισσας και η Ελένη πέφτει στα πόδια της και την παρακαλεί. Από τα παρακάλια της Ελένης και τα γενναία λόγια του Μενελάου πείθεται η Θεονόη όχι μόνο να μην ειδοποιήσει τον αδελφό της, αλλά και να τους βοηθήσει να φύγουν: η Θεονόη με την ακολουθία της γυρίζει στα ανάκτορα.

Σκηνή πέμπτη (1030-1106). Η Ελένη καταστρώνει το σχέδιο απόδρασης: Θα παρουσιάσει τον Μενέλαο στον Θεοκλύμενο σαν ξένο, που της έφερε την είδηση ότι πέθανε ο άνδρας της και θα του ζητήσει ένα πλοίο, για να ανοιχτεί στα βαθιά και να ρίξει στη θάλασσα τα σάβανα του νεκρού συζύγου της. Με το καράβι αυτό όμως εκείνοι θα φύγουν.

στ) Στάσιμο Α' (1107-1164). Η Ελένη επιστρέφει στο ανάκτορο και ο Μενέλαος κρύβεται στην αριστερή πάροδο, ενώ ο χορός τραγουδά: Θρηνεί τους Τρώες και τους Αχαιούς και επιτίθεται εναντίον των θεών με τις παραξενιές τους. Τέλος, παίρνει θέση εναντίον του πολέμου και κατηγορεί όσους λύνουν τις διαφορές τους με τα όπλα.

ζ) Επεισόδιο Γ' (1165-1300). Εμφανίζεται ο Θεοκλύμενος, που γυρνά από κυνήγι. Βλέπει την Ελένη να έρχεται με πένθιμα ρούχα και κομμένα μαλλιά. Τη ρωτά τι συμβαίνει και αυτή του λέει όσα έχει σχεδιάσει και επιπλέον ότι τώρα είναι ελεύθερη να τον παντρευτεί. Ο Θεοκλύμενος πέφτει στην παγίδα και δέχεται να αναθέσει την κυβέρνηση του πλοίου στον ξένο. Και οι τρεις μπαίνουν στο παλάτι.

η) Στάσιμο Β' (1301-1368). Ο χορός στην αρχή αναφέρεται στο μύθο της Δήμητρας και της κόρης της και μετά στην Ελένη, σε κάποια ασέβεια της οποίας αποδίδει την αιτία των δεινοπαθημάτων της.

θ) Επεισόδιο Δ' (1369-1450). Παρουσιάζεται η Ελένη. Τη συνοδεύει ο Θεοκλύμενος, που διατάζει τους υπηρέτες να ετοιμάσουν τις προσφορές για τον νεκρό. Φοβάται όμως, μήπως η Ελένη πέσει στη θάλασσα από την απελπισία της και πνιγεί. Προσπαθεί να την εμποδίσει να μπει στο πλοίο, εκείνη όμως τον πείθει, ότι δεν

πρέπει να φοβάται και ο βασιλιάς φεύγει καθησυχασμένος. Στη σκηνή μένουν ο Μενέλαος και η Ελένη και παρακαλούν τους θεούς να τους βοηθήσουν.

ι) Έξοδος (1512-1692). Έρχεται τρέχοντας ένας αγγελιαφόρος και λέει στον Θεοκλύμενο ότι ο Μενέλαος πέταξε τους Αιγυπτίους ναύτες από το πλοίο και δραπέτευσε με την Ελένη. Ο βασιλιάς εξοργίζεται και τα βάζει με την αδελφή του, που δεν του είπε την αλήθεια, και είναι έτοιμος να τη σκοτώσει. Την ίδια στιγμή παρουσιάζονται σαν "από μηχανής θεοί" οι Διόσκουροι, που κατευνάζουν τον Θεοκλύμενο, λέγοντας ότι αυτό που έγινε ήταν γραφτό. Μετά υπόσχονται ότι θα προστατεύσουν την Ελένη στο ταξίδι της και ότι μετά το θάνατό της θα την κάνουν θεά, ενώ τον Μενέλαο θα τον στείλουν στα νησιά των Μακάρων. Ο Θεοκλύμενος πείθεται και επαινεί την Ελένη για την τιμιότητά της.

4) Η διασκευή του μύθου από τον Ευριπίδη.

Για τη μετάβαση της Ελένης στην Αίγυπτο κάνουν λόγο ο Όμηρος και ο Ηρόδοτος, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Ο Όμηρος λέει ότι η Ελένη και ο Μενέλαος πέρασαν από την Τροία μετά την καταστροφή της και ότι από εκεί έφυγαν με τη βοήθεια του Πρωτέα, του "γέροντα της θάλασσας", και της κόρης του Ειδοθέας. Πουθενά ο επικός ποιητής δεν αμφισβητεί την παρουσία της Ελένης στην Τροία. Ο Ηρόδοτος πάλι διηγείται ότι ο Πάρης, αφού άρπαξε την Ελένη και μετά από περιπλανήσεις έφτασε στην Αίγυπτο, εκεί ο συνετός Πρωτέας τον κατηγορήσε για την πράξη του, η οποία ήταν αντίθετη προς την ηθική και τα έθιμα της φιλοξενίας. Ούτε και αυτός όμως αμφισβητεί την άφιξη της Ελένης στην Τροία. Από πού λοιπόν πήρε την ιδέα της διασκευής του μύθου ο Ευριπίδης; Αποδείχτηκε πράγματι ότι δεν ήταν δικό του επινόημα αυτό. Πρώτος διέπλασε τη μυθολογική αυτή άποψη ο Στησίχορος, που, όπως λέγεται, είχε γράψει "ψόγον Ελένης" και τυφλώθηκε, αλλά σύμφωνα με τη συμβουλή ενός ονείρου, για να ανακτήσει το φως του έγραψε εγκώμιο της ηρωίδας, δηλ. "παλινωδία", στην οποία έλεγε ότι ο Πάρης το είδωλο της Ελένης και όχι την ίδια οδήγησε στην Τροία. Η διασκευή αυτή του μύθου εξυπηρετούσε τους σκοπούς που επιδίωκε ο Ευριπίδης με την τραγωδία του.

Το έργο γράφτηκε το 412 π.Χ., οπότε η εκστρατεία της Σικελίας και η εκεί καταστροφή των Αθηναίων αποτελεί μια εφιαλτική ανάμνηση. Ο λαός τα βάζει με τους μάντεις, που με τις προφητείες τους τους παρέσυραν στο καταστρεπτικό εγχείρημα. Αυτήν ακριβώς την καταφυγή του αθηναϊκού λαού εναντίον των μάντεων θέλησε να εκφράσει ο Ευριπίδης, εκμεταλλευόμενος τη διασκευή του μύθου της Ελένης. Στους στίχους 744 κ.ε. βάζει τον άγγελο να ξεστομίζει κατηγορίες για τους μάντεις, όταν μαθαίνει ότι τόσα χρόνια οι Έλληνες και οι Τρώες πολεμούσαν μάταια γύρω από ένα "είδωλο", παρασυρμένοι από τις ψεύτικες προφητείες των μάντεων. Έτσι εξηγείται γιατί ο Ευριπίδης δείχνεται φιλικός στην Ελένη και την παρουσιάζει

ως πρότυπο συζυγικής πίστης και σεμνότητας, ενώ στις προηγούμενες και μεταγενέστερες από την "Ελένη" τραγωδίες του κρατά στάση καθαρά εχθρική απέναντί της. Ένας άλλος λόγος που οδηγεί τον Ευριπίδη στη συγγραφή αυτής της τραγωδίας είναι η πίστη του στην ειρήνη και η αποστροφή του προς τον πόλεμο, όπως φαίνεται στους στίχους 1151 κ.ε. Έτσι ο ποιητής εμφανίζεται εδώ θερμός ειρημιστής.

Το έργο αυτό του Ευριπίδη είναι από τα πιο ωραία έργα της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας και επαινείται, ιδίως για τα θαυμάσια χορικά του, όπου το συναίσθημα της φύσης αναμειγνύεται με τη διακριτική και ευχάριστη συγκίνηση.

«ΕΛΕΝΗ» ΕΥΡΙΠΙΔΗ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ

- 1η σκηνή (στιχ. 1-82) → τυπική αφήγηση, μονόλογος → εκτενής, στατικός, αντιθεατρικός

Γιατί αφηγηματικός μονόλογος στην 1η σκηνή του προλόγου; → Ο Ευριπίδης πραγματευόταν με διαφορετικό τρόπο ήδη γνωστούς μύθους, χρειαζόταν να ενημερώσει το κοινό του για τη διαφορά της δικής του εκδοχής από τον παραδεδομένο μύθο. Η εναρκτήρια αφήγηση της Ελένης → εκτενής, σαφής, κατατοπιστική → η ενάρετη Ελένη του Ευριπίδη είναι διαφορετική από το γνωστό μύθο κι αυτό πρέπει να διευκρινιστεί στους θεατές.

- Παρελθόν → η αρχή των κακών, η δημιουργία του ειδώλου
Παρόν → η απειλή του Θεοκλύμενου
- Ενότητες: **1^η** → στιχ. 1-18: Τόπος δράσης, πρόσωπα, **2^η** → στιχ. 18-25: Ταυτότητα της ηρωίδας, **3^η** → 26-59: Τα βάσανά της στο παρελθόν (υποενότητες: 26-43 → Η Ελένη δεν πήγε στην Τροία, αλλά το είδωλό της, 43-50 → Αιτία του πολέμου είναι το σχέδιο του Δία, 50-59 → Η Ελένη στην Αίγυπτο), **4^η** → στιχ. 60-82: Τα βάσανά της στο παρόν.
- Αντιθέσεις: είναι-φαίνεσθαι, πραγματικό-φαινομενικό, αλήθεια-πλάνη, γνώση-άγνοια, σώμα-όνομα (στιχ. 1-4, 21-24, 39-43, 50-52, 60-63, 64-68, 72, 81-82) → τα φαινόμενα απατούν → τραγικές συνέπειες στη ζωή των ανθρώπων, πολύ συχνά η εικόνα (είδωλο) υποκαθιστά την πραγματικότητα (στιχ. 40) και η γνώμη την αντικειμενική αλήθεια (στιχ. 42).
- Σοφιστική επίδραση, ορθολογική ερμηνεία, σκεπτικισμός Ευριπίδη, αμφισβήτηση: **α)** στιχ. 1-4 → οι πλημμύρες του Νείλου οφείλονται στην τήξη των χιονιών κι όχι στην επέμβαση του Δία, **β)** στιχ. 21-25 → η Ελένη δεν διστάζει να αμφισβητήσει ακόμη και τη μυθολογική παράδοση που αναφέρεται στη γέννησή της, αποδίδοντάς την σε φήμη. Την αντιμετωπίζει με κριτικό πνεύμα και διερωτάται αν είναι αλήθεια, **γ)** στιχ. 27-34, 37-43, 43-50 → Η Ελένη αναφέρεται στη ματαιοδοξία της Αθηνάς, της Ήρας και της Αφροδίτης, στο δόλο της Αφροδίτης, στην οργή και εκδικητικότητα της Ήρας που δημιούργησε το είδωλο καθώς και στον Δία, που προκάλεσε τον πόλεμο → σκεπτικισμός, ταπεινά τα κίνητρα των θεών, ενεργούν με ιδιοτελή κίνητρα, εξυφαίνουν πλεκτάνες και εμπλέκουν τους θνητούς στα παιχνίδια τους → η Ελένη υποχείριό τους.

- Ήθος Ελένης: υποφέρει, πικραμένη, απελπισμένη, σε απόγνωση, θύμα της βούλησης οργισμένων θεών, υπομονετική, καρτερική, πιστή, έντιμη, υπερήφανη, θεοσεβούμενη παρότι θύμα των θεών, αγάπη για συγγενείς, ενδιαφέρεται για τους αδικοχαμένους της Τροίας, νιώθει τύψεις επειδή τ'όνομά της έγινε αιτία τόσων συμφορών αν κι εκείνη δεν έφταιγε, αντιστέκεται στην αυθαιρεσία και τον εξαναγκασμό του Θεοκλύμενου να την παντρευτεί, αψηφά ακόμα και τη βασιλική του ιδιότητα και αγωνίζεται να κρατήσει το σώμα και την ψυχή της αμόλυντα, αξιοπρεπής, αφοσιωμένη σύζυγος.
Ελένη-Πηνελόπη: Η Πηνελόπη περιμένει τον Οδυσσέα χωρίς να ενδίδει στους μνηστήρες, η Ελένη περιμένει τον Μενέλαο στην Αίγυπτο και δεν ενδίδει στον Θεοκλύμενο → πίστη και συζυγική αφοσίωση
- Προοικονομία (προετοιμασία, πρόβλεψη, προΐδεασμός): στιχ. 70-71 → η προφητική υπόσχεση του Ερμή → κίνητρο που την κρατά ζωντανή και μαχητική, δεν χάνει την εμπιστοσύνη στους θεούς, προΐδεασμός για αίσιο τέλος έργου, όμως αυτή η υπόσχεση χάνεται στο μακρινό παρελθόν, αφού η απειλή του Θεοκλύμενου είναι παρούσα: είναι κάτι αβέβαιο, αφού οι γνώμες των θεών αλλάζουν.
- Τραγικότητα Ελένης:
→ συμφορές, συνεχείς εναλλαγές της τύχης, περιπέτειες → όργανο των θεών, τη χρησιμοποίησαν για να πραγματοποιήσουν τις επιθυμίες και τα σχέδιά τους
→ εγκλωβισμένη ανάμεσα στον φόβο (Θεοκλύμενος) και την ελπίδα (προφητεία Ερμή)
→ αβέβαιο μέλλον, δεν ξέρει τι να κάνει (αδιέξοδο)
→ πάσχει άδικα, υποφέρει χωρίς να ευθύνεται εκείνη, είναι αθώα, αλλά πώς να το αποδείξει;
→ βρίσκεται μακριά από την πατρίδα της, την μισούν
→ μοιραία η σκέψη της οδηγείται στην έσχατη λύση: την αυτοκτονία λόγω απόγνωσης (στιχ. 68-69) → έλεος θεατή και φόβος για την τύχη της
- Αντίληψη Ευριπίδη για τον πόλεμο: υποφέρουν και οι νικητές και οι ηττημένοι → ο πόλεμος «δάσκαλος» βίας → βαναυσότητα, σκληρότητα, παραλογισμός πολέμου, υπήρξε για τον Ευριπίδη ο κατεξοχήν χώρος του ψεύδους. Η απογοήτευσή του αυξάνεται βαθμιαία καθώς αυξάνονται τα δεινά και οι απάτες που αυτός ο πόλεμος έχει ως αποτέλεσμα. Ματαιότητα πολέμου → χάθηκαν τόσες ανθρώπινες ζωές για ένα είδωλο → ηχηρό αντιπολεμικό μήνυμα, πολλές φορές άλλα είναι τα αίτια των πολέμων κι όχι αυτά που προβάλλονται → η κατακτητική ορμή των ανδρών ήταν η αιτία του πολέμου της Τροίας κι όχι η συζυγική απιστία μιας γυναίκας (στιχ. 43-50).
- 2^η σκηνή (στιχ. 83-191) → δραματοποίηση, διάλογος σε αντίθεση προς τον τυπικό αφηγηματικό μονόλογο της 1^{ης} σκηνής. Η τυπική αφήγηση αντικαθίσταται στο δεύτερο μέρος του Προλόγου από μια δραματοποιημένη σκηνή → εισαγωγή δράσης.
- Ενότητες: 1^η στιχ. 83-119 → Η ταυτότητα του Τεύκρου, 2^η στιχ. 120-166 → Οι πληροφορίες του στην Ελένη (υποενότητες: 120-138 → οι πληροφορίες του για την έκβαση του Τρωϊκού πολέμου, 139-156 → η Ελένη μαθαίνει ότι ο Μενέλαος ίσως έχει πεθάνει, 157-166 → η Ελένη μαθαίνει τα δυσάρεστα νέα για την οικογένειά της), 3^η στιχ. 167-191 → Ο σκοπός του ταξιδιού του.

- Καινοτομίες Ευριπίδη: 1) Παρουσιάζει τον Τεύκρο να επισκέπτεται την Αίγυπτο με εντολή του Απόλλωνα για να πάρει χρησμό για το ταξίδι του, 2) παρουσιάζει τη Λήδα και τους Διόσκουρους ν' αυτοκτονούν, ενώ η παράδοση δεν αναφέρει τίποτα σχετικό → σκοπός του είναι να δώσει τις σχετικές με τους Έλληνες πληροφορίες και να κάνει ακόμη πιο τραγική τη θέση της Ελένης, 3) παρουσιάζεται αδιάφορος για τον αδερφό του και σαρκάζει τη στάση του πατέρα του.
- Στιχομυθία: στιχ. 105-166 → ζωνηρός διάλογος μεταξύ δυο προσώπων στον οποίο κάθε ερώτηση ή απάντηση καταλαμβάνει 1 ή 2 μόνο στίχους → γοργό ύφος, διάλογος χωρίς ανάσα → η Ελένη από τη λαχτάρα της να μάθει νέα για τους δικούς της διακόπτει συνεχώς τον Τεύκρο και τον αναγκάζει να απαντά σύντομα σε νέες ερωτήσεις → ένταση, πάθος, αγωνία Ελένης, κορύφωση δραματικότητας και τραγικότητας → ένταση, αγωνία, αμείωτο ενδιαφέρον θεατή → απανωτά χτυπήματα που καθηλώνουν το θεατή: ελπίδα Ελένης- απογοήτευση-απόγνωση → τι θα κάνει η Ελένη; → φόβος. Ο θεατής μαζί με την Ελένη κρέμεται από τα χείλη του Τεύκρου μήπως ακούσει κάποιο καλό νέο που θα βγάλει την ηρωίδα από το αδιέξοδο.
- Ρόλος σκηνής με τον Τεύκρο: γιατί ο Ευριπίδης επιλέγει τον Τεύκρο: Η παρουσία του Τεύκρου στην Αίγυπτο είναι επινόηση του Ευριπίδη → για να εξελιχθεί γρήγορα η πλοκή πρέπει η Ελένη να γνωρίζει τα γεγονότα της Τροίας, κυρίως το χαμό του Μενέλαου. Ο Τεύκρος όχι μόνο έζησε τη φρίκη του πολέμου, αλλά επέστρεψε και στην Ελλάδα → ένα είδος αγγελιαφόρου που εξυπηρετεί τη δραματική οικονομία, εφόσον η Ελένη πληροφορείται από αυτόν όσα συνέβησαν στην Τροία, στην Ελλάδα και στο πατρικό της σπίτι κατά το διάστημα που εκείνη απουσίαζε στην Αίγυπτο → καθώς φέρνει μόνο άσχημα νέα καθιστά τη θέση της ηρωίδας περισσότερο τραγική. Τεύκρος → εντυπωσιακό παράδειγμα ανθρώπου στον οποίο σφραγίστηκαν τα δεινά του πολέμου, από τα οποία υποφέρει. Με το μίσος που εκδηλώνει εναντίον της Ελένης είναι αξιόπιστος μάρτυρας του απέραντου μίσους που αισθανόταν η Ελλάδα αλλά και η Τροία γι' αυτήν. Επιπλέον, εξοικονομείται η συνέχιση της δράσης και ευνοείται η τραγική ανάπτυξη του θέματος με τα τρομακτικά νέα που φέρνει ο Τεύκρος → περιπλέκεται η υπόθεση και δημιουργούνται σοβαρές αμφιβολίες για την αλήθεια της υπόσχεσης που έδωσε ο Ερμής στην Ελένη, καθώς και αξεπέραστα ερωτηματικά για τη σωτηρία του Μενέλαου. Επιπρόσθετα, μέσω του Τεύκρου, που συνδέεται με την Κύπρο ως οικιστής της Σαλαμίνας, ο Ευριπίδης θέλει να φέρει στο μυαλό των Αθηναίων το βασιλιά της Κύπρου Ευαγόρα, που ήταν φίλος των Αθηνών στις δύσκολες μέρες μετά την καταστροφή στη Σικελία. Ο Τεύκρος γύρισε από έναν πολύχρονο αιματηρό πόλεμο και, διωγμένος από την πατρίδα του, σκοπεύει να χτίσει νέα πατρίδα → αισιόδοξο, τόνωση ηθικού Αθηναίων, ενθάρρυνση να προσπαθήσουν να ορθοποδήσουν.
- Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι: στιχ. 88-91, 99-100 (και αντίθεση γνώση-άγνοια), 103-104, 139-146 (και αντίθεση γνώση-άγνοια και αντίθεση αλήθεια-πλάνη στιχ. 143), 188-191 (και γνώση-άγνοια)
- Συνέπεια της αντίθεσης είναι-φαίνεσθαι και γνώση-άγνοια → τραγική ειρωνεία → στιχ. 92-93, 96-97, 139-140, 142, 146, 150, 188-191. Οι θεατές αλλά και η Ελένη γνωρίζουν ότι η Ελένη για την οποία μιλά ο Τεύκρος δεν είναι η αληθινή.

- Αντιλήψεις για πόλεμο: Η αντιηρωική, αντιεπική διάσταση με την οποία παρουσιάζεται ο πόλεμος γίνεται αισθητή μέσα από την κατάσταση του Τεύκρου → νικητής, αλλά παράλληλα και εξόριστος, η νίκη δεν εγγυάται την ευτυχία → ο πόλεμος του ισοπεδώνει όλους, αν και νικητής ο Τεύκρος ξεριζώνεται ταπεινωτικά από την πατρίδα του → ματαιότητα, παραλογισμός πολέμου: στιχ. 130 → ο πόλεμος αιτία συμφορών → φιλειρηνικό φρόνημα και αντιπολεμικό μήνυμα Ευριπίδη προς τους συμπολίτες του τους Αθηναίους που υποφέρουν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Στιχ. 134 → τα δεινά του πολέμου πλήττουν και τους νικητές. Ο πόλεμος επιφέρει φθορά και ανατροπή των αξιών → σαρκαστική ειρωνεία Τεύκρου εναντίον του πατέρα του (στιχ. 114). Ακόμα και η απονενομημένη πράξη του ίδιου του πατέρα να διώξει το γιο του από το σπίτι → ηθική και συναισθηματική σύγχυση που επέφερε ο πόλεμος. Μέσα στα παράξενα του πολέμου είναι και ο διωγμός από την πατρίδα, που ο νικητής Τεύκρος πήρε ως «αντάλλαγμα» της μεγάλης του συμβολής στην εκπόρθηση της Τροίας.
- Ήθος Τεύκρου: έκπληξη και μίσος για την Ελένη → παρορμητικός, απότομος, σκληρός, σεβασμός στη χώρα που τον φιλοξενεί, ευσεβής → ακολούθησε συμβουλή Απόλλωνα, ειρωνικός και σαρκαστικός προς πατέρα, αλαζονικός → θεωρεί δικό του κατόρθωμα την άλωση της Τροίας, εκδικητικός → με ικανοποίηση αναφέρει ότι ο Μενέλαος έσυρε την Ελένη από τα μαλλιά. Τραγικό πρόσωπο γιατί: υφίσταται άδικη εξορία, όπως και η Ελένη, θύμα αποφάσεων θεών, υποφέρει χωρίς να φταίει → ομοιότητες με Ελένη.
- Ήθος Ελένης: τραγικό πρόσωπο → μεταπίπτει από την άγνοια στη γνώση. Ψυχραιμία, αυτοκυριαρχία, αντοχή, αποφασιστικότητα, αξιοπρέπεια, ετοιμότητα, μεθοδικότητα, ευφυΐα, ικανότητα στο διάλογο → θέλει να πάρει όλες τις πληροφορίες χωρίς να αποκαλύψει την ταυτότητά της, πνίγει τα συναισθήματα και συγκρατεί τον πόνο της. Σε ευφυΐα, εξυπνάδα, ικανότητα διαλόγου υπερέχει πολύ απέναντι στον Τεύκρο. Αμφισβητεί (στιχ. 145) τη βεβαιότητα της αλήθειας που αποκτούμε μέσω των αισθήσεων → πιστεύει ότι οι αισθήσεις εξαπατούν, πηγή γνώσης θεωρεί την αναζήτηση και τον προβληματισμό. Στιχ. 133, 149, 157, 159, 164 → θλίψη, οδύνη, συντριβή, αισθήματα ενοχής, μοναξιάς, πόνου και απόγνωσης.
- Προοικονομία: προετοιμασία, υπαινιγμός για το τι θα ακολουθήσει, προΐδεασμός, πρόβλεψη στιχ. 156 → προΐδεασμός για εμφάνιση Μενέλαου στη συνέχεια, δεν είναι σίγουρο πως πέθανε, ακτίνα ελπίδας, ωστόσο η Ελένη μόλις το ακούει αυτό νιώθει οδύνη και συντριβή (στιχ. 157). στιχ. 170 → Θεονόη → σημαντικός ο ρόλος της στη λύση του δράματος στιχ. 182-183 → βάρβαρο ήθος Θεοκλύμενου στιχ. 186-191 → ευχή Τεύκρου → προοικονομεί το αίσιο τέλος του έργου. Τα δυσάρεστα νέα του Τεύκρου προοικονομούν το θρήνο της Ελένης και την εμφάνιση του Χορού.
- Λειτουργία Προλόγου ως προς α) την εξέλιξη της δράσης: είδωλο Ελένης-πραγματική Ελένη, θλιβερά νέα από Τροία και Ελλάδα, προφητεία Ερμή, απειλή Θεοκλύμενου, απόφαση Ελένης να μείνει πιστή και αγνή. β) τα θέματα που θα θιγούν στο δράμα: αντίθεση είναι-φαίνεσθαι, γνώση-άγνοια, δίκαιο-άδικο, ματαιότητα πολέμων, ρόλος θεών, τραγικότητα ηρώων.

ΠΑΡΟΔΟΣ (στιχ.192-288)

- Η Πάροδος έχει χαρακτήρα κομμώ→ θρηνητικό τραγούδι Ελένης και Χορού Επανάληψη κακών νέων Τεύκρου→δραματικότερη και τραγικότερη θέση Ελένης, δυστυχία, αδιέξοδο, απόγνωση→τραγικότητα. Ο Μενέλαος από αγνοούμενος θεωρείται νεκρός→ η αποδοχή της φήμης ότι ο Μενέλαος πέθανε ως πραγματικής θα δυσκολέψει την αναγνώρισή του από την Ελένη, αφού θα θεωρεί ότι ο σύζυγός της είναι νεκρός.
- Περιλαμβάνει δυο στροφικά ζεύγη (α'στροφή, α'αντιστροφή, β'στροφή, β'αντιστροφή) και μια επωδό. Ενότητες: 1) προωδός, στιχ. 192-195→ Ο θρήνος της Ελένης, 2) στιχ. 196-209→ Η Ελένη καλεί τις Σειρήνες και την Περσεφώνη να τη συνοδεύσουν στο θρήνο της, 3)στιχ.210-223→Η εμφάνιση του Χορού που σπεύδει να βοηθήσει την Ελένη, 4) στιχ. 224-243→ Η Ελένη μεταφέρει στις γυναίκες του Χορού τις ειδήσεις που της έφερε ο Τεύκρος για την έκβαση του Τρωικού πολέμου και για την οικογένειά της, 5) στιχ.244-263→ Ο Χορός συμμετέχει στο θρήνο της Ελένης, 6) επωδός, στιχ. 264-288→ Η Ελένη αναζητά την ευθύνη σε θεούς και ανθρώπους για τις συμφορές της-Η απαγωγή της και οι ολέθριες συνέπειές της.
α'στροφή: Η Ελένη επικαλείται τις Σειρήνες και την Περσεφώνη να τη συντροφεύσουν στο θρήνο της
α'αντιστροφή: Εμφανίζεται ο Χορός, που αποτελείται από αιχμάλωτες Ελληνίδες. Έρχονται από τον τόπο όπου πλένουν τα ρούχα. Εκεί άκουσαν τις θρηνητικές κραυγές και αυτές τις οδήγησαν στη σκηνή.
β'στροφή: Η Ελένη συγκεφαλαιώνει όλη την οδύνη για το διασυρμό του ονόματός της, για τη μητέρα της, για τα αδέρφια της και για τον άντρα της.
β'αντιστροφή: Η αντιστροφή του Χορού είναι μια πιστή ηχώ των λόγων της.
- Μορφή και εκφραστικά μέσα κομμώ: α) επίκληση σε θεότητες του Κάτω Κόσμου (Σειρήνες, Περσεφώνη), β) χρήση και επανάληψη λέξεων σχετικών με θρήνο ή πάθη (πόνος, θρήνους, δάκρυα, κλάματα, δεινά, συμφορές) και πυκνή χρήση σχετικών επιθέτων (μαύρα, λυπητερούς, ανήλιαγα, πικρό, βαριόμοιρους), γ) αντίθεση θρήνου Ελένης με απλότητα και ηρεμία της εικόνας του Χορού ν'απλώνει στην ακροθαλασσιά.
Η συναισθηματική φόρτιση της Ελένης και του Χορού στην β'στροφή και τη β'αντιστροφή εκφράζονται με: α) την απαρίθμηση των παθών της Ελένης και την επανάληψη των συμφορών αυτών από το Χορό με ελαφρές τροποποιήσεις, β) το συγκεκριμένο λεξιλόγιο (πόνους, βαριούς πόνους, δυστυχίες, ντροπές, τύχη πολυστέναχτη, πικραμένη μοίρα, αγλύκαντη ζωή, συμφορά, δυστυχία, υποφέρει) και τις επαναλήψεις λέξεων (πόνους, στ. 223-224), γ) τις ρητορικές ερωτήσεις του Χορού (στ.251-252) και δ) τις εικόνες καταστροφής.
Τα στοιχεία του περιεχομένου με τα οποία εκφράζεται ο θρηνητικός χαρακτήρας του κομμώ είναι: α) το βαρύ αίσθημα ευθύνης που θεωρεί η Ελένη ότι φέρει για την καταστροφή της Τροίας, β) η αναφορά στους συγγενείς της, που τόσο αγαπούσε, οι οποίοι αυτοκτόνησαν ή σκοτώθηκαν, γ) η επανάληψη των συμφορών της ηρωίδας από το Χορό, δ) η ευθύνη που είχαν οι θεοί στη δυστυχισμένη ζωή της Ελένης.
- Ρόλος του Χορού: Γενικότερα στις τραγωδίες επιλεγόταν Χορός γερόντων ή γυναικών, γιατί: α) Δεν έπρεπε να έχει σωματική και ψυχική δύναμη, ώστε να μπορεί να παρέμβει δραστικά στην εξέλιξη του δράματος, β) Δεν έπρεπε να διαθέτει κοινωνική ακτινοβολία και κύρος, για να μην επηρεάζει τις

αποφάσεις του ήρωα και γ) Συγκέντρωνε, ανάλογα με τη σύνθεσή του, ωριμότητα και σοφία (γέροντες) ή συναισθηματική ευαισθησία (γυναίκες). Στην Ελένη ο Χορός αποτελείται από γυναίκες, Ελληνίδες αιχμάλωτες → είναι γυναίκες για να μπορούν να ταυτίζονται ψυχολογικά και διανοητικά με την ηρωίδα. Ο Χορός αντικατοπτρίζει τα συναισθήματα της Ελένης, αφού κατά τη συμμετοχή του στο θρήνο της επαναλαμβάνει σχεδόν επακριβώς τα λεγόμενά της, σαν ηχώ. Συμπάσχει μαζί της και συναισθάνεται την τραγικότητά της και μαζί μ' αυτόν κι οι θεατές.

Εξόριστες Ελληνίδες → εχέμυθες και άξιες της εμπιστοσύνης της Ελένης.

Αιχμάλωτες → αδυνατούν να παρέμβουν δραστικά στην εξέλιξη του δράματος, με το περιορισμένο κύρος τους είναι αδύνατον δηλαδή να επηρεάσουν την πορεία των γεγονότων με κάποια δυναμική παρέμβαση ή πρωτοβουλία. Ο Χορός αισθάνεται ισχυρά συναισθήματα, προβληματίζεται, απορεί, προσπαθεί να δώσει διέξοδο στην απόγνωση της ηρωίδας. Έχει το ρόλο ενός κατώτερου υποκριτή με δικό του ήθος, απόψεις, συναισθήματα και κίνητρα. Αντιμετωπίζεται ως ένα πρόσωπο, γι' αυτό και χρησιμοποιεί το α' ενικό πρόσωπο, είναι μια ομάδα που σκέφτεται, δρα και αντιδρά σαν ένα πρόσωπο. Δεσμός ατομικού-συλλογικού, Ελένης-Χορού → τα πάθη της Ελένης γίνονται κτήμα του Χορού, ενώ αρχικά ήταν μόνη στις συμφορές της, έχει κάποιους που συμπάσχουν στα βάσανά της.

- Τραγικότητα Ελένης: Υποφέρει αναίτια, έχει τη χειρότερη φήμη χωρίς να είναι υπόλογη για τις κατηγορίες που της αποδίδουν, βρίσκεται σε συμφορές για τις οποίες δεν ευθύνεται, η ομορφιά της → πρόξενος ολέθρου. Αντιμετωπίζει ανώτερες δυνάμεις, όπως τη θεϊκή βούληση της Αφροδίτης και της Ήρας. Παρότι δεν ευθύνεται η ίδια, αισθάνεται ενοχές για την καταστροφή της Τροίας και τα βάσανα των Ελλήνων. Η μοίρα της έχει αλλάξει δραστικά από την ευτυχία που βίωνε στη Σπάρτη με το σύζυγό της στη δυστυχία της μοναξιάς σε βάρβαρη ξένη χώρα, της ατίμωσης του ονόματός της και της απώλειας των αγαπημένων της προσώπων. Βρίσκεται σε δίλημμα: να ζήσει δυστυχισμένη πλάι σε έναν άντρα που δεν την αγαπά ούτε τη σέβεται, αφού την εξαναγκάζει σε γάμο, ή να πεθάνει με αξιοπρέπεια; Βιώνει μια αδιέξοδη κατάσταση.
- Ήθος της Ελένης: Οδύνη για διασυρμό ονόματός της, για μητέρα, σύζυγο, αδέρφια, απελπισία. Ευαίσθητη ψυχή, ανθρωπιά (συμπονά Τρώες και Έλληνες για τα βάσανά τους), βαθιά δυστυχισμένη και αγανακτισμένη, γεμάτη τύψεις και ενοχές, θεωρεί τον εαυτό της υπεύθυνο εξαιτίας της ομορφιάς της.
- Ήθος του Χορού: Ανθρωπιστικά, αλτρουιστικά συναισθήματα, ευαισθησία, ευγένεια ήθους, ειλικρινές ενδιαφέρον.
- Πόλεμος: στιχ. 229-230 → η καταστροφή της Τροίας, στιχ. 233-243 → οι συμφορές που προκάλεσε ο πόλεμος στην οικογένεια της Ελένης, στιχ. 266 → η θλίψη από τον πόλεμο στην Τροία, στιχ. 274-275/284-285 → κοινή αναφορά των απωλειών Ελλήνων και Τρώων. Ο Ευριπίδης περιγράφει τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου αδιακρίτως για ηττημένους και νικητές. Στόχος του είναι να αναδείξει τον παραλογισμό του πολέμου και τη ματαιότητα τόσο του συγκεκριμένου όσο και κάθε πολέμου → αντιπολεμικά συναισθήματα Ευριπίδη. Ο Ευριπίδης περιγράφει τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου αδιακρίτως για ηττημένους και νικητές. Στόχος του είναι να αναδείξει τον παραλογισμό του πολέμου και τη ματαιότητα τόσο του συγκεκριμένου όσο και κάθε πολέμου → αντιπολεμικά συναισθήματα Ευριπίδη.
- Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι: στιχ. 229-233: σώμα-όνομα → το απατηλό είδωλο είναι η αιτία του πολέμου. Η πραγματική Ελένη και το είδωλό της, που συνοδεύεται από κακή φήμη, είναι τελείως διαφορετικές οντότητες, στιχ. 257-259, στιχ. 261-263 → γνώση-άγνοια, στιχ. 281-283 → ενώ όλοι πίστευαν ότι η

Ελένη ήταν στην Τροία, την ίδια την είχε μεταφέρει ο Ερμής στην Αίγυπτο, ενώ στην Τροία είχε πάει μόνο το είδωλό της, στιχ.286-288→η φήμη της είναι ντροπιασμένη και το όνομά της σπλωμένο στην Τροία, όμως είναι ψεύτικη η φήμη→έντιμη, αξιοπρεπής και ηθικά άσπογη στην πραγματικότητα

- Μεταστροφή της τύχης της ηρωίδας→ τραγικότητα: στιχ.225-240, 244-245,275-288
- Τραγική ειρωνεία: στιχ. 260-263→ ο Χορός αγνοεί την εξέλιξη του έργου που θα είναι εντελώς διαφορετική από τα λόγια του, η Ελένη θα επιστρέψει στην πατρίδα της και θα ζήσει ευτυχισμένη με το Μενέλαο.

Στίχοι 289-436: περιληπτικά

289-331→ η αλλόκοτη ζωή της Ελένης, η γέννησή της, τα τωρινά της βάσανα

332-344→ η απόφασή της να αυτοκτονήσει

345-371→ η παρέμβαση του Χορού, τα επιχειρήματά του προκειμένου να αποτρέψει την ηρωίδα από το να αυτοκτονήσει και η συμβουλή που της δίνει (μαντεία Θεονόης)

372-404→ η αντίδραση της Ελένης, οι φόβοι της, ο όρκος της

405-436→θρήνος για νεκρούς και για την καταστροφική ομορφιά της, σύγκριση της ομορφιάς της με μυθικά πρόσωπα

Μετά το τέλος της Παρόδου ο Χορός αποχωρεί από την ορχήστρα (μετάσταση=αποχώρηση του Χορού), κάτι που συμβαίνει ελάχιστες φορές στις σωζόμενες τραγωδίες→θα πρέπει να αποχωρήσει ο Χορός για να εμφανιστεί ο Μενέλαος, αν ήταν ο Χορός παρών θα του εξηγούσε την αλήθεια και δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η σκηνή της συνάντησής του με την Ελένη. Επιπλέον, η ταυτότητα του Μενέλαου πρέπει να παραμείνει άγνωστη ώστε να επιτύχει η περίπλοκη σκηνή της αναγνώρισης λίγο αργότερα.

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

1^η σκηνή, στιχ. 437-494

- Μονόλογος Μενέλαου→απαραίτητος για την ενημέρωση των θεατών σχετικά με το παρόν και το παρελθόν του ήρωα. Γι' αυτό και, προκειμένου να μη γίνει γνωστή στο Χορό η ταυτότητα του ήρωα, ο Χορός μεθίσταται (μετάσταση)→ αποχωρεί από την ορχήστρα. Ο μονόλογος αυτός έχει χαρακτηριστεί ως δεύτερος Πρόλογος→γενεαλογία, αυτοσύσταση, κατάσταση ήρωα (πάθη, συμφορές, περιπέτειες), η έκθεση των γεγονότων δεν γίνεται δι' απαγγελίας όπως στον μονόλογο της Ελένης, αλλά δια μιμήσεως, με τη μορφή ενός παθητικού λόγου, ενός γνήσιου δηλαδή μονολόγου→βασική διαφορά με τον κανονικό πρόλογο (μονόλογο Ελένης).

Δραματικές σκοπιμότητες που υπηρετεί ο δεύτερος αυτός Πρόλογος:

1.εμφανίζεται το άλλο πρόσωπο της αναγνώρισης και προοικονομείται η σκηνή

της συνάντησης Μενέλαου-Ελένης και της μετέπειτα αναγνώρισης.

2.είμαστε σίγουροι ότι ο Μενέλαος είναι ζωντανός

3. μέσω της τραγικής ειρωνείας (ο Μενέλαος πιστεύει ότι η μοναδική Ελένη που υπάρχει είναι η Ελένη της σπηλιάς, το είδωλο δηλαδή) ο ποιητής δυσχεραίνει και απομακρύνει της σκηνή της αναγνώρισης.

- Ενότητες: 1) στιχ. 437-444 → Αυτοπαρουσίαση Μενέλαου στους θεατές και αναφορά στη γενιά του, 2) στιχ. 445-454 → Η εκστρατεία των Ελλήνων στην Τροία και η επιστροφή στην πατρίδα, 3) στιχ. 454-464 → Οι περιπέτειες του Μενέλαου μετά την άλωση της Τροίας, 4) στιχ. 465-494 → Ο Μενέλαος ναυαγός έφτασε μπροστά στο παλάτι για να ζητήσει βοήθεια και τρόφιμα για τους συντρόφους του. Υποενότητες τέταρτης ενότητας: 1^η 465-470 → Ο Μ ναυαγός, 2^η 471-487 → Ο Μ ρακένδυτος χωρίς τα αναγκαία για επιβίωση, 3^η 487-494 → Ο Μ μπροστά στο παλάτι σε αναζήτηση τροφής
- Ήθος Μενέλαου: Κομπασμός, έπαρση, αλαζονεία (στιχ. 445-447, 456) → μοτίβο «ένδοξου στρατιώτη» → αμφισβήτηση αρχιστρατηγίας Αγαμέμνονα → εγωιστής. Ο ηρωισμός του παρελθόντος σε αντίθεση με την αθλιότητα του παρόντος → μεταστροφή της τύχης, επιτείνει τραγικότητα. Στους στιχ. 447-449 → σεβασμός στη δημοκρατία σε αντίθεση με την καταπίεση των ηγεμόνων της Ανατολής και τη δουλοπρέπεια των υπηκόων της. Στιχ. 456 «να κουρσέψω» → ισχύς, εξουσία → ειρωνεία, το ίδιο ρήμα χρησιμοποιεί και ο Τεύκρος → και οι δυο δεν θυμίζουν μεγαλείο και δύναμη → χαμένοι, συμφορές, βάσανα, περιπέτειες → νικητές πολέμου → παράλογο πολέμου, ελαττωματική ανθρώπινη φύση (ματαιοδοξία, φθόνος, πλεονεξία, απληστία). Παρουσιάζεται ρακένδυτος, θυμίζει ζητιάνο → άθλια εμφάνιση, εντείνει τραγικότητα, έλεος θεατών. Είναι αξιοπρεπής και ντρέπεται που κατάντησε έτσι. Αγανακτισμένος, απελπισμένος. Αναλογία με Οδυσσέα → φιλέταιρος, αγαπά τους συντρόφους του, υπευθυνότητα και ευσυνειδησία → σωστός αρχηγός. Αρχικά είναι απογοητευμένος από τη ζωή του, στη συνέχεια είναι περήφανος που είναι ξακουστός. Ντρέπεται και είναι δυστυχισμένος για την κατάντια του, νιώθει οδύνη για τους συντρόφους του. Από την εμφάνισή του → πρόσωπο κωμικοτραγικό.
Ο Ευριπίδης παρουσιάζει το Μενέλαο κουρδωμένο, εξαθλιωμένο και αξιολύπητο → αντίθεση με το ηρωικό παρελθόν του (μεγαλοπρέπεια-αθλιότητα) → έλεος θεατών
- Τραγικότητα Μενέλαου: Τα στοιχεία που ορίζουν την τραγικότητα ενός προσώπου θεωρούνται κυρίως τα αισθήματα ενοχής, η σύγκρουσή του με υπέρτερες δυνάμεις, η απότομη μεταστροφή της τύχης και η επικράτηση μιας αναπόφευκτης μοίρας. Ο Μενέλαος είναι τραγικό πρόσωπο για τους παρακάτω λόγους: 1) Μεταστροφή τύχης → από τη δύναμη, την εξουσία και το κύρος ενός ισχυρού βασιλιά και μάλιστα του πορθητή της Τροίας κατάντησε ένας ταλαίπωρος, ρακένδυτος ναυαγός, χωρίς σπίτι. Τα κουρέλια που φορά εντείνουν την τραγικότητά του. Τα όρια νικητή και ηττημένου δεν είναι ευδιάκριτα πια (νέος υπαιγιμός για παραλογισμό πολέμου). Η μεταστροφή εκφράζεται έντονα με την αποφθεγματική φράση των στ. 474-476 και τους στ. 480-481. Στιχ. 474-476 → ο άνθρωπος που έχει βιώσει πολλές φορές τη δυστυχία συνηθίζει, αντίθετα, για κάποιον που περνά στη δυστυχία ενώ προηγουμένως ήταν κατά κύριο λόγο ευτυχισμένος, η μεταβολή φαίνεται πολλαπλάσια και δυσβάσταχτη, 2) Οι περιπέτειές του → η επταετής περιπλάνησή του και η προσπάθειά του να επιστρέψει στην πατρίδα του από τη μια, καθώς και τα διαφορετικά σχέδια των θεών από την άλλη δεν του

επιτρέπουν να επιτύχει το στόχο του (στιχ.454-454), 3) Η πλάνη στην οποία ζει → πιστεύει ότι η Ελένη της σπηλιάς είναι η γυναίκα του → ματαιότητα τρωικής εκστρατείας, το παράδοξο του Τρωικού πολέμου διευρύνεται και ισχύει για κάθε πόλεμο, 4) Η ανάγκη στην οποία έχει υποταχθεί → στερείται τα απαραίτητα για την επιβίωση τη δική του και των συντρόφων του.

- Σύγκριση Μενέλαου με Τεύκρο: Ομοιότητες: 1) Και ο Τεύκρος και ο Μενέλαος συμμετείχαν στην εκστρατεία εναντίον της Τροίας και ισχυρίζονται ότι την κυρίευσαν, 2) και οι δυο αποκαλύπτουν το παρελθόν τους και τις περιπέτειές τους, 3) έρχονται αντιμέτωποι με τη μεταστροφή της τύχης τους και αποκαλύπτουν τις δύσκολες καταστάσεις που αντιμετωπίζουν στο παρόν, 4) επιθυμούν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους, 5) βρίσκονται και οι δυο σε σύγχυση: Ο Τεύκρος νιώθει λογική αμηχανία στη θέα της Ελένης και απορρίπτει την αρχική του σκέψη ότι είναι η πραγματική Ελένη, αφού την έχει ο Μενέλαος μαζί του κι έχουν χαθεί. Ο Μενέλαος έρχεται σε λογικό αδιέξοδο στο άκουσμα ότι η Ελένη είναι μέσα στο παλάτι (2^η σκηνή Α΄ επεισοδίου), αφού γι' αυτόν η Ελένη βρίσκεται στη σπηλιά. Διαφορές: 1) Ο Τεύκρος έφτασε στην Αίγυπτο εσκεμμένα, για να ζητήσει την προφητεία της Θεονόης. Ο Μενέλαος έφτασε στην Αίγυπτο ακούσια, λόγω του ναυαγίου, στην προσπάθειά τους να επιστρέψει στη Σπάρτη, 2) Ο Τεύκρος διατηρεί την αίγλη του γενναίου και λαμπρού δυνατού πολεμιστή (ντυμένος ως στρατηγός, φέροντας οπλισμό). Ο Μενέλαος είναι ταλαιπωρημένος, ρακένδυτος και δίνει την εντύπωση ζητιάνου. Ούτε οι συλλογισμοί ούτε η συμπεριφορά του θυμίζουν σε τίποτα το παλιό του μεγαλείο, 3) Ο Μενέλαος δακρύζει για τη μεταστροφή της τύχης του ενώ ο Τεύκρος διατηρεί την αξιοπρέπειά του, 4) ο Μενέλαος είναι απελπισμένος και αναζητά μόνο τα αναγκαία για τους συντρόφους τους, ενώ ο Τεύκρος έχει στόχο να ιδρύσει μια νέα Σαλαμίνα στην Κύπρο για πατρίδα του, 5) ο Τεύκρος έχει καράβι, ο Μενέλαος είναι ναυαγός.
- Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι: στιχ. 470 → γνώση-άγνοια → νομίζει ότι η Ελένη που έχει φέρει μαζί του και είναι στη σπηλιά είναι η πραγματική Ελένη- → πλάνη, στιχ.482-483 → γνώση-άγνοια.
- Τραγική ειρωνεία: στιχ. 470, 471, 482-83 → παιχνίδι γνώσης-άγνοιας, 494.
- Απρόοπτα: Εμφανίζεται ενώ θεωρείται νεκρός, η εμφάνισή του θυμίζει επαίτη παρόλο που είναι ήρωας και βασιλιάς → ρεαλισμός Ευριπίδη, απομυθοποίηση ηρώων, τους κατεβάζει από το βάθρο στο οποίο τους είχε τοποθετήσει το έπος.
- Αντιπολεμικό πνεύμα Ευριπίδη: Μέσα από την αθλιότητα του Μενέλαου δείχνει το φιλειρηνικό του πνεύμα → αντιηρωική, αντιεπική διάσταση → νικητής και ηττημένος βρίσκονται στην ίδια άθλια κατάσταση. Ματαιότητα πολέμου, εφόσον ξεκίνησε λόγω της Ελένης, που δεν ήταν παρά ένα απατηλό είδωλο, είναι άσκοπος και παράλογος → τα ταπεινά κίνητρα, η άμετρη φιλοδοξία, η πλεονεξία, τα βίαια ένστικτα, τα μίσση, οι μικρότητες, κρύβονται πίσω απ' όλους τους πολέμους σε κάθε εποχή. Δυο ξεπεσμένοι ήρωες-Τεύκρος και Μενέλαος-χρησιμοποιούνται από τον ποιητή για να εκφράσει την οργισμένη αντίθεσή του στον πόλεμο.

2^η σκηνή Α' επεισοδίου, στιχ. 495-541

- Διάλογος Μενέλαου με γερόντισσα-θυρωρό του παλατιού → στιχομυθία. Η γερόντισσα λέει στον Μενέλαο πως οι Έλληνες δεν είναι ευπρόσδεκτοι στην Αίγυπτο και προσπαθεί να τον διώξει επίμονα. Ο Μενέλαος δυσανασχετεί από την αφιλόξενη, σκληρή και απότομη συμπεριφορά της γερόντισσας και ζητά το λόγο. Εκείνη του εξηγεί ότι ο Θεοκλύμενος κρατά την Ελένη κι αυτός απορεί, αλλά η γερόντισσα επιμένει να φύγει.
- Ενότητες: 1) 495-516 → Η απόπειρα της γερόντισσας να διώξει με πολύ προσβλητικό και σκληρό τρόπο τον Μενέλαο, 2) στ. 517-541 → Οι πληροφορίες της γερόντισσας για τον τόπο, τον πρώην και τον τωρινό βασιλιά της Αιγύπτου και για την Ελένη.
- Εκφραστικά μέσα που δηλώνουν ένταση και αντιπαλότητα: στιχομυθία, προστακτικές, δραματικό λεξιλόγιο, αντιθέσεις, οξύμωρο (στ. 538-539 αντιφατικές έννοιες, σκληρότητα Θεοκλύμενου). Διάλογος → άντληση πληροφοριών, στιχομυθία → έντονα συναισθήματα.
- Ήθος Μενέλαου: Ευγενής απέναντι στη γερόντισσα, επίμονος. Νιώθει δυσφορία και αγανάκτηση από τη στάση της γερόντισσας, ξαφνιάζεται από το προσβλητικό ύφος και τη σκληρή συμπεριφορά της. Επιπλέον, νιώθει πίκρα, θλίψη, απογοήτευση, απόγνωση για τη μεταστροφή της τύχης του, έκπληξη και αμηχανία όταν πληροφορείται ότι η Ελένη βρίσκεται στην Αίγυπτο. Στο σημείο αυτό συνυφαίνεται το τραγικό με το κωμικό στοιχείο.
- Τραγικότητα Μενέλαου: 1) αδυναμία είτε λόγω της άθλιας εμφάνισης είτε λόγω της ταλαιπωρίας είτε λόγω έλλειψης επιχειρημάτων να πείσει τη γερόντισσα να του επιτρέψει να μπει στο ανάκτορο, 2) η απογοήτευσή του όταν μαθαίνει ότι βρίσκεται στην Αίγυπτο → θεωρούνταν πάρα πολύ μακρινή χώρα από την Ελλάδα, 3) διάψευση των προσδοκιών του ότι στο παλάτι θα εξασφαλίσει τα αναγκαία γι' αυτόν και τους συντρόφους του, 4) μεταστροφή της τύχης του που του φέρνει δάκρυα στα μάτια, 5) αρχική έκπληξη στο άκουσμα του ονόματος της Ελένης και η μεγάλη λογική σύγχυση που ακολουθεί.
- Ήθος γερόντισσας: Απότομη στην αρχή, ψυχραιμη και σταθερή στη θέση της φτάνει στα όρια της σκληρότητας. Προσπαθεί όμως να προστατεύσει τον Μενέλαο από ενδεχόμενο θάνατο. Ψυχρή και δεν αντιδρά με συμπόνια στα δάκρυα του Μενέλαου. Ανεκτική, απαντά στις διαδοχικές ερωτήσεις του, μολονότι δεν είναι υποχρεωμένη. Δικαιολογεί τη στάση της και τα πικρά της λόγια → φοβάται το βασιλιά. Δεν προδίδει όμως τον Μενέλαο, γιατί συμπαθεί τους Έλληνες. Η ευαισθησία της είναι απαραίτητη δραματικά, ώστε να μην αποκαλύψει τον Μενέλαο στο βασιλιά και τελειώσει το δράμα.
- Ρόλος γερόντισσας: Γιατί επιλέγεται ως θυρωρός μια αδύναμη γυναίκα κι όχι ένας δυνατός στρατιώτης; → 1) η ηπιότητα και ευαισθησία του γυναικείου φύλου δεν της επιτρέπουν να καλέσει να συλλάβουν το Μενέλαο, 2) για να τονιστεί η εξαθλίωση του Μενέλαου και το κωμικό στοιχείο → μια ηλικιωμένη γυναίκα τον τραβάει από το χέρι και τον σπρώχνει, για να τον διώξει. Αν επιλεγόταν ένας δυνατός στρατιώτης, δεν θα επέμενε μόνο λεκτικά να απομακρύνει τον Μενέλαο, λογικά θα προχωρούσε στην άσκηση σωματικής βίας ή ακόμη και στη σύλληψή του και την προσαγωγή του στον βασιλιά. Η επιλογή μιας αδύναμης γυναίκας για τον συγκεκριμένο ρόλο εξυπηρετεί και τη δραματική οικονομία, γιατί: παρέχονται οι πληροφορίες που ζητά ο Μενέλαος, δίνεται η πληροφορία ότι η Ελένη βρίσκεται μέσα στο

παλάτι→ αντιπαράθεση ειδώλου με πραγματική Ελένη και στη μετέπειτα σκηνή της αναγνώρισης. Επιπλέον, δεν συλλαμβάνεται ο Μενέλαος, ώστε να οδηγηθεί στον βασιλιά, να αποκαλυφθεί η ταυτότητά του και να θανατωθεί→ προστασία ήρωα. Επιπρόσθετα, προβάλλεται εντονότερα η τραγικότητα του Μενέλαου και η διαφορά μεταξύ της τωρινής εξαθλίωσής του και της αλλοτινής ηρωικής του αίγλης.

- Αντίθεση είναι –φαίνεσθαι: δόξα (δοκει=φαίνεται)-αλήθεια, όνομα-σώμα→ στιχ. 528-534→ η παρουσία της Ελένης στην Αίγυπτο είναι ο λόγος της εχθρότητας του Θεοκλύμενου προς τους Έλληνες. Έκπληξη και αμηχανία Μενέλαου→ στο μυαλό του το είδωλο και η Ελένη είναι το ίδιο πρόσωπο. Επιπλέον, ο Μενέλαος είναι παρών στη σκηνή ως «σώμα» αλλά όχι ως «όνομα», προσπαθεί να πείσει ότι είναι κάτι άλλο από αυτό που φαίνεται. Είναι ντυμένος με κουρέλια που μάζεψε από το ναυάγιο, ώστε να μη αναγνωρίζεται εκ των πραγμάτων η ταυτότητά του. Στην πραγματικότητα είναι ο βασιλιάς της Σπάρτης, φαινομενικά όμως είναι αδύναμος, ταλαιπώρος κι εξαθλιωμένος, δίνει την εντύπωση ότι είναι ζητιάνος. Η γερόντισσα φαίνεται σκληρή στη συμπεριφορά της, στην πραγματικότητα όμως συμπονά τον ζητιάνο Μενέλαο, ευαίσθητη με συμπάθεια προς τους Έλληνες, ενώ φαίνεται ότι δεν θέλει να βοηθήσει τον Μενέλαο, προσπαθεί να τον προστατεύσει. Επίσης στο στίχο 512.
- Τραγικά –κωμικά στοιχεία: 1) η ελεεινή εμφάνιση του ρακενδύτου ναυαγού Μενέλαου→ αντίφαση ανάμεσα στην εξωτερική εμφάνιση και τις ιδιότητές του ως βασιλιά και στρατηλάτη → έλεος θεατών ή γέλιο. 2) η αποπομπή του και η κακομεταχείριση από τη θυρωρό, μια αδύναμη γερόντισσα→ σκηνή που επαναλαμβάνεται συχνά στις κωμωδίες. 3) τα δάκρυα στο στ. 514→ μπορεί σε ορισμένους να εντείνουν την τραγικότητα του ήρωα, ενώ σε άλλους να προκαλέσουν μειδίαμα, καθώς η συμπεριφορά του Μενέλαου είναι εντελώς αντιηρωική. 4) η πρώτη έκπληξη του Μενέλαου στο άκουσμα της Ελένης, που τη διαδέχεται η λογική σύγχυση→ αντιδράσεις που δημιουργούν αλληλοσυγκρουόμενα συναισθήματα στους θεατές→ παρότι τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να φαίνονται κωμικά, στην πραγματικότητα είναι έντονα τραγικά→ το γέλιο συχνά είναι η εξωτερική αντίδραση σε κάτι πολύ σοβαρό και τραγικό, λειτουργεί σαν μηχανισμός άμυνας του ανθρώπου, εξισορρόπησης και διαχείρισης των έντονων συναισθημάτων που βιώνει.
- Τραγική ειρωνεία: στ. 527→ Ο Μενέλαος απορεί και εκπλήσσεται, γιατί πιθανόν να τιμωρηθεί για κάτι που δεν έκανε. Ο λόγος όμως για τον οποίο ο Θεοκλύμενος σκοτώνει τους Έλληνες είναι ο φόβος του μήπως ο Μενέλαος έρθει στην Αίγυπτο και πάρει την Ελένη→ αν και το αγνοεί, ο ήρωας είναι υπεύθυνος για τη στάση του Θεοκλύμενου. Στ. 533-34→ Η απαγωγή της Ελένης δεν συνέπεσε απλώς χρονικά με την έναρξη του Τρωικού πολέμου, αλλά τον προκάλεσε, όχι μόνο χρονική αφετηρία, αλλά και αιτία πολέμου.
- Στίχοι 542 κ.εξ.→ η κατάσταση του Μενέλαου μετά την αποχώρηση της γερόντισσας μοιάζει πολύ με αυτήν της Ελένης μετά την αποχώρηση του Τεύκρου στον Πρόλογο. Έτσι κι ο μονόλογός του αντιστοιχεί με το θρήνο της Ελένης→ όπως εκείνη κλαίει για τα δεινά που της ανέφερε ο Τεύκρος, έτσι κι ο Μενέλαος προσπαθεί να ξεπεράσει τις απορίες που του γέννησαν οι πληροφορίες της γερόντισσας-θυρωρού.
- Ο ρόλος της 2^{ης} σκηνής του Α΄ επεισοδίου: η ανάγκη που πιέζει τον Μενέλαο είναι ένα ισχυρότατο κίνητρο, ώστε να παραμείνει στο παλάτι και να μη φύγει εξαιτίας των απειλών και των προειδοποιήσεων της γερόντισσας. Η είδηση ότι

η Ελένη βρίσκεται στο παλάτι θα μας οδηγήσει στην αναγνώριση (Β΄ επεισόδιο).

3^η σκηνή Α΄ επεισοδίου, στιχ. 542-575

- Εναλλαγή από μονόλογο σε διάλογο και αντίστροφα: Με τον αρχικό μονόλογο του ήρωα παρέχονται πλήθος πληροφοριών σχετικά με το παρελθόν και το παρόν του Μενέλαου. Η σκηνή θα ήταν αδύνατη, αν ο Χορός ήταν παρών, διότι η αποκάλυψη της ταυτότητας του ήρωα θα έθετε τέλος και στην τραγωδία. Η δραματική οικονομία επιβάλλει να έχει ήδη αποχωρήσει ο Χορός. Για να αντλήσει, όμως, κι ο Μενέλαος πληροφορίες για τον τόπο που βρίσκεται, απαιτείται η παρουσία κάποιου προσώπου στη σκηνή (Γερόντισσα). Μεταβαίνουμε έτσι από το μονόλογο στο διάλογο. Όταν ο διάλογος θέλει να εκφράσει έντονα συναισθήματα, τρέπεται σε στιχομυθία. Στο τέλος, ο Ευριπίδης χρησιμοποιεί πάλι (εσωτερικό) μονόλογο, για να εκφράσει ο ήρωας το λογικό αδιέξοδο, τη σύγχυση στην οποία βρίσκεται και την προσπάθεια να εκλογικεύσει τα πράγματα, έστω κι αφελώς. Η απλοϊκή ερμηνεία του Μενέλαου φαίνεται αστεία → στο βωμό της φαινομενικά λογικής εξήγησης απομακρύνεται η αναγνώριση των δυο ηρώων.
- Ενότητες: 1)στ. 542-558 → Η προσπάθεια εκλογίκευσης της πληροφορίας ότι η Ελένη βρίσκεται στο εσωτερικό του παλατιού, 2)στ.558-575 → Η απόφαση να περιμένει το βασιλιά για να ανιχνεύσει τις προθέσεις του.
- Τραγικότητα Μενέλαου: 1) Μεταστροφή της τύχης του ήρωα (στ.563-565/571-573) → ένας άλλοτε ισχυρός βασιλιάς υποτάσσεται απόλυτα στην ανάγκη. Ο Μενέλαος είναι ένας βασιλιάς που ταπεινώνεται, ζητιανεύοντας από κάποιον όμοιο του και μάλιστα βάρβαρο, άρα κατώτερο, σύμφωνα με την αρχαιοελληνική στερεότυπη αντίληψη περί βαρβάρων. 2) Η λογική σύγχυσή του που εκφράζεται με ερωταποκρίσεις, 3) Η εμμονή του στα φαινόμενα, έστω και με αφελείς απαντήσεις κι εξηγήσεις, η οποία οδηγεί στην αυταπάτη.
- Ήθος Μενέλαου: Αμήχανος να εξηγήσει την είδηση ότι η Ελένη βρίσκεται στο εσωτερικό του παλατιού (548-553), βρίσκεται σε σύγχυση και μοιάζει να συμπεριφέρεται με αφέλεια. Οι απαντήσεις που δίνει στο ερώτημα ποια είναι στο παλάτι, είναι πολύ απλοϊκές. Εμφανίζεται αλαζόνας στο σημείο που κομπάζει ότι είναι γνωστός παντού ως πορθητής της Τροίας (563-565). Η συμπεριφορά του όμως είναι εντελώς αντιηρωική, όταν αποφασίζει να κρυφτεί σαν δειλός, στην περίπτωση που ο Θεοκλύμενος του συμπεριφερθεί σκληρά (567-568). Αισθάνεται να εξευτελίζεται, γιατί παρότι είναι βασιλιάς, θα ζητιανέψει από άλλο βασιλιά (371-572). Έχει παραδοθεί πλήρως στην ανάγκη, στη μοίρα (575). Πρόκειται για έναν αντιφατικό ήρωα, που είναι φορέας τραγικών και συγχρόνως κωμικών στοιχείων. Φαίνεται κωμικός στην προσπάθειά του να εκλογικεύσει τα πράγματα. Η κωμική πλευρά του τονίζει ακόμη περισσότερο την τραγικότητά του. Έχει ταλαιπωρηθεί πολύ, είναι θύμα της αντίθεσης είναι-φαίνεσθαι. Εκτός από το σώμα έχει καταπονηθεί και το πνεύμα του κι έχουν αποδυναμωθεί τα όπλα της λογικής του. Αποδέχεται μια λύση που φαίνεται λογική και τον εξυπηρετεί. Δεν έχει την πολυτέλεια να αφιερώσει χρόνο για λεπτομερειακή εξέταση των δεδομένων. Προέχει να βρει τα αναγκαία για τους συντρόφους του. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει για την Ελένη προκαλεί επιβράδυνση → απομακρύνεται η αναγνώριση.

- Τραγικά-κωμικά στοιχεία: Η εξήγηση της παράδοξης παρουσίας της Ελένης στο παλάτι αποκαλύπτει τον μάλλον κωμικό τρόπο σκέψης του Μενέλαου. Η ερμηνεία του ότι πρόκειται για μια πολλαπλή συμπτωματική συνωνυμία αποκαλύπτει ότι ο ήρωας βρίσκεται σε πλάνη. Δεν μπορεί να διανοηθεί το περίεργο παιχνίδι του **είναι** και του **φαίνεσθαι** και φτάνει σε σημείο να αμφιβάλλει για τη λογική του.
Γενικά για τα τραγικά –κωμικά στοιχεία στο Α΄επεισόδιο: Πολλά στοιχεία στο Α΄επεισόδιο έχουν χαρακτηριστεί αμιγώς κωμικά. Όμως, παρά το ότι κάποια μπορεί να φαίνονται κωμικά στην πραγματικότητα περιέχουν και τραγικότητα. Μεγάλη σημασία για να χαρακτηριστούν κωμικά ή τραγικά έχει ο τρόπος ερμηνείας του υποκριτή και οι σκηνοθετικές οδηγίες.
Η παρουσίαση του Μενέλαου ως συνονθύλευμα κωμικότητας και τραγικότητας εντάσσεται στις προτιμήσεις του Ευριπίδη: α) για ανατροπές (εδώ από το τραγικό στο κωμικό), β) για κωμικές νότες μέσα στη βαριά ατμόσφαιρα της τραγωδίας, γ) για παρουσίαση των ηρώων του έπους με όσο το δυνατόν περισσότερο ρεαλισμό. Παρόλ'αυτά, ο Μενέλαος εδώ τείνει στην υπερβολή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι είτε ως τραγική είτε ως κωμική η συμπεριφορά του Μενέλαου παρουσιάζει αμφισημία.
- Απρόοπτα Α΄επεισοδίου: 1) Ο Μενέλαος εμφανίζεται ενώ θεωρείται νεκρός, 2) Η εμφάνισή του θυμίζει επαίτη, παρότι είναι βασιλιάς και ήρωας, 3) Αντί ο θυρωρός του παλατιού να είναι άντρας στρατιώτης, είναι μια ηλικιωμένη γυναίκα, 4) Αντί η συμπεριφορά της να είναι ήπια και φιλόξενη, είναι σκληρή και απότομη, 5) Ο Μενέλαος δακρύζει, αν και ήταν γνωστός ήρωας, 6) Η Ελένη βρίσκεται μέσα στο παλάτι, ενώ ο Μενέλαος νομίζει ότι βρίσκεται στην σπηλιά, 7) Ο Μενέλαος εκδηλώνει αντιρωϊκή συμπεριφορά.
- Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι: στ.544-547, 571-572.
- Τραγική ειρωνεία: στ. 560-563: Οι θεατές γνωρίζουν ήδη ότι ο Θεοκλύμενος είναι σκληρός. Το χαρακτηριστικό θα ενταθεί, όταν μάθει το όνομα του Μενέλαου. Ο Μενέλαος, εξάλλου, είναι η αιτία για την οποία σκοτώνει όλους τους Έλληνες, ώστε να μην του πάρουν την Ελένη. Το όνομά του σε αυτήν την περίπτωση δε θα διευκολύνει τον ήρωα, αλλά θα τον καταστρέψει αν αποκαλυφθεί. Ο Μενέλαος όμως το αγνοεί.
- Πόλεμος: Αντιρωϊκή, αντιεπική πλευρά του πολέμου, παραλογισμός ως προς τις αιτίες του αλλά και ως προς τις συνέπειές του. Εκτός από τις καταστροφές και τις απώλειες σε ανθρώπινες ζωές, ο πόλεμος αλλοιώνει το ήθος και τη σκέψη των ανθρώπων. Και ο Τεύκρος και ο Μενέλαος καυχώνται για τον όλεθρο, κατά το πρότυπο του ένδοξου στρατιώτη, χωρίς να αναλογίζονται ότι ούτε οι ίδιοι κέρδισαν τίποτε άλλο παρά συμφορές. Δεν μπορούμε να διακρίνουμε νικητές και ηττημένους. Κατά τον Ευριπίδη, η αιτία της Τρωϊκής εκστρατείας είναι μια απάτη, μια πλάνη, χώρος ψεύδους, καθώς οφείλεται στο είδωλο της Ελένης.
- Ρεαλισμός ευριπίδειου ήρωα: Τα στοιχεία του Α΄επεισοδίου που καθιστούν τον Μενέλαο τυπικό ευριπίδειο ήρωα είναι: 1) η ρακενδύτη εμφάνισή του → ταλαιπωρία, δεν θυμίζει σε τίποτα την αίγλη του παρελθόντος ούτε τη μεγαλοπρέπεια που αρμόζει σε έναν ήρωα-βασιλιά (472), 2) η ευχή του να μην είχε γεννηθεί λόγω των δεινών που έχει περάσει (440-441), 3) η αδυναμία του να αντιδράσει δυναμικά στην αποπομπή της γερόντισσας (β΄σκηνή), 4) τα δάκρυά του (514), και μάλιστα μπροστά σε μια γυναίκα χαμηλής κοινωνικής θέσης → αντίδραση που δεν ταιριάζει σε ήρωα, 5) το λογικό αδιέξοδο και η επιπόλαιη αποδοχή μιας αφελούς και ανόητης άποψης προσπαθώντας να

εξηγήσει την παρουσία της Ελένης στο εσωτερικό του παλατιού (545-558), 6) η πρόθεσή του να ζητιανέψει τα αναγκαία (571-572), 7) η απόφασή του να τρέξει να σωθεί στην περίπτωση που ο Θεοκλύμενος φανεί σκληρός (567-569), 8) η πλήρης υποταγή του στην ανάγκη (573-575).

- Συναισθήματα θεατών: Αρχικά, η αντίδραση του Μενέλαου και η προσπάθειά του να εξηγήσει τα ανεξήγητα προκαλεί ένα επιφανειακό μειδίαμα. Όταν, όμως, ο θεατής αναλογίζεται τους λόγους που οδήγησαν τον Μενέλαο σ' αυτήν την αντίδραση, αισθάνεται έλεο, συμπάθεια και λύπη για τον ήρωα. Υστερεί πλέον όχι μόνο ως προς τις σωματικές δυνάμεις αλλά και ως προς την ευθυκρισία. Συγχρόνως, ο θεατής αγωνιά για την πορεία και την εξέλιξη του Μενέλαου. Ο ήρωας απομακρύνεται από την αλήθεια, ενώ το δράμα απομακρύνεται από την αναγνώριση.
- Προβληματισμοί από την παρουσία του Μενέλαου στο Α' επεισόδιο: 1) Μεταβλητότητα ανθρώπινων πραγμάτων και ρευστότητα ζωής → τίποτα δεν είναι δεδομένο και σταθερό, η αλλαγή της τύχης μπορεί να συμβεί σε μια μόνο στιγμή, 2) Μετάπτωση από την ευτυχία στη δυστυχία, που είναι δυσβάσταχτη, έως και ανυπόφορη, 3) Ματαιότητα και ανοησία πολέμων, 4) Η ανάγκη = η μεγαλύτερη κινητήριος δύναμη στον κόσμο των έμβιων όντων.
- Ρόλος της 3^{ης} σκηνής του Α' επεισοδίου: Η αφελής εξήγηση του Μενέλαου ότι είναι σύμπτωση η παρουσία της Ελένης στο παλάτι με κοινή ταυτότητα και καταγωγή με την Ελένη της σπηλιάς δυσχεραίνει την αναγνώριση. Η απόφασή του, όμως, να μείνει προοικονομεί τη συνάντησή του με την Ελένη και τη σκηνή της αναγνώρισης (559-560).

Β' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Επιπάροδος, στ. 576-587

1^η σκηνή, στιχ. 588-658

- Ρόλος Επιπαρόδου → νέα πάροδος → επανεμφάνιση Χορού, χαρούμενο τραγούδι για τα καλά νέα από τη Θεονόη → ο Μενέλαος ζει. Ελπίζουμε λοιπόν, καθώς ο Μενέλαος είναι στη σκηνή, ότι θα ακολουθήσει η αναγνώριση.
- Ρόλος 1^{ης} σκηνής: Η Ελένη μάς γνωστοποιεί ότι ξέρει πως ο Μενέλαος είναι ζωντανός και μάλιστα ότι έχει ναυαγήσει με συντρόφους του στην Αίγυπτο. Είναι απλώς θέμα χρόνου να έρθει σ' αυτήν και να ακολουθήσει η σκηνή της αναγνώρισης. Όμως, στο σχ. 595-596 ο ποιητής καλλιεργεί την αγωνία στους θεατές → όταν ο Μενέλαος έρθει πια στο παλάτι, η ζωή του θα εξαρτάται από τη βούληση και τις αντιδράσεις του Θεοκλύμενου και επιπλέον, η Ελένη ξέχασε να ρωτήσει τη Θεονόη αν θα σωθεί ο Μενέλαος → έτσι εξυπηρετείται η δραματική οικονομία. Ενώ αρχικά η Ελένη είναι χαρούμενη και αναγνωρίζει τον Μενέλαο, αγωνιά εξαιτίας της αδυναμίας του να την αναγνωρίσει → η αναγνώριση γίνεται μονομερώς, ο Μενέλαος δεν αποδέχεται ότι η γυναίκα που αντικρίζει είναι η Ελένη → απομακρυνόμαστε από την αναγνώριση → δραματική επιβράδυνση, περιπλέκεται η αναγνώριση εξαιτίας της προσκόλλησης του Μενέλαου στο φαίνεσθαι → παγίδευση στην πλάνη. Παράλληλα, κορυφώνεται η αγωνία των θεατών για την εξέλιξη και την τύχη των ηρώων, εντείνεται η τραγικότητα της Ελένης και ο έλεος των θεατών → η ηρωίδα, ενώ είχε φτάσει τόσο κοντά στην ευτυχία, είναι διπλά

- δυστυχισμένη→ούτε ο σύζυγός της πιστεύει ότι είναι γυναίκα του ούτε η επιστροφή στην πατρίδα είναι εφικτή, αφού ο Μενέλαος την εγκαταλείπει.
- **Στιχομυθία:** Αγωνιώδης προσπάθεια Ελένης να πείσει τον Μενέλαο ότι αυτή είναι η γυναίκα του→μεγάλη δραματική ένταση, φόβος.
  - **Ενότητες:** 1) Επιπάροδος στ. 576-587→Χαρούμενο τραγούδι Χορού για τα καλά νέα από τη Θεονόη, 2)588-606→Η Ελένη ανακοινώνει τις καλές ειδήσεις που πήρε από τη Θεονόη, 3)607-628→ Η Ελένη αναγνωρίζει τον Μενέλαο, 4) 629-658→ Ο Μενέλαος αμφισβητεί τα λεγόμενα της Ελένης.
  - **Τραγικότητα Ελένης:** Δημιουργείται από: 1) την τραγική ειρωνεία (στ.593-594, 600-601: δε γνωρίζει ότι ο άντρας της είναι ήδη κοντά της /στ.613: πιστεύει ότι ο άντρας που την κυνηγά είναι εντεταλμένος του Θεοκλύμενου), 2) το φόβο της, την καχυποψία και την αβεβαιότητά της (στ.602-606), 3) την πλάνη ότι σίγουρα ο ξένος θα την παραδώσει στον βασιλιά (613), 4) την αιφνίδια και σχεδόν ακαριαία μετάπτωση από την ευτυχία στη δυστυχία (628-629 και 654: η Ελένη αναγνωρίζει τον Μενέλαο μετά από τόσα χρόνια αναμονής και λαχτάρας, αλλά εκείνος την αποδιώχνει και φεύγει),5) την απελπισμένη και αποτυχημένη προσπάθειά της να πείσει τον Μενέλαο ότι είναι η γυναίκα του και ότι αυτή στη σπηλιά είναι ένα είδωλο, 6)την εγκατάλειψή της και τη διάψευση των πόθων της (στ. 656-658).
  - **Τραγικότητα Μενέλαου:** Δημιουργείται από: 1) την ελεεινή εμφάνισή του (616), 2) την εμμονή του ότι η πραγματική Ελένη είναι εκείνη που βρίσκεται στη σπηλιά. Διατηρεί με κάθε τρόπο την πλάνη του ότι το είδωλο είναι η πραγματικότητα→ η ακλόνητη πεποίθησή του εντείνει την τραγικότητά του→θύμα της αντίθεσης είναι-φαίνεσθαι.
  - **Τραγική ειρωνεία:** στ. 593-594, 600-601→ δε γνωρίζει η Ελένη ότι ο άντρας της είναι ήδη κοντά της, όχι στην Αίγυπτο, αλλά δίπλα της, στ.613→ πιστεύει ότι ο άντρας που την κυνηγά είναι εντεταλμένος του Θεοκλύμενου, στ.653→ο Μενέλαος νομίζει ότι η γυναίκα που αντικρίζει μοιάζει με την Ελένη, αλλά δεν είναι η Ελένη. Σε όλες τις περιπτώσεις οι θεατές γνωρίζουν την αλήθεια, ενώ η ηρωίδα και ήρωας την αγνοούν.
  - **Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι:** στ.616→η αμφίεση και η ελεεινή εμφάνιση του Μενέλαου είναι παραπλανητικά στοιχεία, δεν επιτρέπουν να αναγνωριστεί άμεσα ως σύζυγος της Ελένης και βασιλιάς της Σπάρτης→η Ελένη πιστεύει ότι είναι κλέφτης και υποχείριο κακών ανθρώπων· Αντίθετα εκείνος ισχυρίζεται ότι είναι ηθικά ακέραιος (615), στ.625→ το πραγματικό συνυφαίνεται με το φαινομενικό, στ. 631→ο Μενέλαος πιστεύει ότι η Ελένη είναι φάντασμα→στην πραγματικότητα είδωλο είναι η Ελένη της σπηλιάς και πραγματική αυτή που στέκεται μπροστά του, στ.635→ φαινομενικό, στ. 636→πραγματικό, στ.639→φαινομενικό, στ. 641→φαινομενικό, στ.643→ φαινομενικό, στ.644→ η Ελένη αποκαλύπτει στον Μενέλαο την αλήθεια για το είδωλο, στ. 645→ ο Μενέλαος διερωτάται ποιος φτιάχνει τόσο αληθοφανείς ίσκιους, εννοώντας το είδωλο της Ελένης, στ. 646→ η Ελένη τονίζει ότι η γυναίκα στη σπηλιά είναι αέρας, στ. 650→είδωλο=όνομα=φαινομενικό, σώμα=πραγματικό, στ.652→ φαινομενικο-πραγματικό, στ.653→ φαινομενικό (και τραγική ειρωνεία), στ. 655→ φαινομενικό, αν ο Μενέλαος πιστέψει ότι η Ελένη είναι η γυναίκα του, τότε είναι αναγκασμένος να δεχτεί ότι ο Τρωικός πόλεμος έγινε μάταια→υποσυνείδητος φόβος για ματαιότητα πολέμου. Είναι εντυπωσιακό πώς στη στιχομυθία η πραγματική Ελένη συναγωνίζεται ένα είδωλο, ένα ψέμα→ είναι τραγικό ότι τελικά στο μυαλό και την κρίση του Μενέλαου το

φαίνεσθαι υπερισχύει του είναι, δηλαδή η Ελένη της σπηλιάς από την Ελένη της Αιγύπτου.

- **Ήθος Ελένης:** Χαρούμενη καθώς εισέρχεται στη σκηνή, διακατέχεται από σφοδρή επιθυμία να συναντήσει τον Μενέλαο → πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος. Αγωνιά για την τύχη του άντρα της. Παρουσιάζεται τρομαγμένη και καχύποπτη, αφού θεωρεί ότι αυτός που την ακολουθεί την κυνηγά για να την πάει στον Θεοκλύμενο. Αισθάνεται ασφαλής όταν αγγίζει τον τάφο. Η συναισθηματική της κατάσταση μεταπίπτει ξαφνικά στη δυστυχία. Ενώ αρχικά νιώθει χαρά, στη συνέχεια αισθάνεται φόβο, καχυποψία, αβεβαιότητα, αργότερα πάλι χαρά και ευτυχία καθώς αναγνωρίζει τον Μενέλαο και στη συνέχεια έκπληξη, θλίψη, μοναξιά, εγκατάλειψη, απελπισία, απόγνωση αφού ο Μενέλαος αδυνατεί να την αναγνωρίσει και αποφασίζει να φύγει.
- **Ήθος Μενέλαου:** Μένει έκπληκτος και άναυδος όταν αντικρίζει την Ελένη. Δύσπιστος, σε πλήρη σύγχυση. Αδυναμία διανοητικής ευελιξίας, αφέλεια (643,649,655). Βέβαια, η αντίδρασή του είναι εν μέρει δικαιολογημένη, καθώς είναι προσκολλημένος στο είδωλο, αφού αυτό γνωρίζει ως πραγματικότητα. Είναι δύσκολο να βγει από την πλάνη του από τη μια στιγμή στην άλλη. Έχει ταλαιπωρηθεί από αναρίθμητες περιπέτειες και είναι λογικό να είναι καχύποπτος. Η αντίδρασή του, όμως, μας ξενίζει, διότι απλώς αμφιβάλλει αρχικά, αλλά μετά δεν υποβάλλει τα ερεθίσματα σε κριτική σκέψη. Αβασάνιστα σχεδόν απορρίπτει ότι η Ελένη είναι μπροστά του.

2^η σκηνή, στιχ. 659-840

- **Η αναγνώριση:** Η αναγνώριση στην Ελένη είναι σύντομη και δεν αποτελεί την κορύφωση του μύθου, αλλά μέσω αυτής ο μύθος εξελίσσεται. Επιπλέον, δεν ακολουθείται η τυπική θεατρική σύμβαση της αναγνώρισης με την παράθεση «κοινών μυστικών» και «σημαδιών» της ταυτότητας των ηρώων. Η τυπολογία της αναγνώρισης: 1) Συναισθηματική φόρτιση των ηρώων, του Χορού, του Αγγελιαφόρου, των θεατών, 2) Η κίνηση προς τα πίσω, προς το οδυνηρό παρελθόν, με την οποία γίνεται προσπάθεια να «ξανακερδίσουν» οι ήρωες το χαμένο χρόνο, καθώς ο ένας αγνοούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα την τύχη του άλλου, 3) Η κίνηση προς τα εμπρός, προς το αβέβαιο μέλλον, που θα οδηγήσει στο σχέδιο απόδρασης. Η αναγνώριση εξαρτάται και καθορίζεται από τον τριταγωνιστή, δηλαδή τον τρίτο ηθοποιό, του οποίου τα λόγια προκαλούν ποικιλία διαλόγων και συναισθημάτων. Η αναγνώριση σφραγίζεται με τη διωδία (το τραγούδι των ηρώων με έντονη συγκινησιακή φόρτιση). Από τη στιγμή που το σχήμα της αναγνώρισης ολοκληρώνεται, αρχίζει μια νέα αφήγηση, η κατάστροψη του σχεδίου διαφυγής.
- **Ενότητες:** 1)659-686 → Ο Αγγελιαφόρος αναγγέλλει την εξαφάνιση της Ελένης-ειδώλου, 2)687-723 → Η αναγνώριση της Ελένης από τον Μενέλαο, 3)724-774 → Η Ελένη αφηγείται τις περιπέτειες και συμφορές της ίδιας και της οικογένειάς της, 4)775-840 → Ο Αγγελιαφόρος φιλοσοφεί για τη μοίρα του ανθρώπου και με εντολή του Μενέλαου επιστρέφει στους συντρόφους.
- **Ο Αγγελιαφόρος στην Ελένη:** Ο άγγελος μεταφέρει ειδήσεις για γεγονότα που έχουν συμβεί εκτός σκηνής, γιατί η ενότητα χρόνου (μια ημέρα) και τόπου (τα γεγονότα έπρεπε να διαδραματίζονται στον ίδιο τόπο, ο οποίος δεν άλλαζε σ' όλη τη διάρκεια του έργου και έπρεπε να είναι υπαίθριος) δεν

επιτρέπει να συμβούν και να εξελιχθούν αυτά τα γεγονότα πάνω στη σκηνή. Η εμφάνιση και οι πληροφορίες του Αγγελιοφόρου συντελούν στη δραματική οικονομία. Έτσι ξεπερνιούνται οι δυσκολίες που εμποδίζουν την αναγνώριση: ο Αγγελιαφόρος μεταφέρει στο Μενέλαο την είδηση της ανάληψης του ειδώλου → ο Μενέλαος σταδιακά πείθεται ότι μπροστά του έχει την πραγματική Ελένη, οδηγούμενος από την άγνοια και την πλάνη στη γνώση και την αλήθεια. Αφού ο Αγγελιαφόρος εκπλήρωσε το σκοπό του, δηλαδή να ενημερώσει, θα περιμέναμε να αποχωρήσει. Ωστόσο, παραμένει στη σκηνή, αποκτώντας έναν διευρυμένο ρόλο. Εκφράζει τα συναισθήματά του (χαρά) για την επανένωση των ηρώων, τους προβληματισμούς του (φιλοσοφικές θέσεις για τη μαντική, την τύχη, τους θεούς, τη σχέση υπηρέτη-αφέντη) → ο Ευριπίδης αποδίδει διευρυμένες ιδιότητες σε δευτερεύοντα πρόσωπα, ιδιότητες δηλαδή που δεν περιμένουμε να έχουν → η τεχνική ονομάζεται «ειρωνική μέθοδος». Επίσης, ο αγγελιαφόρος παρουσιάζεται με τα λόγια του να αντιπροσωπεύει την άποψη όλων των απλών ανθρώπων κι όχι των επώνυμων ηρώων για όσα έχουν συμβεί: εκφράζει την οδύνη για το μακροχρόνιο και μάταιο πόλεμο. Διατυπώνει διαχρονικές αλήθειες, είναι φορέας ηθικών αξιών και πρότυπο ευγένειας, αφού δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ευθυκρισία, την εργατικότητα, την αφοσίωση και απορρίπτει πρακτικές (μαντική) που οδηγούν τον άνθρωπο σε εσφαλμένες κρίσεις και ενέργειες.

Ο Αγγελιαφόρος στην Ελένη δεν είναι ένας τυπικός αγγελιαφόρος → είναι ένας από τους διασωθέντες συντρόφους του Μενέλαου, παλιός οικέτης (οικιακός δούλος) στο σπίτι της Ελένης, πιστός συμπολεμιστής του Μενέλαου στον Τρωικό πόλεμο. Έχει την οικειότητα να προσφωνεί την Ελένη ως κόρη του και ακόμη να μην αποχωρεί κατά την αναγνώριση, αλλά να την παρακολουθεί ως βουβό πρόσωπο από κοντά και στο τέλος να αναγνωρίζει και ο ίδιος την Ελένη. Το πόσο σημαντικός είναι αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι ο Μενέλαος τον προσκαλεί να χαρεί μαζί του για την ανέλπιστα τύχη της επανένωσης με τη γυναίκα του. Ο Αγγελιαφόρος, λοιπόν, αποτελεί για τους ήρωες μέλος της οικογένειας κι όχι έναν απλό υπηρέτη.

- **Κύρια θέματα της ενότητας (Διάνοια=ιδέες προσώπων):** 1) Η απομυθοποίηση και η ματαιότητα του πολέμου, στ. 778-785, 2) Παράλογη και ευμετάβλητη τύχη-σωστή κρίση και σύνεση, στ. 786-91, 831-7 3) Ελευθερία-δουλεία και ελευθεροφροσύνη-δουλοφροσύνη, στ. 806-7, 808-10 → αν και δούλος έχει ελεύθερο νου, η πραγματική ελευθερία εξαρτάται από την κριτική ικανότητα και τη φρόνησή του, 4) Παραδοσιακή μαντεία-προνοητική σοφία, 5) Η σχέση του κειμένου με τα ιστορικά του συμφραζόμενα → κριτική αφύπνιση των Αθηναίων μετά τη σικελική καταστροφή, έμμεση υπόδειξη του ποιητή προς την πόλη για εξαγωγή σωστών συμπερασμάτων απ' όσα συνέβησαν, που θα μπορούσε να μετατρέψει την καταστροφή σε αφετηρία ανασυγκρότησης.

Δικαιολογείται ο χαρακτηρισμός για τον Ευριπίδη ως «από σκηνής φιλόσοφος» → μέσω του Αγγελιαφόρου εκφράζει τις απόψεις του σχετικά με τους θεούς, τη σχέση υπηρέτη-αφέντη, τη μαντική, την ορθή κρίση και προσδίδει εγκυρότητα και διαχρονικότητα σ' αυτές δίνοντάς τους τη μορφή γνωμικών.

Απόψεις και προβληματισμοί που συνθέτουν τη διάνοια στη σκηνή αυτή είναι:

α) οι απόψεις του Μενέλαου: 1) στ.731-732→ οι άνθρωποι πρέπει να ακούνε όσα τους δίνουν οι θεοί, είτε ευχάριστα είτε δυσάρεστα, 2)στ.734-735→ είναι λύτρωση και ανακούφιση για τον άνθρωπο να μαθαίνει ό,τι δυσάρεστο έχει συμβεί στο παρελθόν.

β) οι απόψεις του Αγγελιαφόρου: 1)στ.786-791→η βούληση των θεών είναι δυσνόητη, γιατί συνεχώς μεταβάλλεται και άλλοτε προκαλεί δυστυχία στους ανθρώπους και άλλοτε τους χαρίζει ευτυχία, 2)στ.803-6→ο υπηρέτης πρέπει να συμπάσχει με τον αφέντη του, δηλαδή να του συμπαραστέκεται στις δυσκολίες και να αισθάνεται χαρά με την ευτυχία του, 3)στ.808-10→ο υπηρέτης πρέπει να δείχνει αφοσίωση στον αφέντη του από ελεύθερη επιλογή και είναι προτιμότερο να θεωρείται καλός δούλος παρά κακός, 4)στ.822-27→η μαντική είναι ψεύτικη, 5)στ.833-835→ο άνθρωπος, όταν απευθύνεται στους θεούς, πρέπει να ζητάει μόνο καλά και να μην επιδιώκει μάταια να μάθει τι του επιφυλάσσει το μέλλον, 6)στ.835-837→ο άνθρωπος θα πρέπει να είναι εργατικός και να κατευθύνει τη ζωή του με βάση τη λογική.

- **Οι στοχασμοί του Αγγελιαφόρου:** α) Μαντική: Δεν απορρίπτει την έννοια του θείου. Αντίθετα, αποδεικνύεται ευσεβής, καθώς κατακρίνει τους τρόπους που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να προσεγγίσουν τους θεούς. Γι' αυτό λέει ότι η μαντική δεν είναι ο ενδεδειγμένος τρόπος να πλησιάσουν οι άνθρωποι τους θεούς. Είναι προτιμότερο να επιδιώκουν την εύνοια των θεών με θυσίες και να μην προσπαθούν μέσω της μαντείας να μάθουν τη θεϊκή βούληση. Εξάλλου, η μαντική, όπως αναφέρει, ποτέ δε βοήθησε ουσιαστικά τους ανθρώπους. Ο άνθρωπος, στην προσπάθειά του να απαλλαγεί από το αίσθημα του φόβου για το άγνωστο, επιχειρεί να κατακτήσει τη γνώση με διάφορους τρόπους, ακόμη και αναξιόπιστους (προφητείες, μαντική). Ο προβληματισμός του Ευριπίδη αλλά και γενικά της κοινής γνώμης για το ρόλο των μάντεων εκείνη την εποχή (ιδιαίτερα αφού δεν μπόρεσαν να προβλέψουν την καταστροφή στη Σικελική εκστρατεία) είναι διάχυτος. Έτσι, ο αγγελιαφόρος καταδικάζει τη μαντική και απορρίπτει ως ψεύτικη οποιαδήποτε μαντεία→ο Ευριπίδης, αμφισβητώντας παραδοσιακές αξίες και παγιωμένες πρακτικές, είναι φορέας της γενικότερης αμφισβήτησης που εξέφραζαν οι σοφιστές. β) Θεοί-τύχη: Ο Αγγελιαφόρος υποστηρίζει ότι είναι δύσκολο να κατανοήσουν τους θεούς οι άνθρωποι και θεωρεί ότι οι θεοί είναι υπεύθυνοι για ό,τι συμβαίνει, ταυτίζει την τύχη με το θείο: καλή τύχη→ευνοϊκοί θεοί, κακή τύχη→εχθρικοί. Καμία από τις δυο αυτές καταστάσεις δεν είναι μόνιμη→αστάθεια ανθρώπινων πραγμάτων, ευμετάβολο τύχης, αβεβαιότητα ανθρώπινης ζωής. γ) Ευβουλία: Είναι η ικανότητα του ανθρώπου να λαμβάνει ορθές αποφάσεις για ζητήματα της ιδιωτικής και τη δημόσιας ζωής→βασίζεται στην κριτική ικανότητα και τον ορθολογισμό. Ο άνθρωπος μπορεί να ευτυχήσει, όχι προσπαθώντας να προβλέψει τι του επιφυλάσσει το μέλλον, αλλά με σωστές αποφάσεις, επιλογές και ενέργειες. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι ήρωες σώζονται και τελικά ευτυχούν χάρη σε αυτήν την ικανότητα. Άμεση σχέση με σοφιστική. Ένας από τους σημαντικότερους σοφιστές της εποχής, ο Πρωταγόρας, όταν τον ρωτά ο Σωκράτης στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο τι διδάσκει, απαντά ότι διδάσκει την ευβουλία. Ο Αγγελιαφόρος θεωρεί ότι η τύχη των ανθρώπων καθορίζεται τόσο από τη βούληση των θεών όσο και από την προσωπική προσπάθεια (στ.835-6).
- **Η αντίθεση είναι-φαίνεσθαι και η πλάνη του Αγγελιαφόρου:** Και ο σοφός γέρος υπηρέτης Αγγελιαφόρος παγιδεύεται στην πλάνη και εγκλωβίζεται στην εσφαλμένη άποψη σχετικά με την ταυτότητα της Ελένης. Ως «θύμα» αυτής

της πλάνης συγγέει πλέον όχι το είδωλο με την Ελένη, πράγμα που συνέβαινε στον Τρωικό πόλεμο, αλλά την Ελένη με το είδωλο. Αυτή η πλάνη λειτουργεί ως εξής: α) ως ποιητικό μοτίβο → επανέρχεται το κύριο μοτίβο της τραγωδίας, η αντίθεση είναι-φαινεσθαι, β) ως δραματουργικό μέσο → το γεγονός ότι ο Αγγελιαφόρος νομίζει ότι η γυναίκα που βλέπει είναι το είδωλο κι όχι η πραγματική Ελένη λειτουργεί ως λόγος να πληροφορηθεί και ο ίδιος την πραγματική ταυτότητα της Ελένης από την ίδια την ηρώίδα (στ.681-686,778-782 → είδωλο=πλάνη, εξαπάτηση → αντιπολεμικό μήνυμα, ματαιότητα πολέμου, η Ελένη εξιλεώνεται, θύμα των θεών).

- **Ο ρόλος των θεών:** Η Ελένη στο στ. 744 αναφέρει κατηγορηματικά ότι υπεύθυνη για την καταστροφή της ήταν η Ήρα, ενώ στους στ.768-769 τονίζει ότι ένας θεός την απομάκρυνε από τον σύζυγό της. Ο Μενέλαος επίσης στο στ. 721 χαρακτηρίζει τις ενέργειες της θεάς «δολοπλόκες». Οι θεοί παρουσιάζονται να καθορίζουν τις τύχες των ανθρώπων χρησιμοποιώντας τους ως όργανα για να πετύχουν τους στόχους τους → ενεργούν όχι με βάση την ηθική και το δίκαιο, αλλά κινούμενοι από προσωπικά πάθη και με ιδιοτελείς σκοπούς → έντονο το στοιχείο του ανθρωπομορφισμού των θεών, αμφισβήτηση του ηθικού χαρακτήρα της θεϊκής συμπεριφοράς.
- **Ο πόλεμος:** Ματαιότητα και παραλογισμός πολέμου, αντιπολεμικό μήνυμα → αντηρωική, αντιεπική διάσταση πολέμου, ιδιαίτερα αφού ο συγκεκριμένος βασίστηκε στην εξαπάτηση, στο δόλο (της Ήρας). Ο πόλεμος έγινε για ένα είδωλο → πλάνη, εξαπάτηση (στ.778-782). Δεν υπάρχουν νικητές, μόνο ηττημένοι.
- **Τραγικότητα των ηρώων:** Στη 2^η σκηνή του Β' επεισοδίου, για να προσδιορίσουμε την τραγικότητα των προσώπων λαμβάνουμε υπόψη δυο στοιχεία. Αφενός τα λόγια του Αγγελιαφόρου για το ρόλο των θεών στη ζωή των ανθρώπων και στον καθορισμό της ανθρώπινης μοίρας, αφετέρου το γεγονός ότι η σωτηρία των ηρώων και τα παθήματα ή οι ευτυχημένες στιγμές τους δεν εξαρτώνται από τους ίδιους. Η τραγικότητά τους δεν συνίσταται σε εσφαλμένες πράξεις τους. Αντιθέτως, καθορίζεται από εξωτερικούς παράγοντες, από τους θεούς, κι όχι από προσωπικές τους επιλογές και ενέργειες.
- **Η τεχνική των απροσδόκητων περιστατικών:** Στη σκηνή παρουσιάζεται απροσδόκητα ο Αγγελιαφόρος σαν «από μηχανής θεός» → χαρακτηριστικό Ευριπίδη → διεγείρονται ποικίλα συναισθήματα στην ψυχή των θεατών, όπως η αγωνία και η έκπληξη και τα γεγονότα παρουσιάζονται με τρόπο συναρπαστικό, αφού το κοινό αιφνιδιάζεται.
- **Ήθος Ελένης:** Τίμια και αξιοπρεπής, θλίβεται όταν θυμάται το παρελθόν, γιατί αισθάνεται ντροπή για όσα της καταλογίζουν και υπεύθυνη για όσα δεινά έχουν υποστεί τα αγαπημένα της πρόσωπα. Αγάπη προς το Μενέλαο, αισθάνεται αγαλλίαση για την επανένωσή τους → ειλικρινή αισθήματα, ευαισθησία.
- **Ήθος Μενέλαου:** Χαρά και αγαλλίαση. Η ευαισθησία του εκδηλώνεται όταν αναφέρει το περιστατικό από το γάμο του με την Ελένη. Ωστόσο, όταν επιμένει να του διηγηθεί η Ελένη ό,τι συνέβη, φαίνεται να μη συμμαρτίζει τη θλίψη που της προκαλεί η ανάκληση του παρελθόντος. Επίσης, όσον αφορά τα συναισθήματά του στην αναγνώριση, είναι λιγότερο εκδηλωτικός από την

Ελένη. Η συγκρατημένη και μερικές φορές ψυχρή συμπεριφορά οφείλεται στις ιδιότητες του βασιλιά και του στρατιώτη.

- **Ήθος Αγγελιαφόρου:** Δεν είναι ένας απλός δούλος, αλλά ο πιστός και αφοσιωμένος υπηρέτης, που έχει μεγάλη οικειότητα με τους αφέντες του. Υπηρετεί για χρόνια το βασιλικό ζεύγος ως πιστός ακόλουθος, απαλλαγμένος από κάθε κακία. Ευγενικός, έμπειρος, με φιλοσοφική διάθεση. Εκφράζει με ελευθερία και θάρρος τις απόψεις τους, ακόμα κι αν αμφισβητεί παραδοσιακές αξίες. Γνωρίζει καλά τη ζωή και γι' αυτό έχει συνειδητοποιήσει ότι τίποτα δεν είναι σταθερό. Ορθολογιστής → θεωρεί ότι σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων διαδραματίζει η λογική και όχι οι προφητείες.
- **Ρομαντικά στοιχεία:** Η υπόθεση των ρομαντικών έργων παρουσιάζει της εξής δομή: δύο πρόσωπα που αγαπιούνται χωρίζουν εξαιτίας της μοίρας. Εξαιτίας του ακούσιου χωρισμού τους υφίστανται διάφορες ταλαιπωρίες. Ειδικά η ηρωίδα υποφέρει πολύ, διότι πολιορκείται ερωτικά από πολλούς άντρες. Ωστόσο, παραμένει πιστή. Ο ήρωας συλλαμβάνεται, οδηγείται στη φυλακή αλλά και κάνει διάφορα ανδραγαθήματα. Τελικά, η τύχη, η οποία ευθύνεται για το χωρισμό τους, τους επανενώνει. Επέρχεται αναγνώριση και ζουν πλέον ευτυχισμένοι. Τα ίδια στοιχεία εντοπίζουμε και στην Ελένη, με τη διαφορά ότι ο ποιητής τα έχει επεξεργαστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να ανταποκρίνονται στο λογοτεχνικό είδος που υπηρετεί, την τραγωδία.
- **Ο ρόλος της 2^{ης} σκηνής του Β' επεισοδίου:** 1) συντελείται η αναγνώριση του Μενέλαου με την Ελένη, 2) αποκαθίσταται η τιμή της Ελένης και η σχέση των κεντρικών ηρώων, 3) καταλαβαίνουμε ότι οι ήρωες θα καταστρώσουν κάποιο σχέδιο διαφυγής από την Αίγυπτο, καθώς ο Μενέλαος παραγγέλλει στους συντρόφους του μέσω του Αγγελιαφόρου να επαγρυπνούν.

3^η σκηνή, στιχ. 841-941

- **Ρόλος της 3^{ης} σκηνής:** Η προσπάθεια του Μενέλαου και της Ελένης να ξεπεράσουν τον κίνδυνο που τους απειλεί → έλεος και φόβος θεατών. Στ. 841 → ανασφάλεια και αβεβαιότητα Ελένης, είναι άγνωστο αν από δω και πέρα οι καταστάσεις θα εξελιχθούν το ίδιο καλά → ο διάλογος που ακολουθεί σχετικά με τις περιπέτειες του Μενέλαου είναι τυπικός, η Ελένη ενδιαφέρεται μόνο για τη σωτηρία του. Στ. 845 κ.εξ.: η απροθυμία του Μενέλαου να αναφερθεί εκτενώς στα πάθη του είναι δικαιολογημένη δραματικά → θα κούραζε τους θεατές που ήδη τα γνωρίζουν και θα καθυστερούσε αδικαιολόγητα την εξέλιξη της πλοκής. Ψυχολογικά δικαιολογείται από τον ίδιο τον ήρωα στους στ. 820-853. Ο Μενέλαος δεν υπεισέρχεται σε λεπτομέρειες, διότι ούτως ή άλλως δεν θα ικανοποιούσε πλήρως το ενδιαφέρον της Ελένης για τα πάθη του, ενώ συγχρόνως θα βασανιζόταν διπλά ξαναζώντας τα και ο ίδιος και η σύζυγός του. Με τη σύντομη αναφορά στα βάσανά του δίνει μεγαλύτερη αξία στα συναισθήματα χαράς που αισθάνονται οι ήρωες, καθώς και οι δύο έχουν ταλαιπωρηθεί πολύ και άσκοπα. Μεγαλύτερη δραματικότητα → οι αναμνήσεις θα τον οδηγήσουν σε θρήνο. Η απειλή του θανάτου φαίνεται ν' αποτελεί άμεση συνέχεια των παθών του → η αγωνία για τους ήρωες δεν έχει τελειώσει, εντείνεται η συμπάθεια (έλεος) για τον ήρωα και ο φόβος

στους θεατές. Σημαντικό στοιχείο για τη συναισθηματική επανασύνδεση των ηρώων είναι η προσπάθεια της Ελένης να πείσει τον Μενέλαο ότι του ήταν πιστή. Τελικά, το κατορθώνει. Έτσι, οι ήρωες συμφωνούν ότι σε περίπτωση αποτυχίας θα αυτοκτονήσουν από κοινού → φόβος των θεατών & ενδιαφέρον για τη συνέχεια

Στιχομυθία → γοργή, ρυθμική, ανατρεπτική, έντονα δραματική → φόβος, αγωνία, αβεβαιότητα μέλλοντος, επικινδυνότητα παρόντος & πληροφόρηση για το σχέδιο διάσωσης που καταστρώνουν οι ήρωες.

Προοικονομείται μια σκηνή με τη Θεονόη και η πιθανότητα να βοηθήσει (στ.908), ενώ συγχρόνως προετοιμάζεται δραματικά το έδαφος για τη λύση του δράματος και την απόδραση από την Αίγυπτο.

- **Ενότητα:** 1) 841-859 → Ο Μενέλαος αφηγείται τις περιπέτειές του, 2) 860-897 → Οι κίνδυνοι που απειλούν το ζευγάρι, 3) 898-924 → Η προσπάθεια του ζευγαριού να βρει τρόπο σωτηρίας, 4) 925-941 → Η απόφαση Μενέλαου-Ελένης να σωθούν ή να πεθάνουν μαζί.
- **Τραγικότητα Ελένης:** 1) Μεταπίπτει από τη χαρά της αναγνώρισης στην αγωνία ότι ο σύζυγός της κινδυνεύει, 2) Φτάνει σε σημείο να του προτείνει να φύγει, προκειμένου να σωθεί, 3) Ο Μενέλαος αρχικά δεν πείθεται για την πίστη και την αφοσίωσή της στο γάμο τους, 4) Υπάρχει μεγάλη απόκλιση μεταξύ του τι επιθυμεί η ίδια και του τι πρέπει να γίνει, η λογική επιβάλλεται στο συναίσθημα, όσο οδυνηρό κι αν είναι, 5) Αποφασίζει μαζί με τον Μενέλαο να αυτοκτονήσουν σε περίπτωση αποτυχίας.
- **Τραγικότητα Μενέλαου:** 1) Εξιστορεί τις επταετείς περιπέτειές του, 2) Μεταπίπτει από τη χαρά της αναγνώρισης στην αγωνία ότι κινδυνεύει και απειλείται, 3) Ενώ βρήκε τη γυναίκα του, τώρα η ίδια του προτείνει να φύγει, 4) Ο ίδιος αναφωνεί ότι είναι δυστυχημένος λόγω της κατάστασης, καθώς αντιμετωπίζει το δίλημμα να φύγει και να σωθεί ή να μείνει και να πεθάνει, 5) Αγωνίστηκε 10 χρόνια για μια ψεύτικη Ελένη και τώρα καλείται πάλι να πολεμήσει για την πραγματική, καθώς η 10ετής μάχη του ήταν μάταιη, 6) Αποφασίζει μαζί με την Ελένη να αυτοκτονήσουν σε περίπτωση αποτυχίας.
- **Ήθος Ελένης:** Συμπονετική απέναντι στον Μενέλαο, ειλικρινές ενδιαφέρον να ακούσει τα πάθη του. Λογική, συνειδητοποιημένη, συγκροτημένη και ανιδιοτελής → παραβλέπει τα προσωπικά της συναισθήματα και τις ανάγκες της και προτείνει στον Μενέλαο να φύγει για να σωθεί. Αφοσιωμένη και πιστή στο σύζυγό της → απαντά αξιοπρεπώς στους υπαινιγμούς και τη δυσπιστία του Μενέλαου, ορκίζεται ότι θα πεθάνει μαζί του → αποφασιστικότητα & γενναιότητα. Οξύνοια & επινοητικότητα → καταλήγει ότι μόνο με δόλο και πονηριά θα ξεφύγουν από το αδιέξοδο.
- **Ήθος Μενέλαου:** Ηρωισμός και καυχησιολογία (στ.891,895,897,925-928), σε γενικές γραμμές ψυχρός και άτολμος απέναντι στο πρόβλημα της Ελένης σχετικά με τον απειλούμενο γάμο με τον Θεοκλύμενο (στ.907 τότε θα με σκοτώσουν, δεν ξεφεύγω). Φαίνεται να μην τη συμπονά και δυσπιστεί για τη αφοσίωσή της → η αμφιβολία του αυτή βέβαια είναι μια ανθρώπινη αντίδραση απόλυτα δικαιολογημένη. Εκδηλώνει ζήλεια, αφού δεν τον ενδιαφέρει τόσο να σωθεί η Ελένη, όσο να μην παντρευτεί τον Θεοκλύμενο. Αμφισβητεί την αφοσίωσή της και φοβάται ότι θα τον προδώσει. Προσπαθεί να διασώσει την αξιοπρέπειά του, όταν αναφέρει

ότι προηγουμένως δεν ζητιάνευσε, αλλά απλώς ζήτησε βοήθεια στην πύλη του παλατιού. Στον στ. 886 παρουσιάζεται δυστυχισμένος που δεν μπορεί να ικανοποιήσει την επιθυμία της γυναίκας του να επιστρέψουν στη Σπάρτη και ο πόλεμος στην Τροία φαίνεται ότι έγινε μάταια. Οι συνεχείς ερωτήσεις του στους στ.892-919→αδυναμία διανοητικής ευελιξίας, προσαρμοστικότητας στις νέες συνθήκες και επινοητικότητας, γιατί το σχέδιο διαφυγής αρχίζει να καταστρώνεται από την Ελένη.

- **Τα ρομαντικά στοιχεία του έργου:** 1) ο όρκος→αγωνία και φόβος για το ενδεχόμενο ότι ίσως δεν επιτύχει το σχέδιο διαφυγής των ηρώων και συγκίνηση για την απόλυτη αγάπη, 2) ο χωρισμός του ζευγαριού των ηρώων→χωρίστηκαν 17 χρόνια πριν, όταν η Ελένη μεταφέρθηκε από τον Ερμή στην Αίγυπτο και ο Μενέλαος οργάνωσε την Τρωική εκστρατεία, για να φέρει πίσω τη γυναίκα του, 3) η επανασύνδεσή τους ύστερα από 17 χρόνια→ η Ελένη υπέμεινε καρτερικά την ατίμωση του ονόματός της, έφερε το βάρος του πολέμου και μετά το θάνατο του Πρωτέα αντιμετώπισε με αξιοπρέπεια τις προκλήσεις του Θεοκλύμενου. Συγχρόνως, παρέμεινε πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος. Ο Μενέλαος πολέμησε επί δέκα χρόνια και περιπλανήθηκε στο πέλαγος άλλα επτά, 4) η πίστη του ενός προς τον άλλο→και ο Μενέλαος οργάνωσε την εκστρατεία για την Ελένη, την οποία πήρε μαζί του από την Τροία (το είδωλό της, αλλά εκείνος δεν το γνώριζε) και η Ελένη από την πλευρά της δεν επιβεβαίωσε καθόλου το κακό της όνομα, αλλά έμεινε πιστή στο γάμο της, 5) η φυγή τους→σχεδιάζουν τρόπο διαφυγής από την Αίγυπτο είτε ζωντανοί προς τη Σπάρτη είτε νεκροί σε περίπτωση αποτυχίας.

4^η σκηνή, στιχ. 942-1139

- **Ενότητες:** 1) 942-986→ Η εμφάνιση της Θεονόης, το δίλημά της και η αρχική απόφασή της να καταδώσει τον Μενέλαο, 2) 987-1044→ Η ικεσία της Ελένης, 3) 1044-1100→Η ρήση του Μενέλαου και η προσπάθειά του να πείσει τη Θεονόη, 4)1101-1139→ Η απόφαση της Θεονόης να μην παραδώσει τον Μενέλαο στον αδερφό της.
- **Κύρια θέματα της ενότητας:** Δίκαιο-άδικο, δικαιοσύνη-ευσέβεια, αδικία-τιμωρία, δικαιοσύνη-ωφέλεια, θεικές προθέσεις-ανθρώπινη απόφαση.
- **Οι ρήσεις των ηρώων:** Αποσκοπούν στην εξασφάλιση της σιωπής της Θεονόης. Το πιο σημαντικό επιχείρημα των ηρώων είναι σχετικό με το «δίκαιο της απόδοσης», δηλαδή την ανταπόδοση μιας χάρης που έγινε στο παρελθόν→ ο Ερμής είχε εμπιστευθεί την Ελένη στον Πρωτέα για να την επιστρέψει στον σύζυγό της→άρα ο Μενέλαος πρέπει να ζησει.
- **Η μορφή των ρήσεων:** Αναπτύσσονται με τη μορφή αγώνα λόγων →η σκηνή μοιάζει με σκηνή δικαστηρίου (δικαστής-κριτής η Θεονόη), ρητορικός χαρακτήρας, η εναλλαγή των ρήσεων θυμίζει αγώνα λόγων σοφιστών. Στην ουσία δεν είναι αγώνας λόγων με την αυστηρή έννοια του όρου, γιατί η Ελένη και ο Μενέλαος δεν βρίσκονται σε αντιπαράθεση (οι αγώνες λόγων είναι συχνοί στο θέατρο του Ευριπίδη και αποτελούνται από 1) δυο αντιτιθέμενες εκτενείς ομιλίες, 2) στίχους του Χορού που παρεμβάλλονται και 3) στιχομυθία μεταξύ των αντιπάλων). Εδώ οι ήρωες δεν συγκρούονται.

αντίθετα, έχουν τον ίδιο στόχο, τη σωπή της Θεονόης. Απλώς, υποστηρίζεται το ίδιο επιχείρημα από δύο διαφορετικά πρόσωπα, που έχουν τις ίδιες απόψεις και τα ίδια συναισθήματα, ενώ παράλληλα παρεμβαίνει ο Χορός. Η παρέμβαση αυτή λειτουργεί ως μετάβαση από τον λόγο του ενός προσώπου στη ρήση του άλλου. Ο Ευριπίδης έχει μετατρέψει τον αγώνα λόγων των σοφιστών σε θεατρικό στοιχείο.

- **Σύγκριση των δυο ρήσεων, τα επιχειρήματα και οι τρόποι πειθούς που χρησιμοποιούν οι ήρωες και αξιολόγηση:** Το κοινό στοιχείο των δύο ρήσεων είναι το βασικό επιχείρημα σύμφωνα με το δίκαιο της απόδοσης. Και οι δυο ήρωες έχουν το ίδιο κίνητρο, τη σωτηρία τους, και, κατά συνέπεια, τον ίδιο σκοπό, να πείσουν τη Θεονόη να τους βοηθήσει με τη σωπή της.
Ρήση Ελένης: Ικεσία, συγκινητική ομιλία, παράκληση → Στο λόγο της χρησιμοποιεί όλους τους τρόπους πειθούς. Χρησιμοποιεί την επίκληση στη λογική, όταν αναφέρει στους στ.996-998 ότι οι θεοί αποδοκιμάζουν τα άδικα κέρδη και τη χρήση βίας. Είναι λογικό να τιμήσει η Θεονόη την υπόσχεση που έδωσε ο πατέρας της να προστατεύσει την ίδια. Επίσης, επικαλείται τη λογική όταν αναφέρει ότι η Θεονόη θα διατηρήσει την καλή της φήμη μόνο αν κάνει δίκαιες επιλογές, ενώ αντίθετα θα αμαυρωθεί η φήμη της, αν επιλέξει το άδικο.
Παράλληλα, η Ελένη χρησιμοποιεί την επίκληση στο συναίσθημα ικετεύοντας τη Θεονόη στους στ.987,988,993,1020 και 1038. Εκλιπαρεί για βοήθεια προσπαθώντας να τη συγκινήσει με την αναφορά στην υπόσχεση του Πρωτέα. Ακόμη, έμμεσα, προσπαθεί να τη φοβίσει, λέγοντάς της ότι θα χάσει την καλή της φήμη, αν δεν τη βοηθήσει. Επίσης, η Ελένη χαρακτηρίζει τον Θεοκλύμενο πολλές φορές άδικο και προσπαθεί να δείξει με αυτόν τον τρόπο στη Θεονόη ότι, αν του φανερώσει τον Μενέλαο, θα είναι το ίδιο άδικη. Στο τέλος του λόγου της (στ.1021 κ. εξ.) η Ελένη επιχειρεί πάλι να συγκινήσει τη Θεονόη παρουσιάζοντάς τον εαυτό της ως θύμα. Επιπλέον, με την επισήμανσή της ότι οι θεοί τιμούν το δίκαιο κι ότι ο Πρωτέας αποφάσισε να την προστατεύσει, επικαλείται την αυθεντία και δείχνει στη Θεονόη ότι σημαντικά πρόσωπα, όπως οι θεοί και ο πατέρας της, θα υποστήριζαν το αίτημά της. Αυτό γίνεται εμφανές και στα ρητορικά ερωτήματα της Ελένης στους στ.1007-1011, όπου η ίδια αναλαμβάνει να απαντήσει, σίγουρη ότι ούτε οι θεοί ούτε ο Πρωτέας θα επιθυμούσαν να πεθάνει ο Μενέλαος. Τέλος, η Ελένη χρησιμοποιεί και την επίκληση στο ήθος της, όταν αναφέρεται στην κακή φήμη που έχει αποκτήσει στην Ελλάδα, χωρίς όμως να ευθύνεται (στ.1022-1038). Σε αυτούς τους στίχους αναδεικνύεται πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος, αλλά και μητέρα χτυπημένη από τη μοίρα. Έτσι δείχνει στη Θεονόη ότι θα ήταν πολύ άσχημο να αρνηθεί τη βοήθεια σε μια τέτοια γυναίκα, η οποία σκέφτεται τη φήμη της και την τιμή της, που αγαπά τον άντρα της και την κόρη της.
Η Ελένη, προκειμένου να πείσει τη Θεονόη να μην αποκαλύψει στον Θεοκλύμενο την παρουσία του Μενέλαου, χρησιμοποιεί κυρίως την ικεσία. Τα επιχειρήματά της, που είναι τόσο συναισθηματικά όσο και λογικά, είναι τα εξής: 1) επικαλείται την υποχρέωση της Θεονόης να υπηρετεί την ευσέβεια, άρα θα πρέπει εκείνη να ταχθεί με το μέρος της λογικής και του δικαίου, γ) της ζητά να μην αποδειχθεί άδικη, βοηθώντας τον άδικο και βίαιο αδερφό της, 3) επισημαίνει ότι οι θεοί δεν θα συμφωνούσαν με μια τέτοια επιλογή, διότι αποδοκιμάζουν τη βία και την αδικία, 4) παραθέτει τις προσωπικές της ατυχίες: την κακή φήμη που άδικα έχει αποκτήσει στην

Ελλάδα, το γεγονός ότι εξαιτίας αυτής της φήμης η κόρη της δεν μπορεί να παντρευτεί, 5) επαναλαμβάνει ότι θα ήταν άδικο να χάσει τον Μενέλαο, τώρα που τον ξαναβρήκε. Η Ελένη επιδιώκει να συγκινήσει τη Θεονόη, να της υποδείξει ποιο είναι το δίκαιο και παράλληλα να της υπενθυμίσει το χρέος της απέναντι στο νεκρό πατέρα της.

Τα επιχειρήματα της Ελένης βασίζονται στη λογική, το συναίσθημα, το δίκαιο και το δέον (αυτό που πρέπει να γίνει). Η Ελένη καταφεύγει στην ικεσία και συγκεντρώνει τα επιχειρήματά της γύρω από τη ιδιότητα της Θεονόης ως μάντισσας (ευσέβεια, ηθικό χρέος απέναντι στον πατέρα της να προστατεύσει την Ελένη). Βασικό επιχείρημα → δίκαιο της απόδοσης, δηλαδή ο πατέρας της Θεονόης είχε υποσχεθεί στον Ερμή ότι θα προστατεύσει την ηρώιδα και ότι θα την επέστρεφε στο σύζυγό της, άρα η Θεονόη, ως κόρη του, μετά το θάνατό του, έχει την υποχρέωση να πραγματοποιήσει την υπόσχεσή του και να βοηθήσει την Ελένη να επιστρέψει στον Μενέλαο.

Τι εξυπηρετεί η αναλογία της συγκεκριμένης σκηνης με αγώνα λόγων;

1) αυξάνεται η δραματική ένταση, 2) αναπτύσσεται το διανοητικό στοιχείο (διάνοια, ρητορική δεινότητα Ευριπίδη), 3) τονίζεται η εσωτερική σύγκρουση που βιώνει η Θεονόη, δηλ. το δραματικό της δίλημμα: ή θα πράξει σύμφωνα με το δίκαιο, κάτι που μπορεί να αποβεί επικίνδυνο για την ίδια, ή θα υπακούσει τον βασιλιά και αδερφό της πράττοντας το άδικο.

Ρήση Μενέλαου: Ο Μενέλαος χρησιμοποιεί τους παρακάτω τρόπους πειθούς:

1) επίκληση στο συναίσθημα → με την αναφορά των όρκων που έχει δώσει, απειλώντας τη Θεονόη με βεβήλωση του μνήματος του Πρωτέα, 2) επίκληση στη λογική → με τα επιχειρήματα περί δίκαιης ανταπόδοσης αυτών που του ανήκουν → ζητεί από τον Πρωτέα να του επιστραφεί η Ελένη, ζητεί από τον Άδη να τον ανταμείψει, γιατί πολλοί πολεμιστές έχασαν εξαιτίας του τις ζωές τους, 3) επίκληση στο ήθος του → με τις αναφορές του στη γενναιότητά του και την ηρωική συμπεριφορά του, 4) επίκληση στην αυθεντία → με την αναφορά της υπόσχεσης του Πρωτέα και με την επίκληση της βοήθειας του Άδη, 5) επίκληση στο ήθος της Θεονόης (στ. 1065-1069, 1073-76).

Ο Μενέλαος αναπτύσσει δύο επιχειρήματα: το ένα είναι νομικού χαρακτήρα → πρέπει να επιστρέφουμε αυτό που μας εμπιστεύτηκαν προσωρινά. Το άλλο επιχείρημα είναι σοφιστικού χαρακτήρα → όταν ο θεός δεχτεί προσφορά από τον πιστό, τον ικέτη, είναι αδιανόητο στη συνέχεια να μην τον βοηθήσει. Έτσι ο Μενέλαος αναφέρει ότι έχει «προσφέρει» στον Άδη πλήθος πολεμιστών κατά τον Τρωικό πόλεμο. Κατά συνέπεια, ο θεός είναι αδύνατο να μη δεχτεί το αίτημα του ήρωα να τον βοηθήσει, ώστε να ανακτήσει την Ελένη.

Ο Μενέλαος εκδηλώνει επιμονή, σοβαρότητα, και προσπαθεί να πείσει τη Θεονόη με σαρκασμούς και απειλές. Υπερτονίζει τη γενναιότητά και την αρρενωπότητά του, επιδεικνύοντας επιθετικότητα. Οι ηθικές αξίες που επικαλείται, προκειμένου να στηρίξει τα επιχειρήματά του, είναι ο σεβασμός στην έννοια της δικαιοσύνης, ο σεβασμός στη μνήμη και τη βούληση των προγόνων, και το δίκαιο της απόδοσης.

Σύγκριση των δυο ρήσεων: Η επιχειρηματολογία της Ελένης δεν επαρκεί ώστε να πεισθεί η Θεονόη. Έτσι, το λόγο παίρνει ο Μενέλαος, ο οποίος είναι περισσότερο επιθετικός και επίμονος από την Ελένη, ενώ χρησιμοποιεί εκ νέου το ίδιο επιχείρημα. Οι λόγοι των δυο ηρώων συμπληρώνουν ο ένας τον άλλο και έχουν αντίθεση στο ύφος → το αίτημα προς τη Θεονόη προβάλλει από την πλευρά της Ελένης ως ικεσία, ενώ από την πλευρά του Μενέλαου ως

απαίτηση βασισμένη στη δικαιοσύνη. Η ρήση της Ελένης αντανακλά τη θηλυκή και ευαίσθητη σκοπιά, ενώ του Μενέλαου την αρρενωπή και επιθετική.

Λειτουργία των ρήσεων: Αντικατοπτρίζουν την εσωτερική σύγκρουση στην ψυχή της Θεονόης. Ακούει από τους ήρωες αυτό που σκέφτεται και αισθάνεται η ίδια. Έχει να επιλέξει ανάμεσα σε αυτό που της επιβάλλουν οι συγγενικοί δεσμοί και σε αυτό που θεωρεί δίκαιο, αλλά επικίνδυνο.

- **Ο ρόλος της Θεονόης:** Το δίλημμα που αντιμετωπίζει η Θεονόη έχει μεγάλη σημασία για το έργο, την ίδια και τους θεατές. Συγκεκριμένα, α) για το έργο: η επιλογή της είναι καθοριστική για τη σωτηρία των ηρώων. Αν αποφασίσει να τους βοηθήσει και να κρατήσει μυστική από τον Θεοκλύμενο την παρουσία του Μενέλαου, οι ήρωες θα σωθούν. Αν αποκαλύψει στον αδερφό της την επανένωση του ζεύγους, η Ελένη και ο Μενέλαος είναι καταδικασμένοι. Έτσι, η απόφασή της θα καθορίσει την εξέλιξη της πλοκής. Επίσης, το δίλημμά της δίνει ηθική διάσταση στο έργο, αφού η μάντισσα πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στο δίκαιο και το ηθικό αφενός και στο συμφέρον της οικογένειας και συγκεκριμένα του αδερφού της αφετέρου, β) για την ίδια: πρέπει να επιλέξει ανάμεσα στο δίκαιο από τη μία και το συμφέρον του αδερφού της από την άλλη → το δίλημμα αποκτά ηθικό χαρακτήρα. Η ίδια γνωρίζει ότι, αν βοηθήσει τον Μενέλαο και την Ελένη, θα πρέπει να αποκρύψει την αλήθεια από τον Θεοκλύμενο. Με αυτόν τον τρόπο όμως υπηρετεί το δίκαιο και το σωστό, γιατί θα βοηθήσει δύο άτυχους ανθρώπους που έχουν δίκαια αιτήματα. Αν αρνηθεί να τους βοηθήσει, θα είναι συνεπής προς τον αδερφό της, αλλά η πράξη της θα καταστρέψει τους ήρωες. Επομένως, καλείται να υπηρετήσει τη δικαιοσύνη ή το οικογενειακό συμφέρον, ενέργεια που θα καθορίσει τον τρόπο με τον οποίο βλέπει τον εαυτό της, γ) για τους θεατές/αναγνώστες: αισθάνονται αγωνία για την τύχη των ηρώων, συμπάθεια προς τη μάντισσα, η οποία διχάζεται ανάμεσα στην ευθύνη προς το δίκαιο και την αδελφική αγάπη. Η απόφαση την οποία λαμβάνει στο τέλος ικανοποιεί τις προσδοκίες και τις ελπίδες των θεατών/αναγνωστών και τους διδάσκει ότι οι ενέργειες των ανθρώπων πρέπει να χαρακτηρίζονται από σύνεση και δικαιοσύνη. Οι αρχές που καθορίζουν τη στάση της Θεονόης είναι το αίσθημα του δικαίου και το ηθικό χρέος απέναντι στον πατέρα της (υπόσχεση του Πρωτέα ότι θα προστατεύσει την Ελένη). Έτσι, επιβεβαιώνει τη φήμη της ως δίκαιης μάντισσας αλλά και ως ευσεβούς κόρης → φορέας ηθικής. Αποφασίζει να βοηθήσει τους δύο ήρωες, γιατί αυτό επιβάλλει η δικαιοσύνη. Επιπλέον, δεν είναι μια ιέρεια αποκομμένη από τα δεινά των ανθρώπων, αλλά τους συμπονά και τους βοηθά, όταν κρίνει ότι αυτό είναι το σωστό. Συμβολίζει τον άνθρωπο που βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα δίλημμα και είναι ελεύθερος να αποφασίσει. Η ελευθερία δεν είναι ανεξέλεγκτη. Οριοθετείται και διασφαλίζεται από τη δικαιοσύνη. Η Θεονόη είναι το αποφασιστικό πρόσωπο του έργου ακριβώς επειδή δεν προφητεύει τι θα γίνει στο μέλλον, αλλά έχει την ικανότητα, με γνώμονες τη δικαιοσύνη και την ευσέβεια, να αποφασίζει τι πρέπει να γίνει και υποδεικνύει στους ήρωες να βρουν οι ίδιοι διέξοδο με τη νοημοσύνη τους και με την προσευχή τους. Είναι προσηλωμένη στη σκέψη (νόηση) που είναι καθαρή και όσια, άρα αρμόζει στους θεούς. Συνεπώς το όνομά της (Θεο-νόη) αποδίδει το χαρακτήρα της.
- **Θεολογικές και ανθρωπολογικές απόψεις Ευριπίδη:** Στο πλαίσιο του ανθρωπομορφισμού των θεών κινείται και η σχέση που αναπτύσσεται

ανάμεσα σε θεούς και ανθρώπους ως προς τη συμπεριφορά τους, καθώς φαίνεται να αλληλεπιδρούν. Η αντιπαλότητα των θεών έχει περιπλέξει την ανθρώπινη ζωή: έχει απομακρύνει την Ελένη από τη συζυγική εστία, έχει προκαλέσει τον Τρωικό πόλεμο, έχει δημιουργήσει στην Ελλάδα μια αρνητική εικόνα για την Ελένη, έχει αποπροσανατολίσει τον Μενέλαο, τον Πάρη, αλλά και όλους όσοι έχουν εμπλακεί άμεσα ή έμμεσα με τη φυγή της Ελένης. Η στάση των θεών, όμως, που φαίνεται πως ανατρέπει οποιαδήποτε φυσική τάξη, αποτελεί έναν ουσιαστικό τρόπο να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι ότι η ζωή τους δεν παραμένει σταθερή. Επίσης, τους ωθεί να κατανοήσουν ότι η ευτυχία και η δυστυχία εναλλάσσονται και ότι η ευδαιμονία τους εξαρτάται από την ηθική τους συγκρότηση και την προσωπική τους προσπάθεια. Οι θεοί παρουσιάζονται να δρουν ανεξέλεγκτα, να επεμβαίνουν απρόβλεπτα, με εγωιστικά προσωπικά κίνητρα και πάθη (σοφιστική επίδραση). Παρουσιάζονται να έχουν συμπάθειες και αντιπάθειες, να είναι εκδικητικοί και δόλιοι → δεν είναι φορείς του δικαίου. Η ανεξέλεγκτη δράση των θεών αναδεικνύει την ανάγκη για σύνεση και ευβουλία και για αποφυγή της αυθαιρεσίας και της πλεονεξίας εκ μέρους των ανθρώπων. Η συμπεριφορά της Θεονόης (όπως και του αγγελιαφόρου) αναδεικνύει τη δυνατότητα που έχουν οι άνθρωποι-πολίτες για ελεύθερη και συνετή απόφαση βάσει ενός έγκυρου κριτηρίου, του δικαίου. Ο Ευριπίδης, δηλαδή, από τη μια πλευρά ασκεί έμμεσα κριτική για την ασύνετη και ολέθρια απόφαση της σικελικής εκστρατείας και συμβουλεύει τους συμπολίτες του να αποφύγουν παρόμοια λάθη στο μέλλον, από την άλλη όμως τους δίνει την ελπίδα ότι όλα μπορούν να συμβούν και οι θεοί πάντα μπορούν να εξευμενίζονται, αν οι ίδιοι οι άνθρωποι σκέπτονται σωστά. Η ευβουλία είναι ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος μπορεί να ευτυχήσει. Όπως φαίνεται στο Β' επεισόδιο, οι άνθρωποι αναλαμβάνουν μόνοι τους να δώσουν λύση στο πρόβλημά τους και αποφασίζουν να καθορίσουν οι ίδιοι τη μοίρα τους. Επιπλέον, η απρόβλεπτη παρέμβαση των θεών συνδέεται με την εποχή του Ευριπίδη (αμφισβήτηση, σοφιστές), αλλά και με τις ανάγκες του έργου → μέσα από την ανεξέλεγκτη δράση των θεών η θέση των ανθρώπων καθίσταται τραγικότερη.

- **Ήθος Ελένης:** Τρομοκρατημένη από την είσοδο της Θεονόης, αγωνιά αν θα πειστεί η μάντισσα να μην αποκαλύψει στον Θεοκλύμενο την παρουσία του Μενέλαου. Αρκετά συγκροτημένος ο λόγος της, αναδεικνύεται δεινή ρήτορας. Ευαίσθητη, ευγενική, πιστή και αφοσιωμένη σύζυγος, καλή μητέρα, η τιμή και η αξιοπρέπεια έχουν μεγάλη σημασία για αυτήν.
- **Ήθος Μενέλαου:** Δεν ικετεύει όπως η Ελένη, αλλά απαιτεί, είναι θαρραλέος, αποφασιστικός, ενδιαφέρεται για την τιμή και την αξιοπρέπεια του, περιφρονεί το θάνατο, υποστηρίζει το δίκαιο και τονίζει την ανδρική του φύση. Ως ήρωας απαιτεί, εκβιάζει, απειλεί, παρουσιάζεται πιο επιθετικός και διεκδικητικός από την Ελένη. Είναι αποφασισμένος να διατηρήσει την αξιοπρέπεια του, γεγονός που ταιριάζει σε άντρα πολεμιστή και βασιλιά.
- **Ήθος Θεονόης:** Ηθική μορφή που κινείται στο δρόμο του δικαίου, γυναίκα που νιώθει τον ανθρώπινο πόνο κι όχι απόμακρη ιέρεια. Εμφανίζεται σε μια ατμόσφαιρα ιεροπρέπεια, θρησκευτικού δέους, μυστηριακή και υποβλητική. Είναι ευσεβής και φορέας της δικαιοσύνης. Δεν είναι απομακρυσμένη από τον ανθρώπινο πόνο, αντίθετα, είναι προσιτή, ενδιαφέρεται για τα προβλήματα των ηρώων και δέχεται να ακούσει την επιχειρηματολογία τους, αποδεικνύοντας τη διαλλακτικότητά της. Το ανθρώπινο πρόσωπό της φαίνεται κι από την ομολογία της ότι βρίσκεται σε δίλημμα. Σεμνή και ηθική,

δεν εκμεταλλεύεται ούτε τη μαντική της δύναμη ούτε την κοινωνική της θέση (αδερφή του βασιλιά). Εκτός από την απόφασή της, αναφέρει και τους λόγους που την οδήγησαν σε αυτή. Έτσι, δείχνει ότι δεν αντιμετωπίζει με περιφρόνηση τους ανθρώπους (την Ελένη, τον Μενέλαο, το Χορό). Δείχνει ήρεμη και ψύχραιμη και συγκρατεί τα συναισθήματα που έχει προκαλέσει το αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει. Ωστόσο, δεν διστάζει να ανακοινώσει σε αυτούς που περιμένουν την απόφασή της την αναστάτωση που επικρατεί για τον ίδιο λόγο στην ψυχή της. Διαθέτει κριτική ικανότητα και μπορεί να διαχωρίσει το δίκαιο από το συμφέρον. Επιλέγει να βοηθήσει τους ήρωες παραβλέποντας το συγγενικό της δεσμό με τον βασιλιά.

- **Ήθος του Χορού:** Τάσσεται στο πλευρό των ηρώων, καθώς δεν αντιδρά στην εντολή της Θεονόης να σπεύσει να πληροφορήσει κάποιος τον Θεοκλύμενο για την παρουσία του Μενέλαου. Επίσης, χωρίς να εκδηλώνει ασέβεια προς το πρόσωπο της Θεονόης, προτείνει η απόφαση της ιέρειας να είναι σύμφωνη με το δίκαιο. Πιστεύει στο δίκαιο, καθώς αναφέρει ότι η ευτυχία έρχεται μόνο όταν οι αποφάσεις βρίσκονται στην υπηρεσία της δικαιοσύνης.
- **Πολιτική διάσταση τραγωδίας:** Ο Ευριπίδης, εντυπωσιασμένος από την αντιφατική πολιτική προσωπικότητα του Αλκιβιάδη, σύμφωνα με κάποιες ερμηνείες του έργου, ταύτισε το πρόσωπο του νεαρού πολιτικού και στρατηγού με το πρόσωπο της Ελένης. Η ταύτιση φαίνεται κυρίως στα λόγια της Ελένης, όταν αναφέρεται στην επιστροφή της στην πατρίδα (στ.1022,1026-30). Ο Αλκιβιάδης είχε επηρεάσει τον αθηναϊκό δήμο να αποφασίσει την εκστρατεία στη Σικελία, η οποία έληξε με την καταστροφή του αθηναϊκού στρατού. Επιπλέον, ενώ η εκστρατεία είχε ξεκινήσει, ο Αλκιβιάδης κατηγορήθηκε ότι είχε κόψει τις κεφαλές των αγαλμάτων του Ερμή, πριν από την αναχώρησή του. Μάλιστα, η Αθήνα τον καταδίκασε ερήμην του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο Αλκιβιάδης να μην επιστρέψει στην Αθήνα, αλλά να αρνηθεί την πατρίδα του και να μεταβεί στη Σπάρτη. Ωστόσο, την εποχή κατά την οποία διδάσκεται η τραγωδία αναμένεται να ανακληθεί ο Αλκιβιάδης στην Αθήνα, πράγμα το οποίο διακωμωδεί ο Ευριπίδης, σαρκάζοντας τον αθηναϊκό λαό για τις εσφαλμένες αποφάσεις του. Η Ελένη υποφέρει για τη σπίλωση του ονόματός της, για το μίσος των Ελλήνων και το στίγμα της προδοσίας (1020-1030). Οι στίχοι αυτοί μπορεί να θεωρηθούν υπαινιγμοί για τον Αλκιβιάδη, αφού κι αυτός υφίσταται την κατακραυγή και το μίσος των Αθηναίων που τον θεωρούν προδότη, επειδή εγκατέλειψε την πατρίδα του και κατέφυγε στη Σπάρτη, το μεγάλο εχθρό της Αθήνας. Ο Ευριπίδης παρωδεί την κατάσταση με τον Αλκιβιάδη, καθώς βάζει την Ελένη να λέει ότι σκοτώθηκε πλήθος ανδρών στην Τροία για χάρη της, με αποτέλεσμα όλοι να τη θεωρήσουν υπεύθυνη και να τη μισήσουν. Και σε αυτό το σημείο ειρωνεύεται τον Αλκιβιάδη, ο οποίος υποτίθεται ότι δεν ευθυνόταν για τα δεινά της Αθήνας στη Σικελική εκστρατεία. Σύμφωνα με το στ. 1131 η Ελένη, όταν γυρίσει στη Σπάρτη, θα μπορέσει να αποδείξει την αθωότητά της → υπαινιγμός για τον Αλκιβιάδη, ο Ευριπίδης αποδεικνύεται προφητικός αφού το 407 π.Χ. η κοινή γνώμη θα μεταστραφεί και οι Αθηναίοι θα ανακαλέσουν τον Αλκιβιάδη από την εξορία. Και οι στ.1032-34 ίσως λειτουργούν υπαινικτικά για τον Αλκιβιάδη. Ο Αθηναίος στρατηγός βρίσκεται στη Σπάρτη και οι οπαδοί του αναμένουν και προετοιμάζουν την επάνοδό του στην Αθήνα. Με την επιστροφή του θα απολαύσει την πολιτική αναγνώριση, όπως η Ελένη την οικογενειακή ευτυχία.

- **Ο ρόλος της 4^{ης} σκηνής:** Η σκηνή με τη Θεονόη αυξάνει τη δραματική ένταση, καθώς όλα εξαρτώνται από τη στάση που θα τηρήσει απέναντι στους δύο ήρωες, οι οποίοι κάνουν τα πάντα για να κερδίσουν την εύνοια και τη συμπάραστασή της. Η Θεονόη συμβάλλει σημαντικά με την απόφασή της στην εξέλιξη του έργου, καθώς δίνει τη δυνατότητα στους ήρωες να θέσουν σε εφαρμογή το σχέδιο της σωτηρίας τους. Ο προβληματισμός της αποδεικνύει ότι δεν είναι μια ιέρεια που αντιμετωπίζει με περιφρόνηση τα ανθρώπινα, αλλά αντίθετα είναι πολύ κοντά στους ανθρώπους και συνεχώς προσπαθεί να κάνει αυτό που είναι ηθικά ορθό. Συμπάσχει με τους ήρωες και αισθάνεται την αγωνία τους, είναι διαλλακτική και καταδεκτική. Σύμφωνα με απόψεις διαφόρων μελετητών, η σκηνή με τη Θεονόη θεωρείται περιττή, γιατί απλώς αναδεικνύει τη ρητορική ικανότητα του Ευριπίδη. Άλλοι θεωρούν ότι η σκηνή μοιάζει με ένα είδος δίκης, στην οποία το ρόλο του δικαστή έχει η Θεονόη, το ρόλο του κατηγορούμενου η Ελένη και ο Μενέλαος, ενώ ο Χορός το ρόλο του συνηγούρου.

Ακόμη, κάποιοι υποστηρίζουν ότι η Θεονόη, λόγω της καυχησιολογίας της και της υποβλητικής εμφάνισής της, καθίσταται μια σχεδόν κωμική μορφή. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι αποτελεί ένα πρότυπο γυναικείας συμπεριφοράς που ενσαρκώνει το ιδανικό του ηθικού και δίκαιου ανθρώπου. Είναι πολύ σημαντική για την εξέλιξη της πλοκής, γιατί είναι το μοναδικό πρόσωπο που βοηθά ουσιαστικά τους ήρωες, είναι ο μοναδικός και πολύ σημαντικός σύμμαχός τους. Επομένως, δεν ευσταθούν οι απόψεις ότι η παρουσία της Θεονόης καθυστερεί την πλοκή. Μέσω της Θεονόης αναδεικνύεται ο δρόμος του δικαίου, πράγμα που την καθιστά πολύ σημαντικότερη από ένα απλό δραματικό όργανο του ποιητή. Αποτελεί υπόδειγμα ελεύθερου ανθρώπου. Ταλαιπωρείται από ένα δίλημμα, αλλά αποφασίζει να κάνει αυτό που είναι δίκαιο και ηθικό ανεπηρέαστη και έχοντας εμπιστοσύνη στην κρίση της. Έρχεται σε αντίθεση με τους οιωνοσκόπους χρησμολόγους, καθώς εκείνη δεν προβλέπει βάσει οιωνών, αλλά με γνώμονες την ευσέβεια και τη δικαιοσύνη είναι βέβαιη γι' αυτό που πρέπει να γίνει. Δεν προφητεύει τι θα συμβεί, αλλά αποφασίζει τι πρέπει να γίνει. Επίσης, δεν καθοδηγεί τους ικέτες της στο σωστό, αλλά τους παροτρύνει να κάνουν χρήση της δικής τους αντίληψης και να προσευχηθούν.

5^η σκηνή, στιχ. 1140-1219

- **Ενότητες:** 1) 1140-1156 → Οι προτάσεις του Μενέλαου για διαφυγή, 2) 1157-1201 → Το σχέδιο της Ελένης να εξαπατήσουν τον Θεοκλύμενο, 3) 1202-1219 → Η προσευχή της Ελένης στην Ήρα και την Αφροδίτη.
- **Κύρια θέματα της ενότητας:** 1) «Ηθική» του δόλου, ο δόλος και το δίκαιο, 2) αντίθεση είναι-φαίνεσθαι: φαινόμενα → ορισμένα δραματικά πρόσωπα (γυναίκες, βάρβαροι, δούλοι) τα οποία, σύμφωνα με την επικρατούσα αντίληψη, περιμένει κανείς να συμπεριφέρονται κατά έναν στερεότυπο τρόπο. Αν, αντίθετα από τις προσδοκίες, οι ήρωες αυτοί δείξουν μια άλλη συμπεριφορά, που να έρχεται σε αντίφαση με τις κοινά αποδεκτές αντιλήψεις γι' αυτούς, τότε η κατάσταση αυτή χαρακτηρίζεται ως πραγματικότητα → ο 2ος πόλος της ειρωνικής διάστασης (τα φαινόμενα ο πρώτος). Στην 5η σκηνή εκφράζονται στερεότυπες αντιλήψεις σχετικά με τις γυναίκες, πράγμα το οποίο είναι μόνο επιφανειακό, γιατί στη

συνέχεια αναιρείται από την ίδια την πραγματικότητα. Στο στ. 1157 η Ελένη λέει «*Ἄν σκέφτονται σωστά οι γυναίκες*», δηλώνοντας έμμεσα με αυτόν τον τρόπο την αντίληψη ότι οι γυναίκες ίσως να μην έχουν γενικά σωστές απόψεις. Ωστόσο, η επιφανειακή αυτή θέση αναιρείται από αυτό που συμβαίνει στη συνέχεια, ότι δηλαδή η Ελένη είναι αυτή που καταστρώνει το σχέδιο σωτηρίας και διαφυγής και πρωταγωνιστεί σε αυτό, ενώ ο άντρας-Μενέλαος έχει δευτερεύοντα ρόλο → αντίθεση είναι-φαίνεται. Η διάσταση αυτή ανάμεσα στο τι λέγεται και στο τι συμβαίνει στην πραγματικότητα αποτελεί την ειρωνική μέθοδο (φαινόμενα → στερεότυπη αντίληψη για γυναίκα, πραγματικότητα → καθοριστική η συμβολή της Ελένης στην κατάσταση του σχεδίου → φαινόμενα VS πραγματικότητα → ειρωνεία, ουσιαστικά αναπαράγεται η άποψη για την επινοητική και δολερή γυναίκα), 3) σχέση θεϊκής βούλησης-ανθρώπινης ελευθερίας: η θέση του ανθρώπου έχει αλλάξει στο τέλος του Β' επεισοδίου, αφού φαίνεται να παίρνει τη μοίρα στα χέρια του και με τη βοήθεια του μυαλού (ανθρώπινη επινοητικότητα) προσπαθεί να αντισταθεί και να σωθεί → ευβουλία αγγελιαφόρου → ορθή, συνετή και λογική κρίση, δραστηριοποίηση.

- **Ο δόλος ως μέσο σωτηρίας**: Στην 5^η σκηνή τίγεται ένα σημαντικό ζήτημα, κατά πόσο ο δόλος αποκτά ηθική διάσταση και είναι αποδεκτός, όταν χρησιμοποιείται με σκοπό τη σωτηρία και την επιβίωση. Ο δόλος από την οπτική της Ελένης: για την ηρώίδα ο δόλος, χωρίς να το δηλώνει ρητά η ίδια, θεωρείται ως το μοναδικό μέσο σωτηρίας, επειδή σε αυτήν την περίπτωση υπηρετεί το ηθικό και δίκαιο. Ο δόλος από την οπτική του Μενέλαου: ο ήρωας αποδέχεται το σχέδιο της Ελένης και τον πρωταγωνιστικό της ρόλο. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής, θα περίμενε κανείς να αναλάβει ο ίδιος πρωτοβουλία και να σώσει τον εαυτό του και τη γυναίκα του. Ωστόσο, σε μια άγνωστη χώρα, όπως ήταν η Αίγυπτος, συμφωνεί με την Ελένη ότι είναι προτιμότερη η εξαπάτηση του Θεοκλύμενου από την κατά μέτωπο αντιμετώπισή του ή τη διαφυγή με αμάξι. Ο δόλος από την οπτική του Χορού: θεωρούμε ότι αποδέχεται τη λύση που δίνει η Ελένη, γιατί δεν εκφράζει καμία αντίδραση ούτε επεμβαίνει με οποιονδήποτε τρόπο. Τάχθηκε στο πλευρό των ηρώων όταν δήλωσε ότι θεωρεί δίκαιη την απόφαση της Θεονόης να βοηθήσει το ζευγάρι. Ο δόλος από την οπτική της Θεονόης: η Θεονόη θεωρούμε ότι ηθικά δεν θα αποδεχόταν το δόλο και το ψέμα ως τρόπο διαφυγής. Όμως, δεν υπάρχουν άλλα περιθώρια. Εξάλλου, το ψέμα της Ελένης δεν απειλεί άμεσα τον Θεοκλύμενο. Ακόμη, η ίδια έχει δώσει τη συγκατάθεσή της σε ό,τι αποφασίσουν οι δύο ήρωες, αφού τους έχει ευχηθεί να επινοήσουν έναν αποτελεσματικό τρόπο διαφυγής. Ο δόλος από την οπτική του αρχαίου και του σύγχρονου θεατή: τόσο ο αρχαίος όσο και ο σύγχρονος θεατής θεωρούν σχετικά ικανοποιητικό το σχέδιο της Ελένης, αν εξαιρέσουμε τον κάπως αφελή τρόπο με τον οποίο οι δύο ήρωες σχεδιάζουν να εξαπατήσουν τον Θεοκλύμενο. Πάντως, ο θεατής σε γενικές γραμμές αποδέχεται το δόλο, αφού χρησιμοποιείται για τη σωτηρία των ηρώων και μάλιστα από έναν τόσο βίαιο βασιλιά.
- **Διάλογος με δίστιχα**: Ισορροπία, ταχύτητα, ένταση στο λόγο → απλοϊκότητα Μενέλαου-ευφυΐα Ελένης. Ο λόγος δεν είναι τόσο σύντομος ώστε να καθίσταται δύσκολη η συνεννόηση μεταξύ των ηρώων,

οι ήρωες είναι σαφείς στα λεγόμενά τους → ο Μενέλαος κάνει προτάσεις, η Ελένη απαντά, απορρίπτει, αντιπροτείνει και δικαιολογεί.

- **Ήθος Ελένης:** Αναδεικνύεται έξυπνη, ευρηματική, οργανωτική. Δείχνει ότι έχει πλήρη επίγνωση των συνθηκών που επικρατούν στον άγνωστο για τον Μενέλαο τόπο. Ορίζει το ρόλο του Μενέλαου στο σχέδιο και τον καθοδηγεί με πειστικότητα και σαφήνεια. Ενσαρκώνει και την πονηριά, η οποία συχνά εκείνη την εποχή αποδιδόταν στη γυναίκα. Διαθέτει αποφασιστικότητα. Ο τόνος της προσευχής της στην Αφροδίτη είναι περισσότερο απαιτητικός παρά ικετευτικός. Εκφράζει το παράπονό της για τη συμπεριφορά της θεάς. Χωρίς να είναι ασεβής έχει το θάρρος της γνώμης της και δεν διστάζει να ασκήσει κριτική έμμεσα στα μέσα που χρησιμοποιεί η Αφροδίτη. Συνιστά στη θεά να αλλάξει και να γίνει πιο καλή και τίμια τηρώντας το μέτρο. Δε φοβάται το θείο, αλλά έχοντας αυτοπεποίθηση, γερές ηθικές βάσεις και πείρα ζωής, τολμά να αμφισβητήσει παραδοσιακές αντιλήψεις.
Στιχ. 1214-17 → ανθρωπομορφισμός θεών: απόδοση ανθρώπινων χαρακτηριστικών → αθέμιτα μέσα Αφροδίτης.
Στιχ. 1218-19 → ζητά από τη θεά να συμπεριφερθεί σύμφωνα με το μέτρο → βασικό στοιχείο αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας → η υπερβολή και η έλλειψη στα συναισθήματα και τη συμπεριφορά είναι ενδείξεις έλλειψης παιδείας και σύνεσης.
- **Ήθος Μενέλαου:** Παρουσιάζεται επιπόλαιος, αφελής, απλοϊκός, όχι αντάξιος της φήμης του. Από μεγάλος στρατηγός, ανίκητος πολεμιστής και θριαμβευτής στον Τρωικό πόλεμο γίνεται ένα απλό όργανο στο σχέδιο της Ελένης. Μας θυμίζει κομπάρσο σε ταινία, ο οποίος αδιαμαρτύρητα δέχεται τις συμβουλές και την καθοδήγηση του σκηνοθέτη. Αναγνωρίζει τον ηγετικό ρόλο της Ελένης τόσο στην οργάνωση όσο και την εκτέλεση του σχεδίου. Ωστόσο, για τους σημερινούς αναγνώστες-θεατές δεν είναι τόσο αποδεκτός ο ισχυρισμός ότι ο Θεοκλύμενος πράγματι θα πιστέψει ό,τι του πει η Ελένη σχετικά με το θάνατο του Μενέλαου κι ότι θα αποδεχτεί την ανάγκη της να του αποδώσει νεκρικές τιμές. Αυτό συμβαίνει στο πλαίσιο του ρομαντικού χαρακτήρα του έργου, καθώς η υπερβολή σε τέτοιου είδους κείμενα είναι θεμιτή και αποδεκτή. Κυρίως, αν το σημαντικότερο νόημα του έργου έχει αναπτυχθεί και ο σπουδαιότερος προβληματισμός του έχει ήδη τεθεί. Πράγματι, στην προηγούμενη σκηνή ο Ευριπίδης με το δίλημμα της Θεονόης έθεσε το σημαντικότερο ίσως ερώτημα, αν δηλαδή ο άνθρωπος πρέπει να επιλέγει πάντα τη δίκαιη λύση, ακόμη κι αν αυτή ενέχει κινδύνους. Έτσι, μικρή σημασία έχει η πειστικότητα του σχεδίου για το θεατή· αρκεί μόνο να πειστεί ο Θεοκλύμενος.
- **Ο ρόλος της 5^{ης} σκηνής:** Η σιωπή της Θεονόης ικανοποιεί τους θεατές και τους προκαλεί αγωνία σχετικά με την επιτυχία του σχεδίου σωτηρίας που καταστρώνουν οι ήρωες. Καταστρώνεται το σχέδιο, το οποίο θα εξασφαλίσει τη σωτηρία των ηρώων, σε όλες τις λεπτομέρειές του και οι θεατές αναμένουν την εξύφανση του δόλου και την επικείμενη εμφάνιση του Θεοκλύμενου.

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ (στιχ.1220-1285)

- **Ενότητα:** 1) α΄ στροφή → Η επίκληση του Χορού στην αηδόνα να συμμετάσχει στο θρήνο για τις συμφορές της Ελένης και των γυναικών της Τροίας, 2) α΄ αντιστροφή → Ο Χορός θρηνεί για τις συμφορές των γυναικών των Αχαιών που χάθηκαν (υποενότητες: α) 1237-1242 → Οι ολέθριες συνέπειες του Τρωικού πολέμου για τους Αχαιούς, β) 1243-1247 → Το δόλιο σχέδιο εκδίκησης του Ναύπλιου, γ) 1248-1250 → Οι περιπέτειες του Μενέλαου, δ) 1251-1253 → Το απατηλό είδωλο ως αιτία του καταστροφικού πολέμου), 3) β΄ στροφή → Ο Χορός προβληματίζεται για την αδυναμία του ανθρώπου να κατανοήσει του θεού, 4) β΄ αντιστροφή → Ο Χορός καταδικάζει τον πόλεμο (παραλογισμός πολέμου, η επίλυση των διαφορών θα πρέπει να γίνεται με διάλογο και ειρηνικές διαπραγματεύσεις).
- **Λυρικός χαρακτήρας α΄ στασίμου:** α) επίκληση στην αηδόνα, β) θρηνητικός χαρακτήρας, γ) ποιητικές εκφράσεις, μεταφορές, δ) παραστατικές και ζωντανές εικόνες.
- **Η φύση και ο ρόλος των θεών στο έργο του Ευριπίδη:** Ο άνθρωπος τελεί σε πλήρη αμηχανία να ορίσει την ουσία του θεού και τις ιδιότητες που πρέπει να συγκεντρώνει. Το σίγουρο είναι ότι η επέμβαση των θεών είναι αυθαίρετη, ευμετάβλητη κι απρόβλεπτη. Τίποτα δεν διασφαλίζει τον άνθρωπο, ο οποίος αμφιβάλει και αγωνιά για την τύχη του. Οι μόνοι που μπορούν να αποκαλύψουν τις πραγματικές προθέσεις τους είναι οι ίδιοι οι θεοί (ο Ευριπίδης υπαινίσσεται την αδυναμία και τις απάτες των μάντεων-προφητών). Ο ρόλος και οι προθέσεις των θεών είναι ακατάληπτες για τον άνθρωπο, ο οποίος συχνά αδυνατεί να κατανοήσει τη βούλησή τους. Η παρατήρηση του χάους που επικρατεί στον κόσμο οδηγεί τον Ευριπίδη να αμφισβητήσει μέσω του Χορού την ορθότητα των θεϊκών επιλογών και τη θεία τάξη. Δεν παύει, όμως, να την αναζητά και να την αποζητά.
Οι σοφιστές επηρέασαν τη σκέψη του Ευριπίδη με τον σκεπτικισμό, τον ορθολογικό κριτικό έλεγχο και την αμφισβήτηση όλων των παραδεδομένων αξιών που έφτανε ως την πλήρη άρνηση. Ο χρόνος συγγραφής του δράματος είναι το 412 π.Χ. Το κλίμα στην Αθήνα είναι ιδιαίτερα βαρύ, καθώς η σικελική εκστρατεία τελείωσε με ολέθρια αποτελέσματα για τους Αθηναίους. Η άλλοτε πανίσχυρη πόλη των Αθηνών είναι ταπεινωμένη. Ο Ευριπίδης αμφισβητεί την ικανότητα του ανθρώπου να συλλάβει την ουσία του θεού κι επισημαίνει ότι η επέμβασή τους στα ανθρώπινα είναι απρόβλεπτη. Επομένως, αφού η επέμβαση των θεών είναι απρόβλεπτη, δεν αποκλείεται να μεταστραφεί η τύχη των Αθηναίων από τη δυστυχία στην ευτυχία. Οι Αθηναίοι, ακούγοντας για τις απρόβλεπτες ενέργειες των θεών, αισθάνονταν ότι δεν χάθηκαν όλα, γιατί ο θεός μπορεί να ανατρέψει μια κατάσταση από το κακό στο καλό, όπως στην περίπτωση της Ελένης και του Μενέλαου → ενώ είναι χαμένοι, σώζονται από μια απροσδόκητη ενέργεια των θεών μέσω της Θεονόης. Από τη στιγμή που οι θεοί συμπεριφέρονται απρόβλεπτα και αυθαίρετα, τίποτα δεν είναι σίγουρο στη ζωή των ανθρώπων, όλα είναι ρευστά → απρόβλεπτο, ευμετάβλητο, ασταθές, αυθαίρετο, ρευστό στις αποφάσεις και ενέργειες των θεών.
- **Η σχέση των λόγων Αγγελιαφόρου στο Β΄ επεισόδιο (στ.786-792) με τα λόγια του Χορού στη β΄ στροφή:** Ο Αγγελιαφόρος στη 2^η σκηνή του Β΄ επεισοδίου αναφέρει ότι είναι δύσκολο να καταλάβει ο άνθρωπος τις

προθέσεις του θεού. Λόγω της θεϊκής βούλησης, άλλος άνθρωπος δυστυχεί κι άλλος ευτυχεί. Δεν μπορεί κανείς να είναι σίγουρος για την τύχη του. Ανάλογα και ο Χορός στο Α΄στάσιμο εκφράζει τον προβληματισμό του για τους θεούς. Επικεντρώνει τη σκέψη του στην αμηχανία του ανθρώπου να ορίσει την ουσία του θεού, στην ευμετάβλητη, ασταθή και απρόβλεπτη συμπεριφορά των θεών και στην αβεβαιότητα των ανθρώπινων πραγμάτων.

- **Ο πόλεμος στο έργο του Ευριπίδη:** Ο πόλεμος, κατά τον Ευριπίδη, οφείλεται στη φιλοδοξία ή στην ανοησία των ανθρώπων, οι οποίοι νομίζουν ότι μπορούν να επιλύσουν τις διαφορές και τα προβλήματά τους με τη βία. Αυτό, αντιθέτως, οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο (αδιέξοδη κατάσταση) αίματος και βίας. Οι συνέπειες του πολέμου είναι ολέθριες (θάνατος, συμφορές, θρήνος) και αποκαλύπτουν τον παραλογισμό του, καθώς δεν διακρίνει νικητές και ηττημένους. Οι αιτίες, όπως στην περίπτωση του Τρωικού πολέμου-έγινε για ένα είδωλο, μία απάτη-αποκαλύπτουν τη ματαιότητά του. Στον αντίποδα βρίσκονται η λογική, ο διάλογος και οι ειρηνικές διαπραγματεύσεις. Ο πόλεμος και η βία είναι αδιέξοδες καταστάσεις, τα προβλήματα και οι διαφωνίες θα πρέπει να διευθετούνται με διάλογο και διαπραγματεύσεις → φιλειρηνική διάθεση Ευριπίδη.
- **Σικελική εκστρατεία και β΄αντιστροφή:** Η β΄αντιστροφή γράφτηκε με αφορμή την καταστροφή στη Σικελία. Η παρακολούθηση της αυτομάτως την έφερε στο νου των Αθηναίων θεατών του 412 π.Χ., που ήταν ήδη ταλαιπωρημένοι από τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Μέσα από την αντιστροφή ο Ευριπίδης εκτοξεύει τις κατηγορίες του εναντίον της φιλοπόλεμης μερίδας της Αθήνας. Οι πολεμοκάπηλοι πολιτικοί και στρατηγοί (πολεμοκάπηλοι=που εκμεταλλεύονται τον πόλεμο για να αποκομίσουν οφέλη, να κερδοσκοπήσουν) χρησιμοποίησαν του μάντεις, ώστε να δώσουν ευνοϊκούς χρησμούς για την έκβαση της εκστρατείας και να παρασύρουν τους Αθηναίους σε μια καταστροφική επιχείρηση. Η β΄αντιστροφή εκφράζει τα αντιπολεμικά αισθήματα του ποιητή και τη βαθιά του αγάπη και πίστη στην ειρήνη.
- **Ήθος Χορού:** Ευαίσθητος και συναισθηματικός στην α΄στροφή και αντιστροφή, καθώς θρηνεί για τα βάσανα των Τρώων και των Ελλήνων. Αναδεικνύεται η αντικειμενικότητά του, αφού δεν μεροληπτεί σε βάρος καμίας πλευράς, ούτε των Τρώων ούτε των Ελλήνων. Στη β΄στροφή αισθάνεται αμήχανος, αδύναμος απέναντι στην απρόβλεπτη θεϊκή βούληση και αυθαιρεσία των θεών, καθώς και στην αβεβαιότητα των ανθρώπινων πραγμάτων. Προβληματίζεται σε σημείο να αμφισβητεί το ρόλο των θεών στην ανθρώπινη ζωή, αλλά δεν εκτρέπεται σε ασέβεια (στ.1268-1269). Στη β΄αντιστροφή φαίνεται ώριμος, συνετός, λογικός, φιλειρηνιστής και φιλόανθρωπος, καθώς διακηρύττει ξεκάθαρα ότι η λύση στις διενέξεις μεταξύ των ανθρώπων δεν είναι ο πόλεμος, αλλά ο λόγος και οι ειρηνικές διαπραγματεύσεις.
- **Η λειτουργία του Χορού στο Α΄στάσιμο:** 1) εξυπηρετεί πρακτικές ανάγκες → δίνει το χρονικό περιθώριο στον υποκριτή που υποδύεται την Ελένη να αλλάξει σκευή για το επόμενο επεισόδιο, 2) εκφράζει τις απόψεις του ποιητή → φιλειρηνικά αισθήματα Ευριπίδη, προβληματισμός του για το ρόλο και τη φύση των θεών, 3) με τους στοχασμούς του δίνει ένα βαθύτερο νόημα σε όσα συμβαίνουν → όλα τα θέματα έχουν ήδη αναφερθεί σε πολλά σημεία του έργου. Στο Α΄στάσιμο συγκεντρώνονται, συνοψίζονται και αποκαλύπτονται σε όλη την έκταση και το βάθος τους.

- **Ο ρόλος του Α΄ στασίμου:** Απουσιάζει η δράση, δεν αποκαλύπτονται νέες πληροφορίες, δεν υπάρχει καμία ανατροπή και φυσικά καμία εξέλιξη στην πλοκή. Το στάσιμο αφενός έχει νοηματική σχέση με τα προηγούμενα. Πραγματεύεται θέματα τα οποία έχουν ήδη απασχολήσει την τραγωδία, όπως ο θρήνος για τα βάσανα των Τρώων και των Ελλήνων που προκάλεσε ο Τρωικός πόλεμος, η αδυναμία διάκρισης σε νικητές και ηττημένους, η αντίθεση του είναι-φαίνεσθαι (το είδωλο, το όνομα της Ελένης, η φήμη της στο πανελλήνιο), η απρόβλεπτη θεϊκή παρέμβαση στην ανθρώπινη ζωή, η αβεβαιότητα και ανασφάλεια των ανθρώπινων, τα ολέθρια αποτελέσματα, ο παραλογισμός και η αναποτελεσματικότητα του πολέμου. Μέσω του Ναύπλιου και του τρόπου δράσης των θεών ο ποιητής υπαινίσσεται το δόλο, δηλαδή το σχέδιο εξαπάτησης του Θεοκλύμενου, το οποίο καταστρώθηκε και θα τεθεί σε εφαρμογή στη συνέχεια. Το θρηνητικό κλίμα αφετέρου και το βαρύ συναίσθημα δεν έχουν σχέση με τα αμέσως προηγούμενα γεγονότα (σκηνή αναγνώρισης, βοήθεια της Θεονόης, κατάστρωση του σχεδίου διαφυγής). Το Α΄στάσιμο όχι μόνο δεν προωθεί την εξέλιξη του μύθου, αλλά σκόπιμα, για πρακτικούς λόγους, την καθυστερεί (στοιχείο επιβράδυνσης), ώστε να δώσει στον υποκριτή που υποδύεται την Ελένη το χρονικό περιθώριο να αλλάξει σκευή.
- **Ερμηνευτικά και πραγματολογικά σχόλια:**
  - 1) στ. 1221 → Το αηδόνι κατά τη μυθολογία: Ο Τηρέας, βασιλιάς της Θράκης, ήταν σύζυγος της Πρόκνης, κόρης του Πανδίωνα, του βασιλιά της Αθήνας, και πατέρας του Ίτυος. Βίασε την αδερφή της Πρόκνης, τη Φιλομήλα και της έκοψε τη γλώσσα, για να μην το αποκαλύψει στην αδερφή της. Αυτή, όμως, κατάφερε να την ενημερώσει. Τότε οι δυο τους, Πρόκνη και Φιλομήλα, έσφαξαν τον Ίτυ και τον προσέφεραν ως γεύμα στον Τηρέα. Ο τελευταίος αντιλήφθηκε το σχέδιό τους και τις κυνήγησε, για να τις σκοτώσει. Οι θεοί, στην προσπάθειά τους να τις γλιτώσουν, μεταμόρφωσαν την Πρόκνη σε αηδόνι και τη Φιλομήλα σε χελιδόνι. Έκτοτε το αηδόνι θρηνεί για το χαμό του γιού της. Έτσι, συνδέθηκε το μελαγχολικό κελάηδισμα του αηδονιού με το θρήνο. Ιδιαίτερη θέση εξακολουθεί να κατέχει στη δημοτική μας ποίηση το αηδόνι με την υπέροχη φωνή.
  - 2) στ. 1243-47 → οι στίχοι αυτοί αναφέρονται στον Ναύπλιο τον Β΄. Ήταν πέμπτος απόγονος του μυθικού Ναύπλιου. Πήρε μέρος στην Αργοναυτική εκστρατεία. Παντρεύτηκε τη Φιλύρα ή την Ησιόνη ή την Κλυμένη και απέκτησε τρεις γιούς, τον Παλαμήδη, τον Οίακα και τον Ναυσιμέδοντα. Ο Ναύπλιος θέλησε να εκδικηθεί τους Αχαιούς, επειδή λιθοβόλησαν και σκότωσαν στον Τρωικό πόλεμο το γιο του Παλαμήδη ως προδότη (λόγω πλαστών επιστολών του προς τους Τρώες, που παρουσίασε στους Έλληνες ο εχθρός του, ο Οδυσσέας). Όταν, λοιπόν, γύριζαν τα πλοία τους απ' την Τροία, άναβε φωτιές σε απόκρημνες (απότομες, με γκρεμούς) ακτές του Καφηρέα (Κάβο ντόρο) της Εύβοιας και κατέστρεφε πολλά από αυτά, καθώς νόμιζαν ότι πρόκειται για λιμάνια. Γι' αυτό τον ονόμασαν πειρατή και δαιμονικό τέρας της θάλασσας. Στους παραπάνω στίχους του στασίμου ο Ναύπλιος χρησιμοποιεί δόλο για να παραπλανήσει και να εκδικηθεί τους Έλληνες, σκηνοθετεί ένα «φαίνεσθαι».
  - 3) στ. 1268-69 → ο στίχος προκάλεσε προβλήματα στους μελετητές, καθώς η απόλυτη βεβαιότητα δε συμφωνεί με την επιφύλαξη και αμφιβολία που εξέφρασε ο Χορός για τους θεούς στους προηγούμενους στίχους. Άλλοι

μελετητές υποστηρίζουν ότι ο ποιητής παρενέβαλε αυτούς τους στίχους για να μην κατηγορηθεί για ασέβεια. Άλλοι θεωρούν ότι, επειδή το συγκεκριμένο χωρίο παραδόθηκε φθαρμένο, το νόημα των στίχων ήταν διαφορετικό. Ίσως, όμως, ο στίχος να σημαίνει ότι μόνο οι θεοί μπορούν να αποκαλύψουν με σιγουριά τις προθέσεις τους. Αυτό βέβαια γίνεται αφού έχουν συντελεστεί οι συμφορές. Η ερμηνεία συμφωνεί και με την απόρριψη της προφητείας-μαντικής που έχει προηγηθεί. Η αναφορά στον Ναύπλιο με τα απατηλά σήματα φωτιάς είναι σαφής υπαινιγμός για τις αμφίβολες, παραπλανητικές προφητείες, παρόμοιες με αυτές που ενέπλεξαν τους Αθηναίους στην καταστροφική σικελική εκστρατεία. Υπάρχει επίσης και η εκδοχή ότι στην αβεβαιότητα και το ευμετάβλητο της ανθρώπινης ζωής αντιτάσσονται η σιγουριά και η αλήθεια του λόγου των θεών. Ή ο στίχος ερμηνεύεται ως αντίθεση ανάμεσα στις απρόβλεπτες, ακατάληπτες και άδηλες προθέσεις των θεών και στη βεβαιότητα και αλήθεια των λόγων τους.

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Στιχ.1286-1424

- **Ενότητες:** 1)1286-1290→Ο Θεοκλύμενος προσκυνά τον τάφο του Πρωτέα, 2)1290-1304→Η ανησυχία του Θεοκλύμενου για την φυγή της Ελένης, 3)1305-1316→Η ανακοίνωση του θανάτου του Μενέλαου από την Ελένη,4)1317-1352→ Η Ελένη παρουσιάζει στον Θεοκλύμενο τον Μενέλαο ως ναυαγό, σύντροφο του άντρα της και ανακοινώνει πως θα παντρευτεί τον βασιλιά, 5)1353-1424→Το αίτημα της Ελένης να προσφέρει νεκρικές τιμές στον Μενέλαο και η συγκατάθεση του Θεοκλύμενου.
- **Τρόποι εξαπάτησης:** Η Ελένη εξαπατά τον Θεοκλύμενο με: α) τη συνδρομή της εξωτερικής της εμφάνισης (μαύρα ρούχα, κομμένα μαλλιά, θρήνος), β)τη χρήση επιχειρημάτων που στηρίζονται και στη λογική και στο συναίσθημα, γ)την υποκριτική της ικανότητα (προσποιείται ότι λυπάται, ότι είναι διαλλακτική και πρόθυμη να υποταχτεί στον Θεοκλύμενο κι ότι θέλει να τον παντρευτεί), δ)την ευστροφία, την επινοητικότητα, την αποφασιστικότητα και την πειστικότητά της (εύστοχες απαντήσεις στις απανωτές ερωτήσεις του Θεοκλύμενου, ε)την αναφορά των λόγων της Θεονόης→με έναν υπαινιγμό για την παντογνωσία της Θεονόης εξουδετερώνει τις αμφιβολίες του Θεοκλύμενου, στ) προσπίπτει ως ικέτισσα στα γόνατα του Θεοκλύμενου, επιδιώκοντας έτσι να εδραιωθεί η ομόνοια και η φιλία στις σχέσεις τους. Ο Μενέλαος εξαπατά τον Θεοκλύμενο με : α)την άθλια εξωτερική του εμφάνιση, η οποία παραπέμπει σε ταλαιπωρημένο ναυαγό→αξιοποίηση του φαίνεσθαι, αντίθεση είναι-φαίνεσθαι, σκηνοθετημένο φαίνεσθαι, β)την υποκριτική υποταγή του στη θέληση και τη δύναμη του Θεοκλύμενου, γ)την απόσπαση της υπόσχεσης του Θεοκλύμενου ότι θα του εξασφαλίσει όλα τα απαραίτητα για την ταφή, δ) τις προτροπές στην Ελένη να αγαπά και να τιμά τον νέο της άντρα.
- **Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι:** 1) Η θρηνητική εμφάνιση της Ελένης και η υποκριτική υποταγή της στον Θεοκλύμενο είναι στοιχεία μόνο επιφανειακά (φαίνεσθαι), αφού γνωρίζουμε ότι δεν συντρέχει λόγος θρήνου κι ότι η Ελένη υποτάσσεται στον Θεοκλύμενο μόνο και μόνο για να γίνει πιστευτή, 2)Η άθλια εξωτερική εμφάνιση του Μενέλαου (φαίνεσθαι) δεν αντιστοιχεί στη

βασιλική και ηρωική ιδιότητα του χαρακτήρα του (είναι), 3) η αναφορά στο είδωλο στους στ.1338-1339.

- **Κατάρριψη στερεότυπης αντίληψης εκείνης της εποχής ότι οι γυναίκες είναι κατώτερες των ανδρών:** Η θέση της γυναίκας στην Αθήνα του 5^{ου} αι. π.Χ. ήταν υποβαθμισμένη. Δεν είχε δικαίωμα ψήφου, η θέση της ήταν στο σπίτι, ενώ κύριος στόχος της ήταν η τεκνοποιία, η ανατροφή των παιδιών, η αφοσίωση στο σύζυγό της και η διαχείριση των οικιακών. Ήταν κλεισμένη στο σπίτι, καταδικασμένη σε κοινωνική απομόνωση. Συμμετείχε μόνο σε θρησκευτικές εκδηλώσεις. Η εκπαίδευσή της περιοριζόταν σε απαραίτητα στοιχεία ανάγνωσης, γραφής κι αριθμητικής, που παρέχονταν κυρίως από τη μητέρα. Η περιουσία της μεταβιβαζόταν από τον πατέρα στον σύζυγο, τον οποίο επέλεγε ο πατέρας. Αν πέθαινε ο σύζυγος, τότε υπεύθυνος ήταν ο πρωτότοκος γιος. Η ίδια σε όλη της τη ζωή τελούσε υπό την επίβλεψη κηδεμόνα, είτε του πατέρα είτε του συζύγου είτε του γιού.

Στην *Ελένη* παρουσιάζεται μια γυναίκα χειραφετημένη, πονηρή, έξυπνη, επινοητική, δυναμική κι αποφασιστική. Υποσκελίζει (=παίρνει τη θέση που κανονικά ανήκε στον Μενέλαο) το σύζυγό της στην κατάστροψη του σχεδίου και εξαπατά τον βασιλιά. Ο Ευριπίδης την παρουσιάζει πνευματικά ανώτερη από έναν άντρα, τον Θεοκλύμενο. Υπερέχει σε ευστροφία και επινοητικότητα. Ο Θεοκλύμενος, αντιθέτως, εκτός των σημείων που εκδηλώνει καχυποψία και δυσπιστία, είναι κατά κύριο λόγο αφελής και απλοϊκός. Με ανάλογο τρόπο παρουσιάστηκε στο Β' επεισόδιο η Ελένη έναντι του Μενέλαου στην αναγνώριση μεταξύ τους και την κατάστροψη του σχεδίου. Ο ποιητής, λοιπόν, καταρρίπτει το στερεότυπο ότι οι γυναίκες είναι πνευματικά κατώτερες από τους άντρες που ίσχυε εκείνη την εποχή στην Αθήνα. Παρουσιάζεται μια εικόνα αντίθετη από τη θέση της γυναίκας του 5^{ου} αι. π.Χ., τουλάχιστον στην Αθήνα, διότι οι γυναίκες στη Σπάρτη θεωρούνταν ισάξιες με τον άντρα και είχαν δικαίωμα περιουσίας. Η Ελένη μοιάζει περισσότερο με τις γυναίκες των βασιλέων της Ανατολής, οι οποίες συμμετείχαν σε δολοπλοκίες και πανουργίες. Αυτή η ανατρεπτική εικόνα της γυναίκας εντάσσεται στα δημιουργήματα της ανήσυχης και κριτικής σκέψης του Ευριπίδη.

- **Τραγική ειρωνεία και δίσημοι λόγοι:** Σημεία του κειμένου με δίσημους λόγους: 1)στ. 1321 → για την Ελένη με το *αυτός* εννοείται ο Μενέλαος, στον οποίο απευθύνει μια ευχή. Ο Θεοκλύμενος θεωρεί ότι με το *αυτός* η Ελένη εννοεί τον ναύτη, τον οποίο μάλιστα η ηρωίδα καταριέται, 2) στ. 1343 → για την Ελένη είναι άταφος ζωντανός, για τον Θεοκλύμενο άταφος νεκρός, 3)στ.1409-10 → για τον Θεοκλύμενο εννοείται ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός, ενώ για τους υπόλοιπους στη σκηνή και για τους θεατές ο Μενέλαος είναι ζωντανός, 4) στ.1412-13 → ο Μενέλαος εννοεί ότι η Ελένη θα αγαπά τον ίδιο, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει ότι εννοεί τον εαυτό του, 5) στ.1417 → ο Μενέλαος εννοεί τον εαυτό του, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει ότι εννοεί τον ίδιο, 6) στ.1418-24 → η σχέση στην οποία αναφέρεται η Ελένη είναι η δική της με τον Μενέλαο. Ο Θεοκλύμενος όμως νομίζει ότι πρόκειται για τη δική του σχέση με την Ελένη.
Σημεία του κειμένου με τραγική ειρωνεία: 1)στ.1316, 1329,1335,1349, 1359 → ο Μενέλαος όμως ζει. Το γνωρίζουν οι θεατές, η Ελένη, ο Χορός, αλλά όχι ο Θεοκλύμενος, 2) στ.1319 → ο Θεοκλύμενος αγνοεί ότι ο άνθρωπος ο οποίος βεβαιώνει ότι είδε το χαμό του Μενέλαου είναι ο ίδιος ο Μενέλαος, 3) στ.1325 → ο άνθρωπος στον οποίο αναφέρεται η Ελένη είναι ο ίδιος ο σύζυγός της, 4)στ.1345 → ο Μενέλαος, βέβαια, βρίσκεται επί σκηνής, 5)στ.1392 → ο Θεοκλύμενος δεν γνωρίζει ότι το πλοίο που θα δώσει θα χρησιμεύσει στη

διαφυγή του Μενέλαου και την Ελένη, 6) στ.1401-1402→πικρό το περιεχόμενο των στίχων για τον Θεοκλύμενο που αγνοεί ότι ο Μενέλαος όχι μόνο δεν θα γυρίσει στη Σπάρτη με αδειανά χέρια αλλά και με την Ελένη!

- **Ήθος Θεοκλύμενου:** Φαινομενικά ευσεβής, αφού προσφωνεί το μήνμα του Πρωτέα, ενώ δεν εκτελεί την επιθυμία του να αποδοθεί η Ελένη στον νόμιμο σύζυγό της. Αρχικά παρουσιάζεται θυμωμένος με τον εαυτό του, επειδή δεν τιμώρησε τους στρατιώτες που ήταν υπεύθυνοι για την εισβολή ενός Έλληνα στην Αίγυπτο. Αυτό και η υπόσχεσή του να σκοτώσει τον Έλληνα εισβολέα αποκαλύπτουν την έχθρα του για τους Έλληνες, την αυταρχικότητα, τη σκληρότητα και τη βαναυσότητα του χαρακτήρα του. Την οργή του διαδέχεται η αναστάτωση και η σύγχυση στην ιδέα ότι η Ελένη έχει διαφύγει από τη χώρα. Στο διάλογο που έχει με την Ελένη φαίνεται η καχυποψία, η δυσπιστία και η επιφυλακτικότητά του, χαρακτηριστικά ενός μονάρχη. Λόγω της καχυποψίας του κάνει ειρωνικά σχόλια που αμφισβητούν την ειλικρίνεια του θρήνου της Ελένης. Στο άκουσμα του επικείμενου γάμου του με την ηρωίδα, ο έρωτας θολώνει τη λογική του και δείχνει την απλοϊκότητά και την αφέλειά του. Παρουσιάζεται πρόθυμος να βοηθήσει, καθώς αναλαμβάνει να παράσχει όλα τα απαραίτητα για την ταφή, συμπονετικός στο πάθος της Ελένης, αλλά και ιδιοτελής, γιατί το κίνητρό του είναι να επισπεύσει το γάμο του με την Ελένη. Όπως λέει κι ο ίδιος, χαίρεται με το θάνατο του Μενέλαου, αφού δεν θα χρειάζεται πια να ανησυχεί μήπως του πάρουν την Ελένη.
- **Ήθος Ελένης:** Παρουσιάζεται επινοητική και εφευρετική από τον τρόπο με τον οποίο εξυφαίνει το δόλο γύρω από τον Θεοκλύμενο. Ψύχραιμη και εύστροφη λόγω του τρόπου με τον οποίο διαλύει την καχυποψία του βασιλιά. Τον χειραγωγεί (=καθοδηγεί εκεί που θέλει), προτείνοντάς του να τον παντρευτεί. Αποφασιστική και δυναμική, δε διστάζει να φέρει σε πέρας το σχέδιο σωτηρίας. Διαθέτει υποκριτικό ταλέντο, αφού είναι πολύ πειστική στο ρόλο της χήρας του Μενέλαου. Αποτελεί έναν συνδυασμό μεταξύ της καινής (=νέας) Ελένης του Ευριπίδη και της Ελένης του μύθου, αφού παρουσιάζεται δόλια, απατηλή και πονηρή, άρα πιο ανθρώπινη και προσιτή.
- **Κωμικά στοιχεία→τραγικωμοδία:** 1) η αρχική συμπεριφορά του Θεοκλύμενου→αυθαίρετα καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η Ελένη έχει φύγει, απλώς και μόνο επειδή δεν βρίσκεται στο σημείο που την περιμένει. Την ίδια στιγμή, ενώ έχει δώσει διαταγές στους δούλους να ετοιμάσουν όπλα, για να εξαπολύσει ανθρωποκυνηγητό, εμφανίζεται η Ελένη κι όλες οι διαταγές ακυρώνονται, 2) η αφέλεια και η ευπιστία του ερωτευμένου Θεοκλύμενου, ο οποίος παρακάμπει τη λογική και αφήνεται στο συναίσθημα, ώστε να αποδέχεται ό,τι του λένε η Ελένη κι ο Μενέλαος, 3) η υποκριτική αποδοχή της Ελένης να παντρευτεί τον Θεοκλύμενο και να υποταχθεί σ' αυτόν.
- **Στιγμιουθία:** στιχ. 1313-1397→ Η Ελένη με εντυπωσιακή επινοητικότητα διαλέγεται με τον Θεοκλύμενο, μοιάζει με καλοστημένη μηχανή που δεν αφήνει αναπάντητη καμία ερώτηση του Θεοκλύμενου→δραματική ένταση, κλιμάκωση συναισθημάτων, ρυθμός, αμεσότητα, παραστατικότητα. Υπάρχει καταϊγισμός από πληροφορίες και συναισθήματα. Οι θεατές προσπαθούν να παρακολουθήσουν τις αλλαγές και να αντιληφθούν τη δισημία που περιέχεται στους στίχους→διεγείρεται η αγωνία τους, εντείνεται η συναισθηματική και νοητική συμμετοχή τους στο δράμα, εξάπτεται το ενδιαφέρον τους.
- **Καινή Ελένη(διαφορετική Ελένη, νέα Ελένη Ευριπίδη)-Ελένη μύθου:** Ο Ευριπίδης παρουσίασε την Ελένη διαφορετική από την παράδοση, πιστή, αθώα, αφοσιωμένη σύζυγο, αξιοπρεπή, συντηρημένη από τον υποτιθέμενο θάνατο του

συζύγου της. Η Ελένη θέλει να εκπληρώσει αυτό που ορίζουν τα ήθη και τα έθιμα της πατρίδας. Παρουσιάζεται ευσεβής απέναντι στους άγραφους νόμους και συνεπής απέναντι στο νεκρό. Απ' την άλλη, διαθέτει στοιχεία που συνθέτουν παραδοσιακά τον χαρακτήρα της, όπως την εξύφανση σχεδίων, τη δολοπλοκία, την επινοητικότητα, την εξαπάτηση, την πονηριά. Αξιοποιεί τα χαρακτηριστικά αυτά προκειμένου να επιτύχει το σχέδιό της, δηλαδή τη διαφυγή της ίδιας και του Μενέλαου από την Αίγυπτο. Άρα συμπεραίνουμε ότι η αληθινή Ελένη υιοθετεί χαρακτηριστικά τα οποία ανήκουν στο-κάθε άλλο παρά αθώο-είδωλο→απιστία, παραπλάνηση→συγχώνευση των δυο μορφών της Ελένης, σύνθεση αντιθέσεων: αθωότητας-ενοχής, προδοσίας-πίστης.

Ο ποιητής σε μεγάλο βαθμό αναγκαστικά δεσμεύεται από την παράδοση και το μύθο. Πρέπει να ακολουθήσει κάποια συγκεκριμένη πορεία προδιαγεγραμμένη από το μύθο (π.χ. οι ήρωες θα επιστρέψουν στη Σπάρτη, αυτό δεν αλλάζει). Εντούτοις, συχνά ανατρέπει το μύθο σε μεγάλο βαθμό, όχι ανατιολόγητα και αυθαίρετα, αλλά επειδή αυτό εξυπηρετεί την πλοκή του δράματος. Η Ελένη από την αρχή του έργου σπάει το δεσμό με την παράδοση. Διαφοροποιείται από τη μυθική της εικόνα. Είναι πιστή, αθώα, αξιοπρεπής και αφοσιωμένη. Από την 5^η σκηνή του Β' επεισοδίου και εξής επανέρχονται στοιχεία από τον παραδοσιακό χαρακτήρα της. Φαίνεται δόλια, πονηρή, πρόθυμη να εξαπατήσει, για να εξασφαλίσει τη σωτηρία τη δική της και του συζύγου της. Έτσι η Ελένη γίνεται πιο ανθρώπινος κι αληθινός χαρακτήρας, που σφυρηλατείται μέσω αντιθέσεων (αθώα και ένοχη, πιστή και προδότρια) και τείνει περισσότερο στο μοντέλο του ευριπίδειου ήρωα.

Ο Ευριπίδη αντιμετώπιζε με σκεπτικισμό και κριτικό πνεύμα τη μυθική παράδοση. Δέχτηκε επίδραση από τον ορθολογισμό και το κριτικό πνεύμα του κινήματος των Σοφιστών και στο συγκεκριμένο έργο ανατρέπει και συμπληρώνει τη μυθική παράδοση.

- **Ο ρόλος του Γ' επεισοδίου:** Το Γ' επεισόδιο συστήνει έναν νέο ήρωα, τον Θεοκλύμενο, ο οποίος θα διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην προώθηση της υπόθεσης του δράματος. Πρόκειται για το *αντίπαλο δέος* της Ελένης και του Μενέλαου. Αυτόν έχουν να αντιμετωπίσουν οι Έλληνες, για να ξεφύγουν. Η εμφάνισή του στη σκηνή με τη συνοδεία του, η κινητικότητα του και οι αλλεπάλληλες διαταγές του, το ήθος του και η επιμονή τους να κρατήσει την Ελένη στην Αίγυπτο δημιουργούν δραματική ένταση. Η ένταση επιτείνεται από τη στιχομυθία του με την Ελένη και τους δίσημους λόγους της. Επίσης, στο Γ' επεισόδιο εξυφαίνεται (=οργανώνεται, σχεδιάζεται ύπουλα) ο δόλος. Οι ήρωες εξαπατούν τον Θεοκλύμενο και εξασφαλίζουν τα απαραίτητα για τη σωτηρία τους.
- **Ο έλεος και ο φόβος των θεατών:** Ο έλεος των θεατών προς τους ήρωες έχει ήδη οικοδομηθεί σε προηγούμενα επεισόδια. Ο φόβος για την τύχη τους γεννιέται με την εμφάνιση του σκληρού, βάνουσου, αυταρχικού Θεοκλύμενου και την απειλή του ότι θα σκοτώσει τον Έλληνα που εισήλθε παράνομα στη χώρα. Η αγωνία εντείνεται από την καχυποψία και τη δυσπιστία του στο «πένθος» και τους ισχυρισμούς της Ελένης. Ο φόβος μειώνεται όσο προχωρά το επεισόδιο. Ο Θεοκλύμενος έχει εξαπατηθεί και έχει προσφέρει όλα τα απαραίτητα για την ταφή και κατ' επέκταση για τη διαφυγή των ηρώων.
- **Ταφικά έθιμα στην αργαία Ελλάδα:** Από τα ομηρικά χρόνια στην αρχαία Ελλάδα ίσχυε η καύση των νεκρών, ενώ από τον 7ο αι. και η ταφή. Μετά την καύση του νεκρού ενταφιαζόταν η τέφρα και τοποθετούνταν τα κτερίσματα (=αντικείμενα που τοποθετούσαν στον τάφο, αξίας, καθημερινής χρήσης ή

αγαπητά στο νεκρό). Οι συμμετέχοντες επικαλούνταν τον ψυχοπομπό Ερμή, για να μεταφέρει τον νεκρό στον Άδη μέσω του Αχέροντα ποταμού. Έπλεναν το σώμα του νεκρού, το άλειψαν με λάδι, το έντυναν, το στόλιζαν με άνθη και κορδέλες, το εναπέθεταν στην κλίνη και τοποθετούσαν ένα κέρμα για την πληρωμή του Άδη. Σε ένδειξη πένθους οι γυναίκες έκοβαν τα μαλλιά τους και φορούσαν μαύρα ή γκριζα ρούχα. Η πρόθεση (=έκθεση) του νεκρού γινόταν με θρήνους την επομένη του θανάτου. Την τρίτη μέρα μετά το θάνατο μετέφεραν τη σορό στο νεκροταφείο με άμαξα. Εκφωνούνταν επικήδειοι λόγοι. Στόλιζαν τον τάφο, έραιναν με λουλούδια και μύρο και έκαναν χοές (έχυναν) με ένα μείγμα από μέλι, γάλα και κρασί (μελίκρατον). Έκαιγαν αποξηραμένα άνθη ή στάχυα κι έσπαγαν στο μνήμα αγγεία. Τελούσαν θυσίες στα τριήμερα, στα εννιάμερα και στα τριαντάμερα (τα αντίστοιχα σημερινά 40). Γινόταν καθαρός (θηρησκευτική τελετουργία που αποσκοπούσε στον εξαγνισμό → απαλλαγή από συνέπειες θρησκευτικού ή ηθικού παραπτώματος) της οικίας και των συγγενών. Ακολουθούσε γεύμα για τους συγγενείς. Στη Σπάρτη το πένθος ήταν δεκαήμερο, ενώ στην Αθήνα τριανταήμερο. Την ταφή ήταν υποχρεωμένοι να τελέσουν οι συγγενείς. Θεωρούνταν υποτιμητικό να ταφεί κάποιος με ευθύνη ξένων. Γι' αυτό οι νεκροί μεταφέρονταν στην πατρίδα τους, αν ήταν δυνατόν, για να ταφούν. Αν ένα πτώμα παρέμενε άταφο, αυτό συνεπαγόταν μiasma (=θηρησκευτική και ηθική μόλυνση) και συμφορές για τους συγγενείς και την πόλη. Η ταφή, κανονική ή συμβολική, ήταν απαραίτητη. Πίστευαν ότι η ψυχή περιπλανιέται αιώνια, καθώς δεν μπορεί να φτάσει στον Άδη, αν δεν της αποδοθούν οι νεκρικές τιμές. Για όσους νεκρούς δεν βρίσκονταν, κυρίως από τα ναυάγια στις ναυμαχίες, τελούνταν συμβολική ταφή με αιματηρές και αναίμακτες θυσίες στην ξηρά και απόθεση λουλουδιών ή στεφάνου στη θάλασσα.

Β' ΣΤΑΣΙΜΟ (στιχ.1425-1499)

- **Ενότητες:** 1^η → α' στροφή: Η αναζήτηση της Περσεφόνης από τη Δήμητρα, 2^η → α' αντιστροφή: Οι καταστροφικές συνέπειες της θλίψης της θεάς για τη φύση, τους ανθρώπους, τους θεούς, 3^η → β' στροφή: Ο κατευνασμός της οργής και της θλίψης της θεάς Δήμητρας με τη βοήθεια των Χαρίτων, των Μουσών και της Αφροδίτης, 4^η → β' αντιστροφή: Η ευθύνη της Ελένης και της ομορφιάς της για όσα έγιναν και ο ρόλος των λατρευτικών τελετών.
- **Ο ρόλος του Β' στασίμου:** α) Σύμφωνα με κάποιους μελετητές, το Β' στάσιμο θεωρείται εμβόλιμο, ότι δηλαδή δεν έχει καμία σχέση με την υπόλοιπη τραγωδία, είναι άσχετο με τα δρώμενα. Το Β' στάσιμο μπορεί να συνδεθεί με τις ιστορικές συνθήκες της εποχής → πολλοί μελετητές έχουν υποστηρίξει ότι υπάρχει αναλογία μεταξύ της θλίψης της Δήμητρας και της συναισθηματικής κατάστασης που βιώνουν οι Αθηναίοι μετά την αποτυχία της Σικελικής εκστρατείας. Κατ' αυτούς, ο Ευριπίδης προσπαθεί να παρηγορήσει τους Αθηναίους. Οι Αθηναίοι έμμεσα παροτρύνονται να αναζητήσουν παρηγοριά στη μουσική και την τέχνη, να ελπίζουν σ' ένα καλύτερο μέλλον, αφού στη ζωή πόνος και χαρά εναλλάσσονται. Στο β' στάσιμο προβάλλεται η ανάρρωση της Δήμητρας από το βαρύ πένθος και την οργή μέσω των τραγουδιών και του χορού. Ο ποιητής υποδεικνύει στους συμπατριώτες του ότι θα ξεπεράσουν το βαρύ πλήγμα και θα απαλύνει ο πόνος τους με ανάλογο τρόπο (με την τέχνη και τη μουσική). Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι οι διονυσιακές λατρευτικές

τελετές αναφέρονται για να παροτρύνουν τους Αθηναίους να αφευθούν στη θεραπευτική, καθαρική δύναμή τους και να ξεπεράσουν τον πόνο από τη Σικελική εκστρατεία. Πίστευαν ότι οι τελετές αυτές λειτουργούσαν σωτήρια για την ανθρώπινη ψυχή.

β) Σύμφωνα με άλλους μελετητές, το στάσιμο αποτελεί οργανικό μέρος του δράματος καθώς ο μύθος της Περσεφόνης παρουσιάζει κοινά στοιχεία με το μύθο της Ελένης → η Περσεφόνη απήχθη από τον Πλούτωνα και μεταφέρθηκε στον Κάτω Κόσμο, ενώ και η Ελένη, κατόπιν εντολής της Ήρας, μεταφέρθηκε από τον Ερμή στην Αίγυπτο. Επιπλέον, την Περσεφόνη αναζητούσε η μητέρα της, η Δήμητρα, ενώ την Ελένη αναζήτησε ο Μενέλαος οργανώνοντας τον Τρωικό πόλεμο. Επιπρόσθετα, παρατηρούμε την επέμβαση των θεών στη ζωή της Περσεφόνης και της Ελένης. Αυτοί είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την μετάπτωση των δυο γυναικών από την ευτυχία στη δυστυχία. Ακόμη, η άνοδος της Περσεφόνης από τον Κάτω Κόσμο στον Επάνω είναι αντίστοιχη με την έξοδο της Ελένης από τη δυστυχία, τη θλίψη, τη μοναξιά και την ατίμωση, η οποία συντελέστηκε με την αναγνώριση των δυο συζύγων. Η Ελένη, όπως η αρπαγείσα Περσεφόνη, δεν πρόκειται να είναι αιώνια αιχμάλωτη στην Αίγυπτο, αλλά θα σωθεί, όπως σώθηκε εκείνη. Η Ελένη δηλαδή είναι η ανθρώπινη εκδοχή της Περσεφόνης, που ήταν χαμένη και ξαναβρέθηκε, και το β' στάσιμο είναι ένα τραγούδι θανάτου και ανάστασης.

- **Εκφραστικά μέσα ωδής:** Ο λυρικός χαρακτήρας της ωδής αποδίδεται με τα εξής μέσα: 1) με τις δυνατές κινητικές εικόνες (εναγώνια αναζήτηση της Περσεφόνης από τη Δήμητρα στην α' στροφή, χοροί και τραγούδια στη β' στροφή) και με την ακινησία, την ακαμψία, την παρακμή, το θάνατο στην α' αντιστροφή (η θλίψη παγώνει και νεκρώνει τα πάντα στη φύση), 2) με τη μεταφορική συμμετοχή της φύσης στη θλίψη της Δήμητρας στην α' αντιστροφή, 3) με τη συχνή χρήση επιθέτων και μετοχών, που προσδίδουν σε κάποια σημεία περιγραφικό τόνο στην ωδή (*δασοσκέπαστους, πολυβούιστους, χαμένη, ιερό, ανείπωτο, κυκλόσυρτους, βαριά, λαμπερούς, ουράνιους, πολυπλόκητο, χιονοσκέπαστα, χιονισμένα, κατάξερα, ολόδροσες κ.α*).
- **Θρησκευτικός χαρακτήρας:** Ο θρησκευτικός χαρακτήρας της τραγωδίας είναι ιδιαίτερα έντονος στο Β' στάσιμο. Τα στοιχεία που φανερώνουν το χαρακτήρα αυτό είναι: α) η αναφορά στη Μάνα των Θεών (στ.1425) και σε πλήθος ονομάτων θεοτήτων (Άρτεμη, Αθηνά, Δίας, Χάριτες, Μούσες), β) ο χαρακτηρισμός του ονόματος της Περσεφόνης ως ανείπωτου και ιερού (1431-32), που παραπέμπει στα Ελευσίνια Μυστήρια, γ) η αναφορά στα κρόταλα (1433), στους μακρόσυρτους χορούς των κοριτσιών (1437), στους χορούς και τα τραγούδια (1475), στο τύμπανο (1477), στη φλογέρα (1482) → όλα αυτά τα στοιχεία παραπέμπουν στη λατρεία της Κυβέλης και του Διονύσου, δ) η αναφορά σε θυσίες και βωμούς (1460, 1462, 1484, 1488), ε) η αναφορά σε λατρευτικά σύμβολα και στις τελετές (1496) της Κυβέλης και του Διονύσου (ελαφοτόμαρα, θύρσος, μαγικός δίσκος, στ.1490-92).
- **Η παράδοση του κειμένου:** Η επαφή μας με το πρωτότυπο κείμενο του Ευριπίδη είναι πάρα πολύ δύσκολη έως αδύνατη σε ορισμένες περιπτώσεις. Κι αυτό, γιατί δεν σώζεται το χειρόγραφο του ποιητή, αλλά αντιγραφές του. Ήδη το κείμενο είχε αρχίσει να αλλοιώνεται από τον πρώτο αιώνα της συγγραφής του. Ήταν προορισμένο για παράσταση (διδασκαλία) και έπρεπε να εξυπηρετεί τους ηθοποιούς με διάφορες αλλαγές και παρεμβολές στίχων ή ακόμα και ολόκληρων μερών. Οι προσθήκες και οι αλλοιώσεις στην αρχική

μορφή του έργου ήταν πολλές, αφού χρησιμοποιούνταν ως σενάριο, επομένως άλλαζε ανάλογα με τα μηνύματα που ήθελαν κάθε φορά να περάσουν κι ανάλογα με τις δυνατότητες των υποκριτών. Το έργο έγινε γνωστό και πολλοί ήθελαν να το διαβάσουν κι όχι να το παρακολουθήσουν σε θεατρική παράσταση. Έτσι, οι βιβλιοπώλες προσέλαβαν αντιγραφείς για να αντιγράψουν το έργο σε πολλά αντίτυπα, αφού τυπογραφεία δεν υπήρχαν. Αυτό συνέβη κυρίως κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Οι αντιγραφείς όμως έκαναν λάθη ή προσέθεταν προσωπικές παρεμβολές. Κατά συνέπεια, νοθευόταν το αρχικό κείμενο. Το πρωτότυπο κείμενο καταστράφηκε, καθώς ήταν γραμμένο σε ευαίσθητα υλικά, όπως οι πάπυροι και οι περγαμηνές. Το έργο επομένως σώθηκε μέσω των αντιγράφων του. Η κριτική αποκατάσταση, η ερμηνεία και η μετάφραση του κειμένου αποτελεί συχνά πρόβλημα για τους επιστήμονες. Εμείς γνωρίζουμε το έργο ως μια από τις πολλές εκδοχές κι όχι στην αρχική του μορφή.

Η Ελένη διασώζεται σε δύο κώδικες, τον Laurentianus (1310 μ.Χ) και τον Palatinus (1340 μ.Χ.) και τρία αντίγραφα του Laurentianus. Για τον πρώτο κύριος υπεύθυνος ήταν ο λόγιος Τρικλίνιος, ο οποίος έγραψε τον κώδικα στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια μεταφέρθηκε στη Σικελία, όπου προστέθηκαν πολλά σχόλια, και μετά στη Ρώμη και τη Φλωρεντία. Ο κώδικας επανήλθε στα χέρια του Τρικλίνιου, ο οποίος προσέθεσε σχόλια σχετικά με το μέτρο.

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ (στιγ.1500-1592)

- **Γιατί είναι απαραίτητο το Β΄στάσιμο:** Απαραίτητο το Β΄στάσιμο από πλευράς θεατρικής οικονομίας → δίνεται χρόνος στον Θεοκλύμενο να ρωτήσει τη Θεονόη αν αληθεύουν όσα του είπαν ο Μενέλαος και η Ελένη και επίσης δίνεται χρόνος στον Μενέλαο να αλλάξει σκευή.
- **Ενότητες:** 1^η: 1500-1523 → Η Ελένη ενημερώνει τις γυναίκες του Χορού και τις παρακαλεί να σιωπήσουν, 2^η : 1525-1564 → Οι τελευταίες αποτυχημένες προσπάθειες του Θεοκλύμενου να αποτρέψει την Ελένη να συμμετάσχει στην ταφή, 3^η : 1565-1580 → Οι τελευταίες οδηγίες του Θεοκλύμενου στους άντρες του και στον Μενέλαο, 4^η : 1581-1592 → Η προσευχή του Μενέλαου.
- **Ο ρόλος του Δ΄επεισοδίου:** Στο προηγούμενο μέρος του έργου έχει καταστρωθεί το σχέδιο απόδρασης και έχουν τεθεί οι προϋποθέσεις για την επιτυχία του έκβαση. Σ' αυτό το επεισόδιο εξασφαλίζεται καθεμιά απ' αυτές τις προϋποθέσεις και οδηγούμαστε πλέον στην ευόδωση του σχεδίου. Η Θεονόη όχι μόνο δεν αποκάλυψε την αλήθεια, αλλά είπε ψέματα στον αδελφό της ότι ο Μενέλαος είναι νεκρός. Η εμφάνιση του Μενέλαου είναι πια ανάλογη της βασιλικής του ιδιότητας και του ηρωισμού του. Η σκευή του (ενδυματολογικά στοιχεία, όπλα) προοικονομεί και τη σύγκρουση με τους ναύτες του Θεοκλύμενου. Επιπλέον, εξασφαλίζεται η σιωπή του Χορού. Ο Θεοκλύμενος φέρνει κάποια εμπόδια, τα οποία δημιουργούν παροδική δραματική ένταση, αλλά ξεπερνιούνται με ευστροφία από την Ελένη. Ο δόλος και η εξαπάτηση έχουν κυκλώσει πλέον τον Θεοκλύμενο. Η πομπή με τις προσφορές είναι έτοιμη επί σκηνής. Με τον άτακτο χαρακτήρα της και με την παρωδία (απομίμηση/παραποίηση) της ταφής δημιουργεί έναν κωμικό τόνο και ανακουφίζει την ψυχή των θεατών από το φόβο. Επιβεβαιώνεται ότι ο

βασιλιάς θα τους δώσει καράβι, ενώ οι ναύτες που θα το επανδρώσουν θα τελούν υπό τις διαταγές του Μενέλαου. Η σωτηρία είναι πλέον ορατή. Πολύ περισσότερο, όταν οι τελευταίες οδηγίες του Θεοκλύμενου, πριν αποχωρήσει από τη σκηνή, αφορούν την προετοιμασία του γάμου του με την ηρωίδα.

- **Δίσημοι λόγοι:** → διαφορούμενα, αμφίσημα τα λόγια και οι πράξεις της Ελένης: 1)στ.1538→η Ελένη εννοεί ότι δεν θα υπάρχει κανένα όφελος για τον Μενέλαο, αν εκείνη πεθάνει, αφού είναι ζωντανός, ενώ ο Θεοκλύμενος θεωρεί ότι δεν θα υπάρξει κανένα όφελος για τον Μενέλαο, επειδή είναι νεκρός, 2)1540→η Ελένη υπονοεί συμφορές για τον Θεοκλύμενο, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει ότι του απευθύνει ευχές, 3)1544-45→ για την Ελένη σημαίνει ότι ο Θεοκλύμενος βοηθάει στη σωτηρία τους, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει ότι η Ελένη αναφέρεται στην εξασφάλιση των απαραίτητων για την ταφή, 4)1545-46→η Ελένη εννοεί ότι το σχέδιο σωτηρίας πηγαίνει καλά, ενώ ο Θεοκλύμενος πιστεύει ότι αναφέρεται στο γάμο της μαζί του, 5)1555→η Ελένη εννοεί τη σωτηρία τη δική της και του Μενέλαου, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει ότι η Ελένη αναφέρεται στη ταφή και στο γάμο της μαζί του, 6)1556→η Ελένη κλαίει από αγωνία και υπερένταση, ενώ ο Θεοκλύμενος πιστεύει πως είναι δάκρυα πένθους και ευγνωμοσύνης, 7)1557→ «χάρη»→η Ελένη εννοεί την ευγνωμοσύνη που του χρωστά για την αφέλεια και την ευπιστία του, αφού άθελά του τους βοηθά να διαφύγουν, ενώ ο Θεοκλύμενος θεωρεί ότι η Ελένη αναφέρεται στις προσφορές του για τη ταφή, 8)1561→ για την Ελένη τύχη είναι η επιτυχία του σχεδίου απόδρασης, ενώ ο Θεοκλύμενος νομίζει ότι αναφέρεται στο επικείμενο γάμο τους, 9)1563→η Ελένη εννοεί ότι έχει μάθει από καιρό να αγαπά τον Μενέλαο, αλλά για τον Θεοκλύμενο τα λόγια της φανερώνουν την υπόσχεση πως θα του είναι αφοσιωμένη σύζυγος. Οι δίσημοι λόγοι δεν είναι απαραίτητοι για την εξέλιξη της πλοκής, αλλά είναι σημαντικοί, καθώς: 1)περιέχουν συγχρόνως τραγική ειρωνεία και δίνουν έναν ιδιαίτερο δραματικό χαρακτήρα στη σκηνή, 2) εντείνουν την ειρωνεία της εξαπάτησης και του δόλου και επιτείνουν την κωμικότητα της παραπλάνησης του Θεοκλύμενου, 3) ενισχύουν το παιχνίδι του φαίνεσθαι και του είναι, 4)αποκαλύπτουν το ήθος της Ελένης, 5)αναιρούν το φόβο των θεατών, τον οποίο αντικαθιστούν με ευχαρίστηση.
- **Αντίθεση είναι-φαίνεσθαι:** Στο Δ' επεισόδιο, όπως και στο Γ', η αντίθεση *είναι-φαίνεσθαι* είναι σκηνοθετημένη από τους ήρωες (στο α' μέρος του έργου η αντίθεση υφίσταται για λόγους που δεν ελέγχονται από τους ήρωες, πχ. κατασκευή ειδώλου, επέμβαση θεών). Το σχέδιο διαφυγής δεν είναι τίποτε άλλο από ένα παιχνίδι μεταξύ του *φαίνεσθαι* και του *είναι*. Η επιτυχία του εξαρτάται από το πόσο πιστευτό και παραπλανητικό είναι το φαίνεσθαι και πόσο καλά κρύβει πίσω του το είναι, την πραγματικότητα. Έτσι, η Ελένη παρουσιάζεται να θρηνεί, ενώ στην πραγματικότητα είναι χαρούμενη και ανυπομονεί να φτάσει στη Σπάρτη. Υποκρίνεται ότι θα παντρευτεί τον Θεοκλύμενο, ενώ τον απεχθάνεται. Η Θεονόη παρουσιάζει το ψέμα ως αλήθεια. Τα απαραίτητα για την ταφή είναι τελικά τα απαραίτητα για τη σωτηρία. Η αντίθεση *είναι-φαίνεσθαι* αισθητοποιείται και με τα δίσημα λόγια της Ελένης.
- **Ήθος Ελένης:** Παρουσιάζεται ευγνώμων στις γυναίκες του Χορού για τη σιωπή τους, αφού υπόσχεται ότι θα τις βοηθήσει, αν σωθεί η ίδια. Αντιμετωπίζει την πρόταση του Θεοκλύμενου να μην ανεβεί στο πλοίο με ψυχραιμία, ευστροφία και πονηριά, επικαλούμενη και το συναίσθημα και τη λογική. Εκμεταλλεύεται τα συναισθήματα που τρέφει ο Θεοκλύμενος

γι' αυτήν, του τονίζει ειρωνικά ότι είναι ο νέος της άντρας και προσποιείται ότι τον αγαπά. Πολύ λογικά του εξηγεί ότι είναι ανώφελο να πεθάνει για κάποιον νεκρό. Χρησιμοποιεί και το ηθικό επιχείρημα ότι πρέπει να εκπληρώσει το χρέος της στο νεκρό σύζυγό της, ώστε να είναι σωστή στο νέο της γάμο. Αντιμετωπίζει τη δεύτερη πρόταση του Θεοκλύμενου να έρθει κι εκείνος στο πλοίο αριστοτεχνικά και επιδεικνύει εξαιρετική μαεστρία στη χειραγωγήσή του (χειραγωγώ=κατευθύνω κάποιον εκεί που θέλω περιορίζοντας την ελευθερία και αυτενέργειά του). Γνωρίζει τη ματαιοδοξία που πηγάζει από τον χαρακτήρα του αλλά και από τη βασιλική του ιδιότητα. Έτσι λοιπόν, κολακεύοντας τη ματαιοδοξία του, τον αποτρέπει να βοηθήσει στο πλοίο, γιατί σε αυτήν την περίπτωση θα τελούσε υπό τις διαταγές του Μενέλαου, αφού αυτός είχε ορισθεί υπεύθυνος της ταφής. Ο Θεοκλύμενος έτσι θα υποβιβάζοταν σε δούλο δούλων. Ο χαρακτήρας της Ελένης αποτελεί ένα αμάλγαμα επινοητικότητας, ευστροφίας και δόλου. Επιπλέον, είναι δυναμική και αποφασιστική.

- **Ήθος Θεοκλύμενου:** Εμφανίζεται δύσπιστος, καχύποπτος, αμφιβάλλει για την επιστροφή της Ελένης από το πλοίο. Τα εμπόδια που ορθώνει ίσως είναι λιγότερο δείγμα καχυποψίας και περισσότερο δείγμα ενδιαφέροντος και ανησυχίας για την Ελένη. Η αγάπη του για την ηρωίδα τον καθιστά υποχείριό της. Κύριο μέλημά του είναι ο γάμος. Η λογική του αδρανεύει και η απλοϊκή του σκέψη τυφλώνεται από τον έρωτα. Είναι χαρούμενος, ενθουσιασμένος και ανυπόμονος για το γάμο. Το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι ο γάμος, ενώ η Ελένη ετοιμάζεται για την ταφή του συζύγου της → αναίσθητος, απολίτιστος, εγωιστής. Παρουσιάζεται βέβαιο και φιλόξενος, αφού προτείνει στον Μενέλαο μετά την ταφή να επιστρέψει και να συμμετάσχει στο γαμήλιο δείπνο και, αν θέλει, να μείνει για πάντα στο παλάτι στην Αίγυπτο.
- **Ήθος Μενέλαου:** Μέσα στην καινούργια του σκευή αναγνωρίζεται η ηρωική του διάσταση και προοικονομείται η δράση του. Η νέα εικόνα του θυμίζει την πραγματική ιδιότητά του → βασιλιάς, ήρωας. Ενώ αρχικά ήταν φοβισμένος και απελπισμένος, μετά την αλλαγή της σκευής παρουσιάζεται αποφασιστικός και δυναμικός. Είναι ευσεβής, αναγνωρίζει την παντοδυναμία του Δία. Παρουσιάζεται αξιοπρεπής, δεν παρακαλεί τον Δία, αλλά ζητά τη βοήθειά του, την οποία θεωρεί ότι δικαιούται ύστερα από τόσες συμφορές. Επικαλείται την κοινή λογική και το δίκαιο. Επιζητεί την ευτυχία, διότι είναι κουρασμένος από τα συνεχή και αλληπάλληλα βάσανα. Η προσευχή του έχει αντιπολεμικό χαρακτήρα. Πίσω από τις λέξεις συμφορές και λύπες των στ. 1587-88 υπονοείται ο Τρωικός πόλεμος. Το βαθύτερο νόημα των λόγων του ήρωα είναι ότι η απαλλαγή από τους πολέμους, η επικράτηση της ειρήνης και η εξασφάλιση της ελευθερίας είναι απαραίτητες προϋποθέσεις της ευτυχίας.
- **Αντίθεση Ελλήνων-Βαρβάρων:** Οι Έλληνες θεωρούσαν τους εαυτούς τους ανώτερους από τους βαρβάρους σε σοφία, οξυδέρκεια και επινοητικότητα. Πίστευαν ότι οι βάρβαροι ήταν αφελείς, απλοϊκοί, άξεστοι και απολίτιστοι. Άλλοι το απέδιδαν στην καταγωγή, άλλοι στην παιδεία. Ο διάλογος μεταξύ του Θεοκλύμενου και των Ελλήνων ηρώων επιβεβαιώνει την άποψη αυτή. Ο Θεοκλύμενος παρουσιάζεται αφελής. Παρόλο που σε κάποια σημεία φαίνεται δύσπιστος, οι χειρισμοί της Ελένης τον μεταπείθουν τόσο εύκολα, ώστε τον καθιστούν ακόμη πιο απλοϊκό. Όταν ορίζει να αρχίσουν οι εορταστικές προετοιμασίες για το γάμο, αποκαλύπτει και τον άξεστο χαρακτήρα του, καθώς δεν υπολογίζει καθόλου το «πένθος» της Ελένης. Αντίθετα, η Ελένη

και ο Μενέλαος επιβεβαιώνουν την ανωτερότητα του ελληνικού πνεύματος, καθώς είναι έξυπνοι, επινοητικοί, εύστροφοι, ψύχραιμοι, προνοητικοί, αποφασιστικοί και δυναμικοί. Το ελληνικό πνεύμα θριαμβεύει έναντι του βάρβαρου, απολίτιστου μονάρχη. Οι πνευματικοί δημιουργοί του 5^{ου} αι. π.Χ. θεωρούσαν την ανωτερότητα των Ελλήνων αποτέλεσμα της παιδείας και του ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε μέσα σε ένα κλίμα ελευθερίας και δημοκρατίας, έτσι όπως αυτό διαμορφώθηκε κατά το χρυσό αιώνα του Περικλή, τον 5^ο αι. π.Χ.

- **Κωμικά στοιχεία-στοιχεία ρομαντικού δράματος:** Κωμικά στοιχεία: 1) η πομπή με τις νεκρικές προσφορές, που κινείται άτακτα και παρωδεί τα ταφικά έθιμα, 2) το πλήθος των στίχων στους οποίους τα λόγια της Ελένης περιέχουν δισημία και ερμηνεύονται διαφορετικά από τον Θεοκλύμενο, 3) η εξαπάτηση κι ο εξευτελισμός του Θεοκλύμενου και του αξιώματός του, καθώς και η χαρά του, που πηγάζει από την αφελή βεβαιότητα ότι θα παντρευτεί την Ελένη. Στοιχεία ρομαντικού δράματος: 1) η υποκριτική αποδοχή της Ελένης ότι θα παντρευτεί το βασιλιά, πράγμα το οποίο αναβάλλει διαρκώς, 2) τα συνεχή εμπόδια τα οποία ανακύπτουν, αλλά ξεπερνιούνται με την επινοητικότητα της Ελένης, 3) ο αργός ρυθμός εξέλιξης της πλοκής, 4) το πλήθος των δούλων που αποτελούν τη νεκρική πομπή και τα ποικίλα πράγματα που μεταφέρουν και δημιουργούν εξωτικό κλίμα.

Απόδοση νοήματος Γ΄στασίμου, στ. 1593-1652

Ο Χορός στην α΄στροφή περιγράφει τη δυναμική, κινητική εικόνα του караβιού που μεταφέρει τους αγαπημένους συζύγους στη Σπάρτη είτε με αέρα είτε με νηνεμία. Στην α΄αντιστροφή περιγράφεται τι θα κάνει η Ελένη μόλις επιστρέψει στην πατρίδα της. Θα συναντήσει τις γυναίκες των Διόσκουρων, των αδελφών της. Θα διασκεδάσει ξανά στις γιορτές της Σπάρτης και το κυριότερο, θα ανταμώσει με την αγαπημένη της κόρη. Στη β΄στροφή ο Χορός εύχεται να μπορούσε να πετάξει μακριά σαν γερανός. Καλεί τους γερανούς να διαδώσουν στη Σπάρτη την άφιξη του Μενέλαου. Στη β΄αντιστροφή οι γυναίκες του Χορού παρακαλούν τους Διόσκουρους να δώσουν ευνοϊκό άνεμο στα πανιά του πλοίου. Παράλληλα, τους ζητούν να απαλείψουν (σβήσουν) την άδικη φήμη της Ελένης, αφού δεν είναι υπεύθυνη για τον Τρωικό πόλεμο.

Απόδοση νοήματος 1^{ης} σκηνής της Εξόδου, στ.1653-1778

Ένας Αγγελιαφόρος μπαίνει στη σκηνή φέρνοντας στον Θεοκλύμενο το μήνυμα της απόδρασης της Ελένης και του Μενέλαου. Εκείνος αδυνατεί να καταλάβει τι έχει συμβεί, αφού δεν μπορεί να εξηγήσει πώς κατάφερε αυτή να δραπετεύσει. Ο Αγγελιαφόρος διηγείται με κάθε λεπτομέρεια στον Θεοκλύμενο τα γεγονότα: Μόλις έφτασαν όλοι στο λιμάνι, οι ναύτες διάλεξαν ένα γρήγορο καράβι, όπως τους είχε διατάξει ο Θεοκλύμενος, και ξεκίνησαν την προετοιμασία του για να το ρίξουν στη θάλασσα. Η Ελένη θρηνούσε συνεχώς για το «νεκρό». Εκεί συνάντησαν κι άλλους συντρόφους του Μενέλαου, ο οποίος τους προσκάλεσε να συμμετάσχουν στην τελετή προς τιμήν του «νεκρού». Την ώρα που ανέβαζαν λοιπόν τον ταύρο στο καράβι, αυτός στύλωσε τα πόδια του και δεν ανέβαινε. Ο Μενέλαος κάλεσε τους συντρόφους

του να τον πάρουν στα χέρια και να τον ανεβάσουν πάνω. Όταν ανοίχτηκαν στο πέλαγος, αυτός ξεκινά τη διαδικασία της θυσίας. Στην προσευχή του όμως δεν μιλά για κανέναν νεκρό, αλλά προσεύχεται στον Ποσειδώνα να έχει αίσια έκβαση το ταξίδι τους προς την Ελλάδα. Οι Αιγύπτιοι ναύτες αντιλαμβάνονται την προδοσία και προσπαθούν να αντιδράσουν, πολεμώντας όπως μπορούσαν τους προδότες. Η Ελένη στεκόταν στην πρύμνη του πλοίου και ενθάρρυνε τους Έλληνες να πολεμήσουν κι ο Μενέλαος με το σπαθί του χτυπούσε όπου έβλεπε τους ναύτες του να κινδυνεύουν κι έριχνε τους Αιγύπτιους στη θάλασσα. Όταν τους έδιωξε όλους, πρόσταξε τον κυβερνήτη να ξεκινήσει ολοταχώς το ταξίδι τους για την Ελλάδα. Ο Αγγελιαφόρος υποστηρίζει πως γλίτωσε επειδή κρύφτηκε δίπλα στην άγκυρα και μόλις βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία πήδηξε στη θάλασσα. Εκεί τον βρήκε ένας ψαράς και τον περιμάζεψε. Ο Αγγελιαφόρος, τελειώνοντας τη διήγησή του, συμβουλεύει τον Θεοκλύμενο να μην είναι τόσο εύπιστος, λέγοντας πως η συγκρατημένη δυσπιστία είναι αρετή για τους ανθρώπους.

2^η σκηνή της Εξόδου, στιχ. 1787-1812

- **Νόημα:** Η 2η σκηνή αποτελεί μια ενότητα με θέμα την προσπάθεια του υπηρέτη να εμποδίσει τον Θεοκλύμενο να σκοτώσει τη Θεονόη. Ο Θεοκλύμενος παρουσιάζεται δυστυχής, με πληγωμένο εγωισμό και οργισμένος. Κατευθύνεται στη Θεονόη, για να εκτονώσει την οργή του, αντιμετωπίζοντάς την ως εξιλαστήριο θύμα. Θεωρεί ότι η αδερφή του τον πρόδωσε, αφού βοήθησε το ζεύγος να ξεφύγει. Ο υπηρέτης προσπαθεί να τον αποτρέψει χρησιμοποιώντας λογικά και ηθικά επιχειρήματα. Παρά τη χαμηλή κοινωνική του θέση, έχει πλήρη επίγνωση του δικαίου και υπερέρχει πνευματικά και ηθικά από τον βασιλιά. Του τονίζει ότι οι πράξεις της Θεονόης έγιναν με κριτήριο την προστασία του Θεοκλύμενου, την αποτροπή του από τη διάπραξη ύβρης και την απόδοση της Ελένης στο νόμιμο σύζυγό της.
- **Ρόλος 2^{ης} σκηνής Εξόδου:** Στη σκηνή παρουσιάζεται η αντίδραση του Θεοκλύμενου στη ρήση του Αγγελιαφόρου. Ο βασιλιάς κυριεύεται από οργή. Ο φόβος και η αγωνία των θεατών για τους ήρωες σταματά οριστικά στον στ. 1781, όπου φαίνεται η αδυναμία του Θεοκλύμενου να προφτάσει το πλοίο. Στη συνέχεια, αποφασίζει να σκοτώσει τη Θεονόη για τη συμμετοχή της στο δόλο. Οι προσπάθειες του υπηρέτη να τον αποτρέψει αποβαίνουν άκαρπες. Διεγείρεται ο φόβος των θεατών για την τύχη της Θεονόης.
- **Αντιλαβή:** Αντιλαβή είναι η σύντομη φράση που εκτείνεται σε ένα ημιστίχιο, έτσι ώστε ένας στίχος να μοιράζεται σε δυο πρόσωπα. Στους στίχους 1792-1808 έχουμε αντιλαβές → τα λόγια κάθε ηθοποιού είναι σύντομες φράσεις που καταλαμβάνουν ένα ημιστίχιο και κάθε στίχος συμπληρώνεται από τα λόγια και των δυο → ζωντάνια και δραματική ένταση στο διάλογο.
- **Επιχειρήματα υπηρέτη-Θεοκλύμενου:** Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Υπηρέτης για να αποτρέψει τον Θεοκλύμενο να σκοτώσει τη Θεονόη είναι τα εξής: 1) ο βασιλιάς σκέφτεται μεγάλο κακό, 2) δεν σκέφτεται σωστά και καθαρά, 3) η πράξη της Θεονόης ήταν ευσεβής, 4) τον πρόδωσε με γνώμονα το δικό του καλό, 5) με τη βοήθειά της η Ελένη ενώθηκε με το νόμιμο σύζυγό της, 6) τα πάντα έγιναν σύμφωνα με το δίκαιο. Τα επιχειρήματα του Θεοκλύμενου, για να δικαιολογήσει την επικείμενη βίαιη αντίδρασή του εναντίον της Θεονόης είναι τα εξής: 1) έχει σύμμαχο του το δίκαιο, 2) η

Θεονόη τον πρόδωσε, 3) παρέδωσε τη δική του γυναίκα σε άλλον άντρα → θεωρεί αυθαίρετα ότι η Ελένη είναι δική του, αφού, όπως υποστηρίζει, του την χάρισε η τύχη.

- **Δίκαιο:** Ο Θεοκλύμενος υποστηρίζει το δίκαιο του ισχυρότερου. Είναι ο απόλυτος άρχοντας της Αιγύπτου. Επομένως, δίκαιο είναι ό,τι ορίζει αυτός κι ό,τι τον εξυπηρετεί. Έχει, εξάλλου, δικαίωμα ζωής και θανάτου στους υπηκόους του. Αυτό φαίνεται από τα επιχειρήματά του για να τιμωρήσει τη Θεονόη και από τη στάση του απέναντι στον υπηρέτη (στ.1808). Κατά τον Υπηρέτη το δίκαιο είναι η ηθική, ο σεβασμός σε άγραφους κανόνες και η ευσέβεια, δηλαδή το νομικό και ηθικό δίκαιο, το οποίο είναι και το δίκαιο που προβάλλει το έργο. Έτσι λειτούργησε η Θεονόη. Στους στίχους 1797-1807 → διάλογος νομικής φύσης με θέμα «ποιος δικαιούται να έχει την Ελένη». Στη συγκεκριμένη σκηνή φορέας του δικαίου είναι ο υπηρέτης. Ο Θεοκλύμενος λειτουργεί αυθαίρετα, παρασυρμένος από το συναίσθημα, με κατάχρηση της δύναμης που του παρέχει το αξίωμά του. Τελικά, το δίκαιο της αλήθειας, της ηθικής και της δικαιοσύνης επιβάλλεται στο δίκαιο που πηγάζει από την εξουσία.
- **Στερεότυπα:** Ο Ευριπίδης δεν παρουσιάζει έναν δούλο πειθήνιο, υποταγμένο στη θέληση του αφέντη του, χωρίς δική του βούληση και ιδεολογία. Εφαρμόζει την ειρωνική μέθοδο και εμφανίζει τον υπηρέτη ως υπερασπιστή του δικαίου και της ηθικής. Ειρωνική μέθοδος στην παρουσίαση του υπηρέτη → αντίθεση ανάμεσα σ' αυτό που περιμένουμε να συμβεί (ο δούλος ως πιστός και υπάκουος υπηρέτης, που όχι μόνο δεν διατυπώνει, αλλά δεν έχει και δική του άποψη) και σ' αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα του έργου (ο υπηρέτης υπερασπίζεται το δίκαιο και την ηθική και αντιστέκεται στον κύριό του). Ο δούλος στον Ευριπίδη ως προς την ηθική του μορφή μπορεί και στέκει ψηλότερα από τον ελεύθερο, είναι πιο καλός από τον αφέντη του. Στη συγκεκριμένη σκηνή, αντίθετα με ό,τι θα περιμέναμε, ο υπηρέτης αντιτίθεται στον βασιλιά σε σημείο να τον τραβά από τα ρούχα και αποδεικνύει ότι, παρά τη χαμηλή του κοινωνική θέση, σκέφτεται συνετά. Τη δύναμη αυτή του τη δίνει η σιγουριά ότι το δίκαιο είναι με το μέρος του. Παρουσιάζεται ως ίσος με τον βασιλιά. Έτσι, ο ισχυρός μονάρχης ταπεινώνεται μια φορά με την επιτυχία του σχεδίου σωτηρίας και μία τώρα με την επιχειρηματολογία του δούλου. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τους δούλους ως ισάξιους ή και ανώτερους πνευματικά και ηθικά από τους κυρίους τους → νεωτεριστής διανοητής με ριζοσπαστική σκέψη και βαθιά ανθρωπιστικά αισθήματα που αντιτάσσεται στα στερεότυπα των κοινωνικών διακρίσεων.
- **Ήθος Θεοκλύμενου:** Παρουσιάζεται οργισμένος, εκδικητικός, με πληγωμένο εγωισμό, ταπεινωμένος με έντονη την αίσθηση της αδικίας. Η αυταρχική νοοτροπία και η ισχυρογνωμοσύνη του τον εμποδίζουν να αντιληφθεί τι είναι πραγματικά δίκαιο. Κρίνει μονομερώς και εγωιστικά, εκφοβίζει τον υπηρέτη, παρουσιάζεται σκληρός και απειλητικός, κάτι που του το επιτρέπει το αξίωμά του.
- **Ήθος υπηρέτη:** Παρουσιάζεται λογικός, με αναπτυγμένο το αίσθημα του δικαίου, αποφασιστικός, δυναμικός. Διακρίνεται από εξαιρετικό ήθος και αντίληψη. Είναι αφοσιωμένος και φτάνει έως την αυταπάρνηση και την αυτοθυσία για τους αφέντες του (στ.1810-12).

3^η σκηνή της Εξόδου, στιχ. 1813-1864, εξόδιο άσμα στ.1865-1870

- **Ενότητες:** 1)στ.1813-1856→ Ο λόγος των Διόσκουρων, 2)1857-1864→ Η αντίδραση του Θεοκλύμενου, 3)1856-1870→ Το ευμετάβλητο και απρόβλεπτο της θεϊκής βούλησης (εξόδιο άσμα του Χορού).
- **Ρόλος 3^{ης} σκηνής Εξόδου:** Οι Διόσκουροι εμφανίζονται ως από μηχανής θεός και δίνουν λύση στο αδιέξοδο που δημιουργήθηκε με την οργή του Θεοκλύμενου και την εν βρασμό απόφασή του να σκοτώσει τη Θεονόη. Με την παρέμβαση των θεών οι θεατές ικανοποιούνται για την ασφαλή μετάβαση των ηρώων στη Σπάρτη και για την αποκατάσταση της φήμης της Ελένης στους Έλληνες. Με τα επιχειρήματά τους οι Διόσκουροι πείθουν τον Θεοκλύμενο να ξεπεράσει την οργή του. Η Θεονόη δεν θα πεθάνει και η Ελένη δεν θα αποτελεί γι'αυτόν αντικείμενο μίσους, αλλά θαυμασμού και εκτίμησης. Ο φόβος και η αγωνία έχουν παραχωρήσει τη θέση τους στην ικανοποίηση, την ανακούφιση, τη χαρά. Η λύση του δράματος και, κατά συνέπεια, η κάθαρση έχουν πλέον συντελεστεί.
- **Από μηχανής θεός και ρόλος Διόσκουρων:** Αφενός η ανθρώπινη συμπεριφορά και δράση, αφετέρου η αυθαιρεσία και η ευμετάβλητη θεϊκή συμπεριφορά οδηγούν σε αδιέξοδες καταστάσεις. Ο από μηχανής θεός αποκαθιστά δυναμικά την τάξη. Η χρήση του τεχνάσματος του από μηχανής θεού (deus ex machina) κρίθηκε πολλές φορές αρνητικά και το απέφευγαν οι ποιητές, διότι η λύση επερχόταν αιφνίδια, σαν να γινόταν με μαγικό τρόπο. Ίσως ο Ευριπίδης χρησιμοποίησε ειρωνικά τόσο πολύ αυτό το τέχνασμα στα έργα του. Ήθελε να προβάλει πόσο απίθανη είναι η αίσια έκβαση, όταν σε όλο το έργο επικρατεί η αναστάτωση, η σύγχυση και οι ανατροπές. Δεν παύει, όμως, αυτή του η επιλογή να αποτελεί αντινομία σε σχέση με το υπόλοιπο έργο, καθώς η στάση του ήταν έντονα κριτική και καχύποπτη απέναντι στους θεούς, σε σημείο να αμφισβητεί τις προθέσεις τους.
Στόχος της παρέμβασης των Διόσκουρων είναι η σωτηρία της Θεονόης, η επικράτηση του θεϊκού δικαίου, η αποκατάσταση και αποθέωση της Ελένης. Με την εμφάνιση των Διόσκουρων το έργο κερδίζει μια εντυπωσιακή, υποβλητική (=κατανυκτική, μεγαλοπρεπής) σκηνή λύσης. Επιπλέον, οι θεατές πληροφορούνται από τους ίδιους τους Διόσκουρους ότι η Ελένη κι ο Μενέλαος θα φτάσουν ασφαλείς στη Σπάρτη, αφού η Μοίρα το θέλησε. Η Ελένη μετά το θάνατό της θα τιμάται ως θεά, επομένως θα αποκατασταθεί η καλή της φήμη στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα, με την εμφάνιση των Διόσκουρων εκτίθεται το θεϊκό δίκαιο με το οποίο ήταν σύμφωνες οι πράξεις της Θεονόης. Η Μοίρα, που είναι πάνω από θεούς κι ανθρώπους, τα όρισε όλα αυτά. Ο Θεοκλύμενος δεν μπορεί να κάνει τίποτε πια. Δεν πρέπει, λοιπόν, να σκοτώσει την αδερφή του. Ο ίδιος το αποδέχεται. Έτσι, καταπραΰνεται η οργή του και πρυτανεύει η λογική. Το δράμα έχει τελειώσει, η ισορροπία επανήλθε.
- **Κινητήριες δυνάμεις στο έργο του Ευριπίδη:** Οι τρεις δυνάμεις που κινούν τη δράση στο έργο του Ευριπίδη είναι: 1) ο άνθρωπος→ τα σχέδια που καταστρώνει και η αποφασιστικότητά του, 2) οι θεοί→ η αστάθεια και το ευμετάβλητο της βούλησής τους, τα ανθρωπομορφικά τους στοιχεία, αλλά και η σωτήρια επέμβασή τους ως από μηχανής θεού, 3) η τύχη→ συχνά καθορίζεται από τους θεούς ή τη Μοίρα. Η λύση του δράματος επήλθε από το συνδυασμό της ανθρώπινης επινοητικότητας, ευστροφίας κι αποφασιστικότητας με τη θεϊκή βούληση. Οι θεοί έχουν κυρίαρχο ρόλο στην εξέλιξη της ανθρώπινης ζωής και κανείς δεν μπορεί να εναντιωθεί στη θέλησή

τους, όμως κι ο ίδιος ο άνθρωπος με τη δράση του μπορεί να επηρεάσει ουσιαστικά και καθοριστικά τη ζωή του. Μέσα από το έργο προβάλλεται η δυνατότητα των ηρώων να επηρεάσουν την έκβαση των πραγμάτων: το σχέδιο έχει ευοδωθεί χάρη στη δράση των ηρώων κι όχι στην παρέμβαση των Διόσκουρων → ανάδειξη του ανθρώπου ως καθοριστικού παράγοντα της εξέλιξης των πραγμάτων.

- **Ήθος Διόσκουρων:** Είναι φορείς της λογικής, της θείας βούλησης, των άγραφων ηθικών κανόνων και του απαραβίαστου θεϊκού δικαίου. Σέβονται την ιεραρχία, καθώς αποδέχονται και τιμούν το γεγονός ότι υποτάσσονται σε άλλους θεούς και στη Μοίρα. Δεν ξεχνούν την αδελφική σχέση τους με την Ελένη, την οποία προστατεύουν στο ταξίδι της. Το ύφος τους χαρακτηρίζεται από μεγαλοπρέπεια, στη συνέχεια όμως χρησιμοποιούν ευθύ λόγο για να απευθυνθούν στην αδερφή τους → τρυφερότητα.
- **Ήθος Θεοκλύμενου:** Παρουσιάζει μεταστροφή στη συμπεριφορά του καθώς αποδέχεται πλήρως την κυριαρχία των θεών και υποτάσσεται στη θέλησή τους και στο δίκαιο που πρεσβεύουν. Ανακτά την ευσέβειά του απέναντι στους θεούς και στη βούληση του πατέρα του. Παρουσιάζεται λογικός και δίκαιος, αφού τελικά θα πάψει η έχθρα του για την Ελένη και δεν θα σκοτώσει την αδερφή του. Έκδηλη είναι η εκτίμησή του για το ήθος της Ελένης. Η οργή του έδωσε τη θέση της στην ευγένεια, την ωριμότητα, την ανεξικακία (=αμνησικακία), την ανωτερότητα.
- **Κάθαρση** (=ανακούφιση, ψυχική ηρεμία, λύτρωση από αρνητικά συναισθήματα και σκοτεινές συμπεριφορές): Με το τέλος της παράστασης η έλλειψη φόβου και σεβασμού σε άγραφους και γραπτούς κανόνες, τα βίαια συναισθήματα και η επιθετικότητα, η αλαζονεία μέσω της διαδικασίας του *ελέου* και του *φόβου* καθαίρονται. Φεύγουν δηλαδή από την ψυχή των θεατών και κατ'επέκταση και από το σώμα της κοινωνίας. Είναι εμφανής η παιδαγωγική και η κοινωνική πλευρά του θεάτρου. Ο θεατής βιώνει και συμμετέχει σε μια εκδοχή της πραγματικότητας, την οποία μιμείται το θέατρο. Προβληματίζεται για τη θέση του ανθρώπου, αποτρέπεται από άσχημα συναισθήματα και συμπεριφορές, ενώ συγχρόνως παραδειγματίζεται. Βιώνει επικίνδυνες, σκοτεινές καταστάσεις στον ασφαλή χώρο του θεάτρου, ώστε να μην εκδηλωθούν ανάλογες στην πραγματική ζωή. Τα στοιχεία που μπορεί να δυναμιτίσουν (=ανατρέψουν) την κοινωνική ενότητα και ηρεμία εξοβελίζονται (=απομακρύνονται) από την ψυχή του κάθε πολίτη-θεατή ξεχωριστά, αλλά και από την κοινωνία στο σύνολό της.